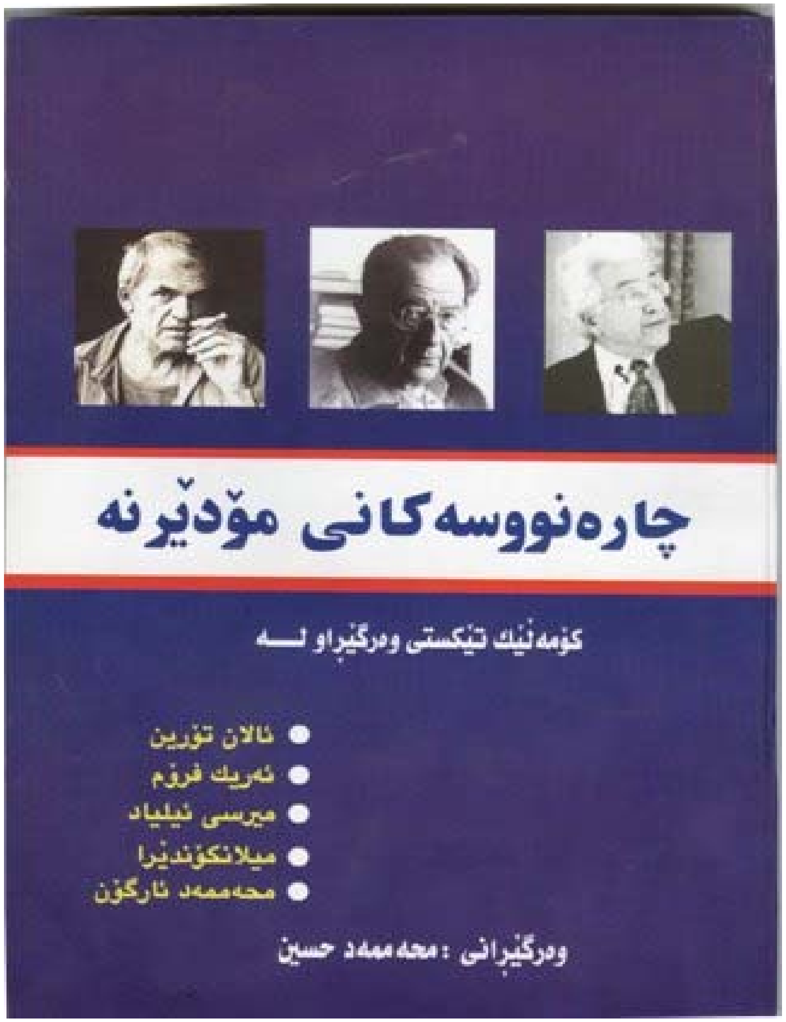

www.dengekan.com

بلاّوكراوەی خانەی چاپ و بلاّوكردنەوەی چوارچرا
زنجیرەی (99)
ناونیشان / سلێمانی –شەقامی گۆران – فەرعەکەی
صابونكەران- بازاڕی سلێمانی – تەنیشت كتێبخانەی ئەوقاف
مۆبایل ئاسیا 07701575067 – سانا 07301128388
cwarcra_kurdstan@yahoo.com

نرخی (3000) دینارە

چارەنوسەکانی مۆدێرنە

چەند تێکستێکی وەرگێڕدراو

1- ئالان تۆرین
2- ئەریك فرۆم
3- میرسی ئیلیاد
4- محەمەد ئارگۆن
5- میلانکۆندێرا

وەرگێڕانی : محەمەد حسەین

چاپی یەکەم
2007

پێناسی کتێب

ناوی کتێب: چارەنوسەکانی مۆدێرنە
بابەت: تێکستی وەرگێڕاو
وەرگێڕانی: محەمەد حسەین
نۆبەتی چاپ: چاپی یەکەم 2007
چاپ: چاپخانەی چوارچرا
تیراژ: 1000دانە
ژمارەی سپاردنی (1048) ساڵی 2006 ی پێدراوە.
بەردیی ئیاکترۆنی وەرگێڕ: hemeh@maktoob.com

چەند وشەیەك لەبری پێشەکی

خوێنەری ئازیز...

لەهەڵبژاردن و دیاری کردنی ئەم بابەتانەی لەم کتێبەدا هاتوون هیچ پلان و بەرنامەیەکی پێشوەختم نەبووە بۆ وەرگێڕان و بلاوکردنەوەیان لەچوارچێوەی کتێبێکدا , هەموویان لەئەزمونی خوێندنەوەی ڕۆژانەی خۆمەوە ئاشنایان بووم و دوای خوێندنەوەیان گەیشتومەتە ئەو باوەڕەی کەوەرگێڕانیان خزمەتێك بەڕۆشنبیری کوردی ئەکات , یان دەشێت پەنجەرەیەك بێت بۆ فراوانکردنەوەی ئاسۆکانی بیرکردنەوەو خەیاڵی

www.dengekan.com

خوێنەری كورد . بەشی زۆری كتێبەكە سێ لێكۆڵینەوەی یەكەمیانە كەبەگشتی چەند دیاردەیەكی جیهانی مۆدێرن تاوتوێ ئەكات , هەروەها بیروڕای گەورە بیریاری فەرەنسی ئالان تۆرینی لەخۆ گرتووە دەربارەی ئەو ئاراستە فكری و فەلسەفیانەی بە پاشنوێگەری postmodernist ناسراوە و ئەمڕۆ لەخۆرئاوا و , تاڕادەیەك لە هەمووجیهانیشدا بۆتە بابەتی خوێندنەوەو گفتوگۆلەسەر كردنی هەموو ئەوانەی خوێندنەوەو گرنگیدان بەكێشەفكریەكانیان بەلاوە جێگەی بایەخە , بەشەكەی تری كتێبەكە دەربارەی گرفتەهاوچەرخەكانی دیاردەی فۆندەمینتالیزم و چەند بابەتێكی تری فكری ئەدەبیە . دوای خوێندنەوەی ئەم بابەتانەو دروستبونی خولیای وەرگێڕانیان لەلام , هەمیشە ئەو پرسیارەم لائامادەبووە , كەئایا ئەم تێكستە چ وەڵامێكی ئەو پرسیارە فكریانە ئەداتەوە كە ئەمڕۆ خوێنەری كورد عەودالی دۆزینەوەی وەڵامەكانیانە , یان ئەم تێكستە چ نەوتراوێك بەخوێنەری كورد ئەڵێت , ئایا چ بیرۆكەیەكی تازە ئەخاتە بەرچاوی خوێنەری كورد و چەندە ئەتوانێت كلاوڕۆژنەیەكی ئاوەڵابێت بۆئەوەی خوێنەری كورد بتوانێت كولتورەكانی ئەوانی تری پێ ببینێت ؟ دیارە لەگەڵ ئەم پرسیارانەشدا هەمیشە خەمی لایەنە هونەریەكانی وەرگێڕان و , ئەمینی و پاكی و ڕاستگۆیی لەگواستنەوەی بیرۆكەو بۆچونی نوسەرانی خاوەنی تێكستەكەدا خەمێكی ئامادەو زاڵ بووە لەلام , دوای هەر وەرگێڕانێكیش مەسەلەی كورداندن و داڕشتنەوەی دەقەكە بەو جۆرەی لەگەڵ زەوق و خەیاڵ و بیركردنەوەی خوێنەری كوردا بگونجێت

مەسەلەیەكی بنەڕەتی بووە لەلام , چەند گرنگ بووە بۆمن كەبیرۆكەی نوسینەكان بگوازمەوە , هێندەیش بەلامەوە مەبەستبووە لە سەرلەنوێ داڕشتنەوەی دەقەكەدا ڕەچاوی ئەوپرسیارە بكەم " گەر كوردێك ئەم دێڕە , یان پەرەگرافەی دەربڕیایە چۆن دەری ئەبڕی "

لەبەردەم گرنگی و پێداویستی وەرگێڕانیشسدا پێم خۆشە لەگەڵ خوێنەراندا بپرسم : گەر بە وەرگێران نەبێت ئێمە ئەتوانین چ كارلێكێك لەگەڵ ڕۆشنبیریە جیاوازەكانی دەرەوەی خۆماندا بكەین ؟ چۆن بتوانین ئەو كەلێنانە پڕبكەینەوە كە تائێستا بەدەقی خۆماڵی و هەوڵی نوسەرەكانی كورد پڕنەكراوەتەوە ؟ پێداویستی ئێمە بۆ وەرگێران لەوەوە نەهاتووە كەچەندە كتێبخانەیەكی هەژارو دەست كورتمان هەیە , بەڵكو بۆئەوەی ژیانێكی ڕۆشنبیری هاوچەرخ و زۆرجێنەماومان لەكاروانی ڕۆشنبیری مرۆڤایەتی سەردەمی گلۆبالیزەیشن هەبێت , پێویستە یەكێك لەپردە سەرەكیەكانمان وەرگێران بێت . لەبەرئەوەی واقعی ڕۆشنبیری كوردی بەبەراورد بەكولتورەكانی دەورو پشتمان لەدواكەوتوییەكی ترسناكدا ئەژی , ئێمە لەهەموو كایە زانستی و مەعریفی و ئەدەبیەكاندا پێداویستیەكی ژیانیمان بەوەرگێڕان هەیە , پێویستمان بە دامەزراوەییكردنی كاری وەرگێڕان و هاندان و دەستگیرۆیی كردنی ئەو هەولانە هەیە كەبۆ خزمەتكردن لەم بوارەدا لەگەڕدان .

بابەتەكانی ناو ئەم كتێبە زۆربەیان پێشتر لەگۆڤارو ڕۆژنامە كانی كوردستاندا بلاو كراوەتەوە , بەڵام بەهۆی سنورداری بلاوبونەوەی ئەو

www.dengekan.com

بلاّوكراوانـە بـەباشمزانی لـەدوتویێ ئـەم كتێبـەدا , جـارێكی تـر بـەهیوای بەشداری كردنێك لەو كاروانە ڕۆشنبیریەی ئەمڕۆ بەوەرگێڕان كەوتۆتە گەڕ , ئەم هەوڵە خاكیەم بخەمە پێشچاوی خوێنەری كورد , بەهیوام بەشداریەك بێت لەو ئەركە ڕۆشنبیریەی كە لەسەر شانی هەریەكەمانە .

وەرگێڕ

لەمۆدێرنەو پاش مۆدێرنەدا
چارەنوسەكانی مۆدێرنە

ئالان تۆرین

www.dengekan.com

بیرۆکەی مۆدێرنە بەسەرهزری مرۆڤایەتیدا زاڵ نەبوو تەنها پێش دروستبونی کۆمەڵگای پیشەسازی نەبێت . ئەوەبوو ململانێکانی ڕابردوو , سیستەمە کۆنەکان , بڕوا ئاینیەکان , متمانەی ڕەها بەعەقڵ , هەموویان پێکەوە هێزێکی زۆرو یەکانگیریەکی پتەویان بەخشیە فۆرمی ئەو کۆمەڵگا مۆدێرنەی کە بەخێرایی پریشکی ئاگرەکەی دەرئەچوو , ئەو کاتەی کە ئەزمونە واقعیەکان جێگەی هیوای گرتەوە . ئیتر لەوە بەدواوە کۆمەڵگای نوێ هەربەوەوە نەمایەوە کە شێوەیەکی ناکۆک بێت بۆ ئەو کۆمەڵگا کۆنەی کە دەمانویست وێرانی کەین و تێی بپەڕێنین , بەڵکو بوبەواقعێك . مێژووی مۆدێرنە مێژووی هەڵقوڵانی ئەو لایەنە کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیریانەیە کە وردە وردە دورکەوتنەوە لە بڕوابونیان بەمۆدێرنە بەو

واتایەی تەعریفێکی بەرجەستەبێت بۆخێرو چاکە . ئەوە بوو بەکاریگەری نیچەو فرۆید و ڕوناکبیران لەپێشی هەموولایەکەوە مۆدێرنەیان ڕەتکردەوە . بەناوبانگترین شەپۆلی فکری مۆدێرنە لە هۆرکهایمەرو هاوڕێکانیەوە لە قوتابخانەی فرانکفۆرت , تائەگاتە میشیل فۆکۆ , کەوتنە ڕەخنە گرتنێکی توندی مۆدێرنە , ئەمەش دواجار بە گۆشە گیربونێکی تەواوی ڕۆشبیران لەکۆمەڵگایەکدا کۆتایی هات کەئەوان بەسوکایەتیەوە بە (کۆمەڵگای جەماوەر) ناودێریان کرد . شانبەشانی ئەم ڕەخنە گرتنە فکریانە و هەندێك جار تەواو دوریش لێیانەوە , نەتەوەکان و مەیلی سەربەخۆییان و ئینتمایان بۆمێژوو شوناسیان گرنگیەکی زیاتری پەیداکرد , بەڕادەیەك سەدەی بیستەم بوبەسەدەی نەتەوەکان , وەکو چۆن سەدەی نۆزدەهەم سەدەی چینە کان بوو لانی کەم لە ولاَتە مۆدێرنەکاندا .

دواتر کۆمپانیا گەورەکان وەکو لایەنێکی زۆرجار بە هێزتر لە دەوڵەتە نیشتمانیەکان لەئەمریکاو یابان و ئەوروپاوە هاتنە مەیدان . ئەمانە زیاتر لەوەی کەهەر تەنها چالاکیەك بن بون بەناوەندی بڕیاردانیش . دواجار ئەوەبوو بەرخۆری (ئستهلاك)جەماوەری پێش ئەوەی لەئەوروپاو بەم دواییەش لەیابان بتەقێتەوە لەئەمریکا تەقیەوە . ئێستا بەشوێن ئەو پەیوەندیە جەماوەریەدا کە هاتۆتە ناو ژیانی گشتیەوە جیهانێکی تایبەتی خەیاڵ و ئارەزوو هاتۆتە ئاراوە , گەر زۆرساکارتر بدوێین جیهانی جەستە هاتووە — ئەوەی وا پێشتر عەقلانیەت ڕەتی ئەکردەوە — ئیدی ئەم جەستەیە بەسەرکوتکراوی بێت , یان بە بەندکراوی .

www.dengekan.com

بەلآم بەو ڕادەی کە عەقلٚ ئامێری (العقلانيةالاداتية) تۆڕی پەیوەندیەکانی خۆی ئەچنێت لەو هێزە کۆمەلاٚیەتی و ڕۆشنبیریانە مۆدێرنەیش پێگەکانی خۆی ئەچەسپێنێت , ئالێرەدایە ئەتوانین قسە لەسەر کۆمەلگای پیشەسازی بکەین , بەلکو کۆمەلگایەکی پشەسازی نوێ , یان سەروی کۆمەلگایەکی پیشەسازی نوێ . کۆمەلگا زۆر مۆدێرنەکان هەست بەوە ئەکەن تەقینەوەیەك هەڕەشەیان لێئەکات . بەلاٚم گرنگی تەکنۆلۆجیا لەڕایی کردنی کارەکانیدا ڕێگەی بۆخۆش ئەکات کە هەنگاو بنێت بەڕێگای تەبایکردنێك لەنێوان خۆکارامە کردنی تەکنۆلۆجی و پارێزگاری کردن لەجۆرێك زکهەلگوشین (تقشف). یەکێك لەقوتابخانەکان بەتوندی بەرگری لەم جۆرەکۆمەلگانە کرد , ئەم قوتابخانە کە بەم دواییانە بەتایبەتی لەفەرنسادا سەری هەلدا , بەرگریکارێکی باشی عەقلاٚنیەتی سەردەمی ڕۆشنگەریە , تائەو کاتەی کەلێنە برژوازیەکانیان پڕکردەوە و سەردەمی شۆڕشگێڕیان کورتکردەوە لەڕێگای حوکم ڕانیە دورودرێژەکانیانەوە .

چ کاتێك تەقینەوەی مۆدێرنە کامل و گشتگیر بوو نەك لاوەکی ؟

ئەوکاتەی عەقلٚ ئامێری بەیەکجاری دابڕا لەجیهانی لایەنە ڕۆشنبری و کۆمەلاٚیەتیەکان ئەم تەقینەوە گشتگیرەی مۆدێرنە ڕویدا . ئەوەبو ئەوکات غەریزەی خۆشەویستی (ئیرۆس) و بەرخۆری و کۆمپانیاگەورەکان و نەتەوەکانیش بەشێوەیەکی ئازاد و دور لەیەك پێکهاتن , وەك چۆن چیا

سەهۆلێەکان کاتێك لەکەنارەکانی خۆیان دائەبڕێن لێکتر دور ئەکەونەوەو بەیەکدا ئەکێشن و دواتر بەشێوەیەکی کاتی ئەلکێنەوە بەیەکەوە . بەشێوەیەکی ڕونتر ئێمە لەمۆدێرنە دەرئەچین ئەوکاتەی وازلە پێناسە کردنی ڕەوشت ئەهێنین , یان وازلە پێناسەی شێوەی ڕێکخستنی کۆمەلاٚیەتی ئەهێنین لەڕێگای دانانیەوە لەتەوەری : نەریت – مۆدێرنە , یان دواکەوتن –گەشەکردن , وەك چۆن هەمووجارێك ئەو ولاٚتانەی پێ ئەناسرێت کە تەواو پرۆسەی بەمۆدێرنکردنیان modernizationتیائەنجامنەدراوە . ئێمە بەشێوەیەکی هۆشیارانە و بەشێنەیی لەم چارەنوسەی مۆدێرنەدا ئەژین , لانی کەم لەسالٚی 1968وە . لەسەرجۆرێك لەشیکردنەوەی واقعە کۆمەلاٚیەتیەکان دەوەستین لەڕێگای دانانیەوە لەناو مێژوویەکدا کەدەکرێت مانایەك و ئاراستەیەکی هەبێت . بیری کۆمەلاٚیەتی خۆبەخۆیی (العفوی) و ئایدۆلۆجیاکان و کەم داهاتی ڕوبەڕوی هە ر سەرچاوەیەك ئەبێتەوە بەتەنیشت مێژووەوە . بەرامبەر قەیرانی هزری کلاسیکی , دەربارەی مۆدێرنەو ئایدۆلۆجیای مۆدێرنە , دوو وەلاٚمی گونجاومان هەیە :

یەکەم : وەلاٚمی پۆستمۆدێرنەکانە کە جەخت لەسەر حەتمیەتی هەلۆەشاندنەوەی ئەکەنەوە .

بەلاٚم دووەمیان ئەلێت : ئەتوانین و پێویستە لەسەرمان بەرگری لەمۆدێرنە بکەین , بەلکو فراوانیشیکەینەوە .. ئەمە بۆچونی هابرماز و منیشە .

www.dengekan.com

بەلاّم پێش تێپەڕین بەم ئاراستەدا پێویستە تا کۆتایی ڕێگاکە بڕۆین , کەلەبیرۆکەی کلاسیکی دەربارەی مۆدێرنە وە دەست پێ ئەکات تائەگاتە قەیرانەکەی و هەڵوەشاندنەوەی و دواجار پەرتەوازەبونیشی .

بازاڕو جیتۆ : (*)

ئەو کاتەی کۆمەڵگا دورئەکەوێتەوە لەیەکێك لەپرەنسیپەکانی بەعەقلاّنیکردن جگە لەکار , قەیرانی مۆدێرنە ئەگاتە ئەو پەڕی , بەهەمان شێوە بازاڕیش بەجۆرێك کاری خۆی ئەکات کە لەڕێگای شوناسە مێژووییەکەیەوە نەبێت خۆی ناناسێت , لەکاتێکدا لایەنەکان هیچیان بۆنامێنێتەوە جگە لەسەرچاوە ڕوناکبیریە هاوبەش و تاکیەکان individual . ئایا دەکرێت لێرەوە بچین بۆگفتوگۆکردن لەسەر قەیرانی مۆدێرنە ؟ قەیرانی سیستەمەکان و لایەنەکانیش؟ ئایا مێژووەکەی مێژووی ئەو کاولکاریە گشتییە نیە لەهەر پرەنسیپێك لەپرەنسیپەکانی یەکێتی نێوانیان ؟ دوای دابڕان لە ژینگەی مادی و مەعنەوی پیرۆز , تێگەیشتنە عەقلاّنیەکان بۆجیهان کەوتنە وێران بوون . ئیتر وێنەکانی ئەو کۆمەڵگایەش پەرتەوازە بوو کەبەوە دەناسرا ئەو شوێنەیە پەیوەندیەکانی نێوان دامەزراوەکان و ئەو لایەنە کۆمەلاّیەتیانەی تیادروست ئەبێت کەلەڕێگای خێزان و قوتابخانەوە لەڕوی کۆمەلاّیەتیەوە یەکانگیر ئەبن (اندماج) . هەر لەدوالیزمی مەسیحیەتەوە بۆتاکگەرایی و لەڕۆمانتیکیەتی پاش شۆڕشەوە بۆڕۆشنبیریە جیاوازەکانی لاوان بەتەواوی ناکۆکن لەگەڵ ڕۆشنبیری کۆمپانیا گەورەکان . بۆچی لێرەوە نەچینە ناو ئەوبەشە گەورەی

مۆدێرنەوە وا مۆدێرنەی تیا گەشەئەکات و هەر بەخودی خۆی خۆیشی ڕەتئەکاتەوە ؟ ئێمە ماوەیەکی زۆرپەلەمان ئەکرد لەشاردنەوەی جیهانێکی یەکگرتودا , لەوڕووەوە کەمرۆڤ پێگەی خۆی داگیرئەکرد لەسروشتی خوداوەند دا ... بەلاّم ئەوەی ئەمرۆ ئەمانترسێنێت داخرانی جیهانێکی زۆرچەسپیوی خاوەن یاسایی زۆرەملێ نیە , بەلکو بەپێچەوا نەوە , ئاژاوەی کۆمەلگایەکە بەتوندی ژینگە تەکنۆلۆجی و ڕێکخەریەکانی لەگەڵ ژینگەی ئارەزوە مرۆییەکان و شوناسەکاندا توشی بەریەککەوتن بووە . هەمو ڕەوتە جیاوازەکانی پۆست مۆدێرنە لایەنە جۆربەجۆرەکانی ئەم تەقینەوە ڕۆشن ئەکەنەوە , بەلاّم پێویستە لەواقعە مێژوویەکەیدا وەسف بکرێت , پێش گەڕان بەدوای ڕەنگدانەوەکانی لەو فکرانەدا کەخۆی بۆخۆی تەقیوەتەوە , وەك تەقینەوەی ئەو جیهانەی شیکاری ئەکات (مەبەست جیهان و فکری پۆستمۆدێرنەیە / و.کوردی).

نابێت لێرەدا لەچەمکەکانی مرۆڤەوە دەست پێبکەین , بەلکو بەپێچەوانەی ئەو فکرانەی وا پابەندی لایەنە ئابوریەکانن ڕاستی مەسەلەکە ئەوەیە سۆسیۆلۆجیای ڕێکخستنەکان لەم حاڵەتەدا ڕۆڵی ڕوناکبیری ناوەندی ئەگێڕێت . سۆسیۆلۆجیای ئەرکەکان , یان دامەزراوەکان بوو چەند ڕێکخستنێکی پێشکەش کرد بۆئامانجی ئابوری و کارگێڕی و کۆمەلاّیەتی بەسیفەتی ئەوەی چەند بزوێنەرێکن بۆعەقلاّمێری ودواجار توانای ئەوەیان هەیە پەیوەندیەك لەنێوان ڕێساکانی کارکردن و ڕفتارە تاکی و کۆمەڵیەکان دروستبکەن . بەلاّم سۆسیۆلۆجیای ڕێکخستنەکان ئەم وێنانەی

www.dengekan.com

شكاند . هەندێك جار لەڕێگای ڕەخنەی كۆمەڵایەتیەوە , بەتایبەتی ئەو كاتەی تابلۆیەكی نەدرەوشاوەی بۆ " مرۆڤی ڕێكخراو " دروست كرد وەك چۆن (و. ه . ویت whyte,w.h.) لەزۆربەی حاڵەتەكاندا پێی وایە , ئەوكاتەی بەشێوەیەكی زۆربەپیت ئەوەی بۆدیاری كردین , كەوا ڕێساكانی ڕێكخستن , تەنانەت ڕایی بونی كارە تێبینی كراوەكان , هیچ نیە جگە لەوەی كەدابەشكردنێكی فشۆڵە و لەنێوان فشارێكی زۆر و ناچاركردندا دەگۆڕێت . هەربۆیە ڕێكخستنی چالاك ئەوە نیە وا دیارو شەفاف و ئاشكرایە , بەڵكو ئەوڕێكخستنەیە وا ئەزانێت ئاڵۆزی و ململانێ و گۆڕانكاریەكان ببات بەڕێوە . ئالێرەدا بیرۆكەی ستراتیجیەت شوێنی بیرۆكەی بەڕێوبردنی پرۆژە ئەگرێتەوە . بیتر دروكەر p. drucker بەشێوەیەكی دیار هەستا بەداڕشتنی ئەم كودەتایە . ئەوەبوو كتێبەكانی هربرت سیمۆن و جیمس مارتش لەولاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكا و هەروەها كتێبەكانی میشیل كروزیە لەفەرەنسا لەئاستێكی تیۆری گەورەتردا قەیرانی نەزعەی عەقلئامێری بۆدیاری نەكردین , بەپێچەوانەوە ڕادەی تازەبونەوەی نیشانداین , بەمەرجی دابڕانی لەهەر سەرچاوەیەكی پابەند بە سیستەمی كۆمەڵایەتی و سەرچاوەی كۆمەڵگا . ئەم عەقڵانیەتە بەتەواوی پەیوەندی دارە بەبابەتی گۆڕانكاری كۆمەڵایەتیەوە . بەم جۆرە كۆمپانیا وازی لەوە هێناوە ڕۆڵی بنەڕەتی هەبێت بۆكۆمەڵگای پیشەسازی مۆدێرن , بەڵكو لێرە بەدواوە ئەو جەنگاوەرەیە كە بەناوی كۆمەڵگای نیشتمانی , یان بەناوی خودی خۆیەوە , لەبازاڕە جیهانیەكاندا شەڕی

گواستنەوەی تەكنۆلۆجیا ی تازە ئەكات بۆبەرهەمهێنان . هەروەها بۆخۆگونجاندنیشی لەگەڵ دەورو بەرەكەیدا بەردەوام گۆڕانكاری و خۆنوێكردنەوە ئەكات كە زۆربەكەمی پێشبینی ئەكەین . سیمۆن قسەی لەسەر عەقلانیەتێكی سنوردار كرد و كرۆزییەش لەسەر سانسۆری شتەناموتلەقەكان . ئەم شیكردنەوە كۆمپانیامان نیشان ئەدات بەسیفەتە ستراتیجیەكەی (شارەزا لەكارو باری ستراتیجیدا) كەئاسۆیەكی ڕونی هەیە لەڕێكخستندا بەو سیفەتەی ڕێكخستنێكی زانستیە بۆكار , بەڵام هاوكات ستراتیجیەتێكی كراوەیە بەسەر جیهانی دەرەكی و مەسەلە مرۆییە ناوخۆییەكان بۆڕێكخستنێكی ئاڵۆز . دوای ملكەچكردن بۆسیستەمی بەهێزوو سانا , ستایشكردن و بەدواداچونی ڕێكخستنێكی لاوازو نەرم و ئاڵۆز دەستی پێكرد . لەهەمان كاتدا ئەم چەمكە دەوڵەمەند ترە لەو تازەگەریە وەزیفیەی وا شوێنی ئەگرێتەوە و زۆر لەویش خاكی ترە , چونكە ئەوەی قبوڵكرد وازبهێنێت لە پرەنسیپێكی سەرەكی كۆمەڵناسی كلاسیكی و پەیوەندیەكانی ڕێسای دامەزراوەیی و ڕفتارەكان . ئەم ستراتیجیەتە ئەتوانێت پشت ببەستێت بە بەكارهێنانی شێوازە یابانیەكە بەرامبەر ئەو كۆمپانیانە ی وا لەسەر بنەمای پەیوەندیەكانی هاوبەشی كردن و دەسلاتگەرایی پێكەوە دروست بووە . بەهەمانشێوە ئەتوانێت هەربەوەوە وازبهێنێت كەكۆت و بەندەكانی بازاڕ و قەدەغەكانی بێنێتە ناو كۆمپانیاكانەوە , ئەم نموزەجەیش ناونراوە "silicon valle" . دەكرێت وێنای ستراتیجیەتی تەواو جیاوازی كۆمپانیا بكەین ,

www.dengekan.com

ستراتیجیەتێك كەئەزانێت چۆن تەماهی بكات لە نێوان لكاندنی كۆمپانیاكە بە هاندانی پرۆژە كەسیەِ پیشەییەكانەوە . دواجار كۆمپانیاكەیش ئەتوانێت بەدوای فراوان ترین ڕێژەی هاوبەشی ئەندامەكانیدا بگەڕێت لەبواری كاركردنیدا و لەخۆگونجاندنیدا لەگەڵ بازاڕدا .تێگەیشتنەكانی ئەم كۆمپانیا بەشێوەیەكی دیار بەرەو دەرەوە ئەڕوات , سەرەڕایی بایەخە بەردەوامەكانی بۆ سازكردنی سەرچاوە مرۆیی و تەكنۆلۆجیەكانی .

گەر بێتو چەمكی كۆمپانیا فراوان كەینەوە بۆئەوەی هەمووكۆمەلگا بگرێتەوە , ئەوا دەمان بات بۆگوتنی ئەو ڕاستیەی كەوا ئێمە لەكۆمەلگایەكی پیشەسازیدا ناژین كەچەند ململانێیەكی كۆمەڵایەتی ناوەندی زاڵ بۆتە سەریا , بەڵكو لەبەریانێكی گۆڕانكاری بەردەوامداین . ئەمە بەرەو دەریایەك , یان ڕوبارێكی ترسناك هەڵیگرتوین , خستوینیەتیە بەردەم وەڵام دانەوەی خێرای چەند ڕوداوێكی چاوەڕوان نەكراو كەلەبەشێكی زۆریا بڕێكمان پێشبڕكێكە ئەبەینەوەو ئەوانی ترمان غەرق ئەبین . بیرۆكەی بازاڕ چووە شوێن بیرۆكەی كۆمەلگا , ئەم گۆڕانكاریە لەگەڵ داڕوخانی سیستەمە كۆمۆنیستیەكاندا شێوەیەكی درامی وەرگرت , چونكە ئەنجام گیری بەرپرسە سەرەكیەكانی ئەو ولأتانە ئەوە بوو كەوا : سیستەمەكانیان قابیلی چاكسازی نیە , هەر بۆیە دەكرێت فڕێ بدرێتە سەر شەپۆلەكانی ئەو ڕوبارە نەناسراو و هەڵشەوە , هەرچەندە ئەمە لەخراپترین بارودۆخیشدا بێت , ئەوە بوو هەوڵیاندا بۆ تازەكردنەوەی ئابوری بازاڕ بەهەر نرخێك بێت . ئەوەتا ئێستا ئێمە , لەخۆرهەلأت و

لەخۆرئاوا لەگەڵ تەوژمی ئەو شەپۆلانەی كۆمەلگادا مەلەوانی ئەكەین كەوا لەسێ كۆمەڵە پێكهاتووە : كۆمەڵەی ڕابەرە كەشتیەوانەكان , ئەمانە پێكهاتون لەو كۆمەڵە كەمەی وا سەركردایەتیناكرێن , بەڵكو ئەوانەی واوەڵام دەرەوەی ئاگاداركردنەوەكانی بازاڕ و بارودۆخن بەگشتی , ئەمانە گەشتیارە بەرخۆرەكانن , لەهەمان كاتدا ئەندامی ستافەكانیشن , ئەوپاشماوانەن وا زریانەكە لەگەڵ خۆیدا هەڵی گرتون و فڕێی داوەنەتە دەریاوە , وەكو پێڕێك كەهیچ كەڵكێكی نیەو قورساییەكی زیادەیشی هەیە . ئەم كۆمەلگا لیبرالیەی وا جێگەی كۆمەلگای چینە كانی گرتۆتەوە , لەڕوی كۆمەڵایەتیەوە ئامادەباش كراوە بۆ ئەوەی چاودێریەكی خوداوەندانەی هەبێت و – دیمۆكراسیەت وشێوەكانی تری دەوڵەتیش – كۆیلەیەتی تیایدا شوێنی ئستغلال (خراپ بەكارهێنان) بگرێتەوە . هەروەها بەشێوەیەكی تایبەت تێگەیشتنی پاشكۆیەتی شوێنی تێگەیشتنی هاوشانی و هاوكاری بگرێتەوە .

ئەم وێنە لیبرالیەی كۆمەلگا زیاتر ئەو كەسانە سەرسام ئەكات كەوا لە كاری سیاسی ئیرادەگەری و شۆڕشگێڕانەدا نائومێد بوون , هەر ئەمەیشە تەفسیری ئەو نەشئەمان بۆئەكات كەهەندێك لەچەپە كۆنەكانی گرتۆتەوە , (★★)ئەوان یەكسەر ئەچنە ناولیبرالیەتێكی توندڕەوانەوە و ئەكەونە پیاهەڵدان بەكەلێن و بۆشاییەكانی سیستەمە كۆنەكەوە , لەگەڵ ئەو ئازادیەی ژیانی تایبەتی و دەرچوون لەو كۆت و بەندانەی وا نموزەجە ئیداریەكانی كۆمەلگا دەیسەپاند . لەسەر ئەم پێشكەوتنەی وائەمریكیەكان

بەلیبرالیەتی ئاژاوەگێڕی ناویان ئەبرد , ئەم كۆمەلگا تەسك بۆتەوە بەس بۆكۆمەلگایەكی ئامێری , یان ستراتیجیەتێك كەڕابەرایەتی ئەكات و ئەیگۆڕێت . نابێت ئەوەمان لەبیربچێت كە ئەویش دیسانەوە كۆمەلگایەكی دڕندەیە كە وردە وردە چانس و دەرفەتی خەلكە فەرامۆشكراوو نەخوازراوەكانی تیا كەم ئەبێتەوە بۆچونە ناو پێشبڕكێكەوە . لەم ڕووەوە جیاوازیە كۆمەلاْیەتیەكان فراوان ئەبنەوە , لەگەلْ ئەوەی كەچینی ناوەند هەر لەزیادبوندایە و هیچیشیان لیْ دور ناخرێتەوە جگە لەكولتورە كەمینەییەكەی خۆیان كەوا پەیوەندیەكی زمانەوانی دوولایەنەی ناهاوسەنگ گرێی ئەدات كولتوری زۆرینەوە ؟ ناكۆكی ئەم كەمینانە لەگەلْ زۆرینەدا وای كرد لەگەورە پیاوانی بەرهەمهێنان و بەرخۆری و كەرتی پەیوەندیەكان مانایەكی تازە بدەنە ڕوبەڕو بونەوەی نێوان ڕاستڕەو و چەپڕەوەكان . لێرەوە ئیتر ڕاستڕەوەكان بەرگری ناكەن لە بالاْیی چینێك , بەلْكو بەرگری لەو خەلْكانە ئەكەن والەپێشی پێشەوەن و بڕوایان بەستراتیجە باشەكان هەیە بۆ كەم كردنەوەی تێچوونە كۆمەلاْیەتیەكانی گۆڕانكاری . لەلایەكی ترەوە چەپەكان بەرگری لەخەلْكە دورخراوەو پەراوێزكراوەكان ئەكەن زیاتر لەوەی كەبەرگری لەچەوساوەكان بكەن . ئێستا بەجۆرێك كارئەكەن كەزۆر هەستیارن بەرامبەر نایەكسانی گەورەی نێوان باكورو باشور و ئەو مەترسیانەی وا هەڕەشە لەگۆی زەوی ئەكات , هەروەها بەرامبەر گۆشەگیركردنی هەندێك توێژی كۆمەلاْیەتی و ڕۆشنبیری فەرامۆشكراو . تائێستایش ڕۆحیەتی چەپڕەوانە لەگەلْ زۆر كێشەی

سەختدا توشی بەریەك كەوتن ئەبێت , چونكە ئەوان ئێستا بەناوی كەمینەیەكەوە قسە ئەكەن نەك زۆرینە . هەر بۆیە دەبینین ئێستاحیزبی دیموكراتی ئەمریكی هەولْ و ڕەنجێكی زۆرئەدات بۆئەوەی لەم دیاری كردنە تەقلیدیە دەربازبێت كەوا حەتمەن توشی شكستی ئەكات .

ئەم لیبرالیزمە توندەڕەوە پیشەوای نەزعەی بەمۆدێرنە كردنە (التحديث), بەلاْم لەهەمانكاتدا تێی ئەپەڕێنێت و ڕەوتێكی كۆمەلگای ئابوری دروست ئەكات كەدەبێتە زەمینەی پێگەیاندنی ڕۆشنبیری پۆست مۆدێرنە. ئەمە شێوازی بالاْدەستی كارگێڕیە لەكۆمەلگای كۆتاییەكانی سەدەی بیستەمدا .

هەركاتێك كۆمەلگا وردە وردە لەگەلْ بازاڕدا تەماهی كرد لەڕوی گرەوە ئایدۆلۆژی و سیاسیەكانەوە وەك ئەوە دەرئەكەوێت كەون بووە , ئەو كات ئیتر هیچی تر نامێنێتەوە جگە لەململانیْ لەپێناوی پارە و سامان و گەڕان بەدوای شوناسدا . ئێستاكێشە ناكۆمەلاْیەتیەكان شوێنی كێشەكۆمەلاْیەتیەكانی گرتۆتەوە , نمونەی كێشەكانی تاكەكەس و گۆیی زەوی كەوا زالْ بۆتە سەربواری كۆمەلاْیەتی و سیاسیدا لەئاستی سەرەوەو خوارەوە و تاڕادەیەك لەهەموو ناوەڕۆكێك بەتالْی كردونەتەوە . ئەم كۆمەلگایە هەنگاوی فراوانبون نانێت تەنها دوای ئەوە نەبێت بەتەواوی بیری لێئەكاتەوە , بەلاْم بەوریایشەوە زۆرلە فكرە مەزنەكان و گوتارەقورسەكان ئەترسێت , ئەوانەی تێكەلْیەكی سەخت لەنێوان نەزعە بیانوگەراییەكەیان و خەونەكانیان ئەكەن . هێزی گەورەی ئەم بیرو ڕا لیبرالیە لەوەدایە كەوەك جێگیرترین پاسەوان دەرئەكەوێت دژی گشت ئەو

www.dengekan.com

هەوڵانەی بۆ وەرگرتنەوەی دەسەلات لەگروپە دەسەلاتدارەكان ئەدرێت , بەتایبەتی ئەوانەی وا بەناوی مرۆڤ و كۆمەلگاوە قسە ئەكەن . یەكەم وادیارە ئابوری لەبەرامبەر توندی و دڕندەیی سەركردەكان زۆرهێمن ترە , چونكە كەمتر خودییە , لەكاتێكدا پیاوە خاوەن بیرو باوەڕە چەسپیووەكان , ئەوانەی واهەلگری پرۆژەی گەورەن هەمیشە لەهەوڵی سەپاندنی بڕواو دەسەلاتی خۆیاندان .

ئەو ڕەخنەی وائەم بیروڕا بانگەشەی بۆئەكات قوربانی دەستی ئەو ئامێرییبونەی تایبەت بەخۆیەتی , ئەمە وای كردووە كۆمەلگا ڕوت و ئەبستراكت بێت , بازاڕێكی درێژی بێ كۆتایی بێت لەگۆڕانكاری , بەلام هیچ بایەخێك نادات بەو ڕفتارانەی كەدەرئەچن لەبازنەی ئەم نەزعە تەسكە . ئەمە گەرانە بەرگریكارەكان تەفسیرناكات دەربارەی شوناس و بەڕێوەبردنی هاوسەنگیەكان . هەروەها لەمەیلی نیشتمان پەروەری و ڕۆشنبیری خەلكە پەراوێزكەوتوەكان ناگات , بەكورتی ئەمە ئایدۆلۆژیای ئەوانەیە وا گۆڕانەكان بەڕێوە ئەبەن و هەست بە شایستەیی خۆیان ئەكەن لە (یاریەكەدا) , بۆئەوەی جولانەوە لە ناكارایی بەباشتر بزانرێت و هێرش كردنیش لەبەرگری . بەلام هاوكات كەسایەتی سیستەمەكانی پەیوەندی لەخودگەرایی بەباشتر نازانێت , ئەمانە دەستەبژێریكن ناتوانین توانایان لەبەرچاو نەگرین بۆڕاكێشانی زۆرینە بێدەنگەكان بەدوای خۆیاندا .

نەزعەی لیبرالیەت بەهیچ شتێكەوە پێوەست نابێت تەنها بەڕوخسارێك لەڕوخسارە تەقیوەكانی مۆدێرنەوە نەبێت , ئەویش مۆدێرنەی كارو

گۆڕانكاریە . كەئەمەیش بەدابڕاوی لەڕوخسارەكەی تری , كە مۆدێرنەی شوناسێكی هەلقولاوە لەهەموو كارەكۆمەلایەتیەكان . دەربارەی خودێتی شوناسە خنكێنەرەكان , جیتۆكان و مافیا دژوارەكان , یان ئەو شوناسانەی كەوا لەسەر دیوارەكان و ئۆتۆمبیلە نەفەر هەلگرەكان ئەنوسرێن , شوناسێك ئەنوسن بەڕاستی ناتوانرێت كۆدەكانی هەلوەشێنرێتەوە و بخوێنرێتەوە , ئەمەیە شوناسێكی فەرامۆشبوو .

لێرەدا هیچ كۆمەلگایەكمان نیە كەهەر بازاڕێك بێت بەتەنها , جگەلەو ولاتانەی وادەكرێت بازاڕ تیایدا دراوسێی جیتۆبێت و لەڕوویی گۆڕانكاری و جولانەوەوە خەلكێكی پەراوێزخراوی تیاكۆبوبێتەوە . ماوەیەكی زۆرە ولاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكا نمونەی دیارو ڕون و ترسناكی خۆی پێشكەش كردووە لەبواری كۆمەلگا تەقیوەكانەوە . ولاتە ئەوروپیەكانیش بەشێوەیەكی خێرا لێی نزیك ئەبنەوە سەرەڕای ڕاگەیاندنە ئاشكراكانیان دەربارەی نزیكخستنەوەی یەكانگیری كۆماری و ئاسایشی كۆمەلایەتی و تێكۆشانی پێویست دژبە نایەكسانی . بەلام تێكۆشان چەند شێوازێكی زیاتر دراماتیكیان وەرگرت لەو ڕووەوە كەشۆڕشێكی مەزنمان نیە ڕێگە بۆهەموو هەزاران خۆشبكات بژین و هەندێك جاریش لەجیتۆكە دەربچن . ولاتە دواكەوتوەكان و تەنانەت ئەو ولاتانەیش كەوا پێگەیەكی مام ناوەندیان هەیە وەك زۆربەی ولاتانی ئەمریكای لاتینی بەخێرایی بەرەو دوالیزمێك ئەبرێن كە هەزاران لەزیادبونێكی بەردەوامدان و وردە لەو توێژانە دورئەكەونەوە كەبەشداران لەسیستەمی ئابوری جیهانیدا . ئایا ئەكرێت

www.dengekan.com

دەربارەی نمونەی ئەم کۆمەڵگانە قسەبکەین تەنها بەبەکارهێنانیگوزارەکانی پزیشکی ناوەکی کۆمەلأیەتی نەبێت , لەگەڵ ڕەچاوکردنی ئەو ڕاستیەی کەئەوەی وا جیای ئەکاتەوە دوو ئەوەندەی هێزە پوچەڵکراوەکەیەتی لە کاریگەری کردن لەسەرخۆی , تائەو ڕادەی کەمەسەلەکە ئیتر پێوەست نیە بە واقعی سیستەمە کۆمەلأیەتیەکانەوە , بەڵکو بەو کۆمەڵگانەی بەسەرخۆیدا دابەشبووە بەتایبەتی لە و ڕووەوە کە هەژارەکان لەجیهانی دەوڵەمەندەکاندا ئەژین , هەر ئەمەیشە پێکەوەژیانی کۆمەڵە مرۆییە داخراوەکان و ناوچەکانی کرانەوە بەڕوی ئابوری جیهانیدا وێران ئەکات , یان هەر توانایەکی بەشداریکردنی سیاسی و نارەزایی کۆمەلأیەتی ئەڕوخێنێت .

ئێمە ناتوانین تەماشای کۆمەڵگای خاوەن جوڵە بکەین لەبەرامبەر نمونەی عەقلأنیەتی سەرەتاکانی سەردەمی مۆدێرندا , ئەو سەردەمەی وا تێگەیشتنێکی گشتگیری پێکئەهێنا . تەنانەت لەو کاتانەیش وامۆدێرنە لەقەیرانێکدا بوو کەهەوڵی هەڵوەشاندنەوەی خۆی ئەدا . بەپێچەوانەوە ئەم بیروڕا لیبرالیە تەنها بەشێك لەکۆمەڵگا وەسف ئەکات , وەك ئەو دەلیلەی کەناتبات بۆزیاتر لەبەشێکی شار , گەربمانەوێت گوزارشەکەمان ڕونتر دیاربێت ئەوا دەڵێین (هەر گەڕەکە جوانەکانمان نیشان ئەدات) , هەر بۆیە هەمان ڕەخنە خۆی دژی تێگەیشتنی ژیانی کۆمەلأیەتی جیتۆکان و کۆمەڵە پەراوێزکەوتوەکان پیادە ئەکرێت .

ئەوپەراوێزکەوتوانەی والە بزوتنەوە هەمیشەییەکەی تازەگەری وبڕیارەکانیدا دورخرابونەوە ئێستا پشت بەڕۆشنبیریەکی چینایەتی , یان ناوەندێکی کرێکاری جەماوەری نابەستن . ئەوانە ئێستا بەوکارانە دیاری ناکرێن کەپێی هەڵئەسن , بەڵکو بەوکارانەوە ئەناسرێن کە پێی هەڵناسن , یان بەپێوەری بێکاری و پەراوێز کەوتوییان . ئەم کۆمەڵگای گۆڕانکاریە کۆمەڵگای ناکارایی و چەقبەستنە . ئەم دورخراوانە هەندێك جار ئەکەونە داوی ئاژاوەگێریی و هەندێك جاری تر کەتن و تاوان کاری , هەر بۆیە بەتێپەڕینی کات ئامێزان ئەبن لەکۆمەڵگا ڕەگەزی و هاونەتەوییەکاندا . ئێمە لەماوەیەکی زۆر بەرلەئێستاوە ئەم حاڵەتە لە ئەمریکاو بەرەیتانیادا ئەبینین . ئەوانەی ئەمڕۆ بەگوێرەی چالاکیەکانیان دیاری ناکرێن یەکسەر ئەچن شوناسێك بۆخۆیان دروست ئەکەن , یان جارێکی تر شوناسەکانیان تازەئەکەنەوە بەگوێرەی بناغەی ڕەسەنایەتیان .

ئەم دیاردەیە گرنگیەکی زیاتر وەرئەگرێت ئەوکاتەی لەئاستی جیهانیدا تەماشای ئەکەین , بەلأم لێرەدا بواری قسەکانمان دیاری ئەکەین بۆئەو کۆمەڵگا پیشەسازیانەی وا بەکۆمەڵگای پۆست مۆدێرن ناوئەبرێن . ئەمانە کۆمەڵگای دینامیکی و لیبرالین چونکە لەو گۆڕانکاریەوە دێن کەهەمیشە شێوەژیانی کۆمەڵگاو مۆدێرنە تیایدا لەئاڵو گۆڕدان . ئەمەش دیسانەوە کۆمەڵگای کۆمەڵە مرۆییەکان و جیتۆکانە , بەتایبەتی ئەو کاتەی لایەنە کۆمەڵایەتیەکان بەس لایەنێکە و هیچی تر , لێرەدا بێکارەکان و پەنابەران و خوێندکارانی ئامادەیی بەتەواوی نیگەرانن بەرامبەر دواڕۆژی خۆیان ,

تەواو دابڕاون لەسیستەمەكان و لایەنەكانیش . بابەتی بونی بازاڕو گەڕانی خودی بەدوای شوناسدا , لێرە بەدواوە شوناسێكی كۆمەڵایەتی – پیشەییی نیە , جوتیارێك یان كرێكارێك نیە كەپێكەوە كۆببنەوە . ئەم دوالیزمە لەناخەوە و زیاتر لەلایەن ئابوریەكی (خاوەن خێرایی)ەوە گورزی بەرئەكەوێت , ئەمە هاوشێوەی ئەو ئابوریەیە كەلە ولاتە پیشەسازیەكان ئیدانە كراوە , زیاتر لەئیدانە كردنی لەولاتانی جیهانی سێیەم .

لەئەوروپای بەپیشەسازی كراودا لەم چەند ساڵەی دوایدا كۆتایی بزوتنەوەی كرێكاریمان بینی , ئەوانەیان واتوشی گەندەڵی بوون بەهۆی بەشداریكردنیان لەگەڵ نەزعەی تۆتالیتاریزمی كۆمۆنیزمیدا , یان لەبەر ئەوەی هاتنە ناو سیستەمەكانی بڕیارە ئابوری و كۆمەڵایەتیەكانەوە و دواجار تەسك بونەوە بۆئەوەی كە لە" هاوبەشێكی كۆمەڵایەتی " زیاتر نەبن , ئەم مەسەلەیە بوو كە ڕۆڵێكی گرنگی پێبەخشی لەكۆسیستەمی سیاسیدا , بەلاّم نەك لەگفتوگۆ ناوەندیەكانی پەیوەست بەئاراستە كۆمەڵایەتیەكان . گەر لێرەوە تەماشای ژیانی كۆمەڵایەتی بكەین وەك پێشبڕكێیەك , ئەوادەبینین هەندێك تێ ئەكۆشن بۆبردنەوەی پێشبڕكێكە , خەڵكانێكی زۆرتریش هەوڵ ئەدەن بەس لەناو پێشبڕكێكەراندا بمێننەوە , هەندێكی تریش ترسی خۆیان ناشارنەوە لەوەی جێ بمێنن , یان لەماندوویێتیدا بكەونە سەرزەویەكەو واز لەپێشبڕكێكە بهێنن .

ئێمە لەململانێ كۆمەڵایەتیەكانەوە گواستومانەتەوە بۆئەو هیواو بێ ئومێدیەی گرێدراوە بە وەرچەرخانە خێراكانەوە , لەكێشە بونیادیە كۆمەڵایەتیەكانەوە بۆكێشە كانی شێوازی گۆڕانەكان . بزوتنەوەكانی لاوان , هاوشێوەی ئەوانەی فەرنسا ساڵی 1968 بەخۆوەی بینی باشترین نمونەی ئەم ڕوانگە كۆمەڵایەتیە تازەیە . گەر خوێندكارانی دواناوەندی , بەتایبەت خوێندكارانی شارە كەناریەكان خۆپیشاندان بكەن , بەتایبەتی ئەوانەیان لەشوێنگەلێكی واوە هاتبون لەڕوی خوێندن و فێربونەوە نەگەیشتبونە هەمان ئاستی نەوەی پێشتری پەنابەران لەناو كۆچبەرەكاندا , گەربێتوو ئەوانە خۆپیشاندانێك بكەن لەبەر ئەو ترسەیان كەهەیانە لەدواكەوتنیان لەچونە ڕیزی فراوانی بەرخۆرە مەدەنیەكان . لەگەڵ ئەمەشدا هەندێكی تر لەلاوان كە لە گەڕەكە تازەكانی لیۆن و پاریسدا ئەژین بوون بەهۆی چەند ڕوداوێكی ترسناك , ئەوكاتەی چەند شوێنێكی بازرگانیان تالاّن كرد و بڕێك ئۆتۆمبیلیان سوتاند , بەتایبەتی لەوكاتەدا كەدەستتێوەردانی دڕندانەی پۆلیس بوبەهۆی كوشتنی یەكێكیان . ئەوانە هیوای یەكانگیری كۆمەڵایەتیان لەدەست دابوو , ئەوەی وا خوێندكارانی دواناوەندیەكان لێی بەهرەمەند بون . بەلاّم ئەو ئاگرەی وائەیجولاّندن گوزارش لەمەحاڵی ئەو یەكانگیریە كۆمەڵایەتیە ئەكات كەزیاد لەحەدی خۆی ڕەتئەكرایەوە (★★★). بەڵام كام لەم دووكاردانەوە خاڵی دەرچونمان پێشكەش ناكەن بۆ هەستان بەبزوتنەوەیەكی كۆمەڵایەتی تازە , وەكو چۆن لەسەدەی نۆزدەهەمدا بە كارە ترسناكەكانی چینی كرێكاران ئەوترا لانكەیەك بۆ بزوتنەوەیەكی

www.dengekan.com

كۆمەلاّیەتی پێك دێنێت . ئەم چینانە دەلالەت لە بەقەیرانكردنی كۆسیستەمێك ئەكەن كەكار لەسەر چەند ڕەهەندێكی كاری كۆمەڵەیی ئەكات زیاتر لەوەی بۆنارەزای دەربڕین هانیان بدات . هەروەها هەمان شتمان لەئەوروپا و پێش ماوەیەكیش لەولاّتە یەكگرتوەكانی ئەمریكا بینی , ئەم دووركەوتنەوەیە لەجیهانی بەرهەمهێنان و بەرخۆری ڕەگەز پەرستی پێباشە , یان هۆشیاربون بەشوناسی ڕگەز ئەكاتە جێی بایەخ و گرنگی پێدانی .

ئەوانەی وا لەڕێگای كارەكەیانەوە ناتوانرێت دیاری بكرێن لەبەر ئەوەی كە بێكارن , یان بەو بنەڕەتە دیاری ئەكرێن كەلەسەری ئەڕۆن , دواجار زۆربەیان لەڕێگای ئینتما ڕەگەزیەكەیانەوە پۆلێن ئەكرێن . ئەم ڕۆشنبیریە دژكاریە كەلەڕێگای كاسێتی (وێنەكان وهەندێك جار شتی تریش) دیاری ئەكرێن , یان لەگەڵ ئەوتەعبیرە مۆسیقیانەی واسەرچاوەیەكی بەهێزی نەتەوەییان هەیە ئەبێتە چەند خالێك بۆ پشت پێبەستنی دانیشتوانە پەراوێزكەوتوەكان , بەلاّم لەناخی خۆیشیاندا ئارەزووی چونە ناو ئەو جیهانەیان پاراستووە كە پێشتر ڕەتیكردنەوە . ئەوەی والەهەندێك گەڕەكی نیۆرك و لەندەندا ئەیبینین , یان بەشێوەیەكی تەسكتر لەپاریسیش , جیاواز نیە لەو دابڕانەی هەمووسالێك بەشێوەیەكی گەورە لەنێوان نەتەوە دەولەمەندەكان و هەژارەكاندا ئەیبینین . ئەو سەردەمە تێپەڕی مرۆڤ بەو میللەتە هەژارانە بلێت جیهانی سێیەم , لەكاتێكدا ئاواتی ئەو دەولەتی سێیەمەی بۆئەخوازرێت لەفەرەنسا سیستەمی كۆنی ژێرو بان كرد .

ئێمە كەئێستا قسە لەبارەی جیهانی چوارەمەوە ئەكەین , لەبەر ئەو نائومێدیەیە شوێنی هیوای گرتۆتەوە , یان ئەو پەراوێز بونەی شوێنی هیوای چونە ناوپرۆسەی بەرهەمهێنان و بەرخۆری مۆدێرنی گرتۆتەوە . ئەم مەسەلەیش ئەبێتە هۆی هەلّوەشاندنەوەی كاری دەستە جەمعی , كەوا لێرە بەدواوە توانای نارەزای دەربڕینی نیە دژی مولّكدارێتی كۆمەلاّیەتی بۆدەزگاكانی بەرهەمهێنان . ئەوانەی وا لەنێوان چەقبەستن لەسەر شوناسێك كە هەتادێت ئەفسانەیی‌تر دەبێت و گەشانەوە و دلّخۆش بوون بە ڕوناكیە ساختەكانی بەرخۆریی تێكشكان.

نەزعە پۆست مۆدێرنەكان

جیابوونەوەی نێوان عەقلّئامێری كە ئێستا بووە بەستراتیجی بازاڕە ناجێگیرو خاوەن جولّەكان و ئەو كۆمەڵە مرۆییانەی لەجیاوازیەكانی خۆیاندا داخراون دۆخی پۆستمۆدێرنەمان بۆدیاری ئەكات . نەزعەی مۆدێرنە جەختی لەسەر ئەوە دەكردەوە كەوا پێشكەوتنی عەقلاّنیەت هەر ئەوە نیە كە ئەنجامە خراپەكانی وەك ڕیشەكێش كردنی لایەنە باشەكانی بیرو باوەڕ و نەریت و شتەباشەكانی دەربارەی ڕابردوو لێ ئەكەوێتەوە , بەلّكو ناوەڕۆكی ڕۆشنبیری تازەیشی بەرهەم هێنا . وەهەر بەم جۆرە بوو نەزعەی بەمۆدێرنكردن جەختی لەسەر یەكترتەواو كردنی عەقلّ و چێژ كردەوە بەشێوەیەكی ئاژاوە گێڕانەی ئەرستۆكراتیانە لەسەدەی هەژدەهەمدا

www.dengekan.com

و , بورجوازیانە لەسەدەی نۆزدەهەمدا , جەماوەریش لەسەدەی بیستەمدا , ئەمەش بەهۆی بەرزبونەوی ئاستی ژیانەوە بوو . دوای ئەوەی مرۆڤی مۆدێرن لەو گرێی هەست بەگوناهکردنە قوتار بوو کەلە ئاینەکانەوە بۆی مابووەوە , ئیتر لەو کاتەوە توانای ئەوەی پەیدا کرد کە پێکەوە گونجانێك دروست بکات لەنێوان جێژی جەستەو چێژی ڕۆحیدا , تەنانەت هەڵچونە دەرونیەکانیشدا , هەر بۆیە ئیتر ئەم مرۆڤە ناچار بوو هەستیارو لێزان بێت بەرادەی زیرەکیەکەی . وێنەی (kalos kagathos) (چاك و جوان) وەك ئەوەی یۆنانیەکان ئەیانوت , بەهیچ جۆرێك ئیستا جێی ڕەزامەندی نیە . چونکە بەراستی دەلالەت لە چەند دەربەستیەکی بیزارکەر ئەکات بەرامبەر هەلومەرجە واقعیەکانی ژیانی زۆرینە . بەلاّم بیرۆکەی پێکەوەگرێدانی ڕاستەوخۆی نێوان هزری بە عەقلاّنیکردن و نەزعەی تاك گەرایی نەخرایە بەردەم گومانەوە جگە لەچەند حالّەتێکی دەگمەن , لەوانە ڕەخنەگرتن لە جیاوازی کۆمەلاّیەتیی و خراپ بەکارهێنانی ئابوری , لێرەدایە کە ئێمە داوای ئەوە ئەکەین هەموان بێنە ناو جیهانی مۆدێرنەوە , یان جیهانێکی لیبرالی و بەرهەمهێنەر و بەختەوەر لەهەمان کاتدا . ئەم وێنە گشتگیرەی مۆدێرنە بوو تێکشکا دوای ئەوەی لەنیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەهەمەوە هەندێك بیریار بیری مۆدێرنەیان خستە بەردەم ڕەخنەو دۆخی بەقەیران کردنەوە .

بارودۆخی گەشەکردنی ئابوری و ئازادی سیاسی و بەختەوەری تاکەکەس لێرە بەدواوە پێکەوە گرێدراو و تیۆریزەکراو نیە . هەربۆیە ستراتیجە

ئابوریەکان جیاکرایەوە لە بونیاتنانی ڕۆشنبیریەك و کەسایەتیەکی جیاواز و ڕەوتێکی کۆمەلاّیەتی دیاریکراو , هەمووئەمانە بەشێوەیەکی زۆرخێرا ڕویاندا , هەر ئەم جیاکاریەشە ناونراوە بیری پۆست مۆدێرنە و دواجار تایبەتمەندیەکانیشی دیاری ئەکات .

ئەگەر مۆدێرنە پێشکەوتن و کولتور پێکەوە گرێبدات , لەهەمانکاتدا کولتورو و کۆمەلگا تەقلیدیەکان لە بەرامبەر کۆمەلگا و کولتورە مۆدێرنەکان دائەنێت , ئیتر بەم پێودانگەیش هەموو واقعە ڕۆشنبیری و کۆمەلاّیەتیەکان لە ڕێگەی پێگەو شوێنگەیەوە لەتەوەری : نەریت – مۆدێرندا شیکارئەکات. بەلاّم پۆستمۆدێرنە هەموو شتە هاوبەشەکان لەیەك جیائەکاتەوە . گەر بێتو سەرکەوتن گونجاو نەبێت بۆعەقلاّنیەتی ئەندازیارێك بەلّکو گونجاوتر بوو بۆ واقعیەتی ستراتیجێك , یاخود گەر یەکێك نەریتی ڕەوشتە پرۆتستانتیەکانی نەزانی , ئیدی ئەمە لە ئەنجامی بلیمەتی دابینکەری بوجەکەوە بێت (بازرگانەکە) , یان زیرەکی یاریزانەکە بێت (بەومانایەی والەتیۆری یاریەکاندا قسەی لەسەرئەکەین) ئەوا دەکرێت ئێمە واز لەکەلەپورەکەی ماکس فیبەر و(کۆندۆرس)ەکەیشی بهێنین , ئیتر لەمەو لایش تەعریفی ڕۆشنبیری بکەین بەبێ گەڕانەوە بۆ پێشکەوتنی بەعەقلاّنیکردن , دواجاریش دەرچوون لەبواری کاری مێژوویی .

جیانی ڤاتیمۆ ئاماژە بۆدوو گۆڕانکاری بنەڕەتی ئەکات لەدیاری کردنی پۆست مۆدێرنەدا : کۆتای هەژموونی ئەوروپیەکان بەسەر هەمووجیهاندا ,

www.dengekan.com

لەگەڵ پێشکەوتنی دەزگاکانی ڕاگەیاندن کەوا گوێڕایەڵی دەنگی ڕۆشنبیریە ناوچەییەکان و کەمینەکان بوو . بەم جۆرە لەناکاتێکدا بەجیهانی کردن (Globalization) هاتە ئاراوە و بایەخی ناوەندی خۆی دا بەبزوتنەوە کۆمەلأیەتیەکان , ئەوانەی وا ئەوروپای سەدەی هەژدەهەم و نۆزدەهەم بەدوو جۆر تەماشایان ئەکردن , کە یان ئەوەتا لەپێناوی عەقل و پێشکەوتنا تێئەکۆشن , یان لەدژیدا . سەرەڕای ئەمەش کۆمەڵگا ئەو یەکێتیەی نەماوە کەوا هیچ کەسایەتیەك , یان هەر توێژێکی کۆمەلأیەتی , یان هەر گوتارێك بتوانێت بەتەنها ماناکان بۆخۆی قۆرغ کات , ئەم مەسەلەیش بوە بەهۆی ڕۆشنبیربونێکی فرەلایەن کەبەزۆرکار و ئامرازی جیاجیا بەرگری لێئەکرێت . لەلایەکی ترەوە , ئەو دڵەڕاوکێی واپێشتر ئاماژەمان بۆکرد لەڕوی لێکجیا کردنەوەی ڕفتارەکانی بەرهەم هێنان و بەرخۆری ژیانی سیاسیەوە , دواجاریش لەبەرامبەر ئەو ناکاتیبونەی کۆمەڵگاوە وابیری خۆرئاوایی وێنای ئەکات , ئەم دڵەڕاوکێ ئەگاتە ڕادەی ئاگاداربون و هۆشیاربون بە ونبونی هێزە دروستەکەرەکانی مێژوو . لەگەڵ ئەمەشدا کارەکتەری تاك خۆی هەڵئەوەشێنێتەوە تائەوڕادەی (ئیرفینگ گوفمان)دەیگەڕێنێتەوە بۆزنجیرەیەك نمایشی خودی کەلەڕێگای کۆنتێکستەکانیەوە (سیاق)دیاری ئەکرێت , یان لەڕێگای کارە ئاڵوگۆڕکراوەکانەوە نەك لەڕێگای ئاراستەکردنیان بۆ کارو پرۆژەدیاریکراوەکان , ئەمەیش مەسەلەیەکە خود کورت ئەکاتەوە بۆبڕێکی هەژار .

لەکۆتایی ئەم سەدەی بیستەمەدا دەرکەوت کەوا تێکشکانی (من)و (کۆمەڵگا)و(ئاین) ئەوەی وا نیچەو فرۆید دەستیان پێکرد گەیشتە ئەو پەڕی . ئەم داڕوخانە بەهزری نیکلاس لومان بەهێز تر بوو , کەوا هەردوو بیرۆکەی خود و لایەنی کۆمەلأیەتی دورخستەوە , وەك ئەوەی لە هزری ئەرکخوازی (وظيفية) ی تالکوت بارسونز دا دەرکەوتوە , ئەمەیش هەر لەڕێگای چڕکردنەوەی شیکردنەوەکان لەسەر هەمان کۆسیستەم , هەروەها لەسەر ئەو جیاوازیە زۆرەی سیستەمە لاوەکیەکانی , ئەوەی وا ئەوانی تر بەلایەوە لە چوارچێوەیەك زیاتر هیچی تر نین , هەروەها ژیانی کۆمەلأیەتیش بەلایانەوە هیچ نیە جگە لەوەی چوارچێوەیەکە بۆسیستەمە سیاسیەکان .

شتێکی ئاسانە ڕەخنە لەو فرەواتاییە ی پۆست مۆدێرنە بگیرێت , بەلأم ئەم ڕەخنە گرتنانە ناگاتە شتە بنەڕەتیەکان . نەزعەی پۆست مۆدێرنە وەك ئەوەی پێشتر تەعریفم کرد و ئێستایش وەسفی ئاراستە بنەڕەتیەکانی ئەکەم , زۆر لەوە زیاترە کە هەر ئاراستەیەکی فکری بێت بەتەنها , بەڵکو ڕاستەوخۆ ئەبێتە تەواوکەری ئەو ڕەخنە ڕوخێنەرەی کەلەعەقلأنیەت ئەگیراو مارکس و نیچەو فرۆید بانگەشەیان بۆئەکرد . ئەمە ئەنجامی بزوتنەوەیەکی دورودرێژی فکریە . ئەم بزوتنەوەیە بەدرێژای سەدەی نۆزدەهەم بەشێوەیەکی هەمیشەیی ڕوبەڕوی بەمۆدێرنکردنی تەکنۆلۆجیاو ئابوری ئەبوەوە , ئەوەبوو هیچ نوسەرێکی گەورەی سەدەی نۆزدەهەم ئەم دیاردەی شینەکردەوە جگە لەکارەکانی جۆن دێوی کەوا بیروباوەڕەکانی

www.dengekan.com

خۆی لەنەزعەی داریۆنیزمەوە بەهێزئەکرد . چۆن ئەتوانین ئەو ڕاستیە نەبینین کەوا نەزعەی پۆستمۆدێرنە لەرێگای ئەم ئیشکالیەتە جیاوازانەیەوە ناگونجێت لەگەڵ شتە بنەڕەتیەکانی ئەو هزرە کۆمەڵایەتیەی وا لەهەردوو سەدەی نۆزدەو هەژدەهەمەوە بەمیرات بۆمان جێماوە , بەتایبەتی بەبوونی هەندێك چەمکی وەك مێژووگەرایی , بزوتنەوەی کۆمەڵایەتی , بکەری کۆمەڵایەتی . من بەرگری لەم چەمکانە ئەکەم سەرای هەمووشتێك دژی ئەم بیری پۆست مۆدێرنیزمە .

ئەم هزرە لانی کەم چوار ڕەوتی فکری تیا کۆبۆتەوە کەهەر یەکەیان جۆرێك لەجۆرەکانی دابڕانە لەگەڵ ئایدۆلۆژیای بەمۆدێرن کردن :

1- ڕەوتی یەکەم :

نەزعەی پۆست مۆدێرنەمان بۆ دیاری ئەکات لەسەر ئەو بنەمای کە ئەودیوی مۆدێرنەیە (یان مۆدێرنەی زیادەڕۆیە), وەك چۆن دانیال بیل کۆمەڵگای پۆست پیشەسازی تەعریف ئەکات بەو جۆرەی کە کۆمەڵگایەکی ئەودیوی پیشەسازیە . مادام بزوتنەوەی مۆدێرنە دەست لەخێراییەکەی خۆی هەڵناگرێت ئەوا پێشڕەوی کردنی شتێکی ئێستاییە . بەرهەمهێنانی ڕۆشنبیری , وەك ئەوەی ژان فرانسۆ لیوتار ئەڵێت لەپێشینەی هەمووشتەکانە بەهۆی ئەو بەرخۆریەی بۆزمان و نیشانەکان هەیە . مۆدێرنە خۆی بەخۆی ڕەت ئەکاتەوە . لەکاتێکدا بۆدلێر تەعریفی کرد بەوەی کە ئامادەییەکی نەمرە لەئێستایدا ,

ئەمەیش ناکۆك نیە لەگەڵ ئایدیالیستی ئەو ڕۆشنبیریانەی واپابەندن بەپاك کردنەوەی هزرە نەمرەکان لەشێواندن و ڕایی کردنێکی ژیانی کارەکی و هەستەکان تیایدا , ئەم مۆدێرنە دوای یەك سەدە بوبە زیندانی یەکێك لەساتەکانی خۆی و ناچاربوو بەشێوەیەکی پلەبەند ماناکان ڕەت کاتەوە . ئەمەش ڕۆشنبیریەکی فەرامۆشکاریە , بەڵام واز لەمۆدێرنە ناهێنێت , بەڵکو دەیگێڕێتەوە بەس بۆ بونیادنانی چەند ڕێکخستنێکی تەکنۆلۆجی کەوا ئیتر سەرنج ڕاکێش نیە , تەنها مەگەر لەرێگای جدیەتی کاریگەریە تەکنۆلۆجیەکانی , کە بەخێرایی تێئەپەڕێنرێت .

2- ڕەخنەی مۆدێرنەی کۆمەڵایەتی و سیاسی تەواوکەری ڕەخنەی مۆدێرنەی تەکنۆلۆجیە هەرچەندە جیاوازیشە لێی .

مۆدێرنەی کۆمەڵایەتی و سیاسی نموزەجێکی کۆمەڵایەتی ناکۆکی داهێنا , جێ بەجێبونی ئەمەیش پێویستی بە دەستتێوەردانی ئەو دەسڵاتە موتڵەقە هەبوو کەوا دابڕانێکی گشتگیری لەگەڵ نموزەجە کۆنەکاندا سەپاند . من لە سەرەتاوە وتم بیرۆکەی شۆڕش لەوەتەی هەبووە گرێدراوبووە بە بیری مۆدێرنەوە . سەرکەوتنە کانی بیری پۆست مۆدێرنە لەکۆتایی حەفتاکاندا ئەنجامی ئەو قەیرانە بوو وا ڕەوتە چەپە شۆڕش گێڕەکان تیا ئەژیان . ئەو لیبرالیزمە نوێیەی وا لەهەشتاکاندا سەرکەوتنی بەدەست هێنا لەژیانی

www.dengekan.com

ئابوری و سیاسیدا , هەروەها بیری پۆست مۆدێرنەی ڕۆشنبیریش , هەمووی ئەنجامی هەڵوەشاندنەوەکانی ڕەوتی چەپ بوون , ئەمانەش شێوازێکی توندڕەوی مۆدێرنە بون , بەتایبەتی ئەو ترۆتسکیانەی وا لەسەرەتای شۆڕشی سۆڤێتیەوە بایەخیان بە وەهمی (ئامێری ناوەندی) ئەدا , کە بوبە پلانێکی ناوەندی و پێش ماوەیەکی کەمیش گۆڕا بۆکۆمپیوتەرێکی ناوەندی کەئەیتوانی حکومەتی مرۆڤ بکاتە بەڕێوبەرایەتی شتەکان , دواجاریش ئازاد کردنی هەموو ئەوانە لە کۆت و بەندی ئەو نەزعە خودی و سیاسیانەی کەهەمان شێوازی ستالینیەت و هیتلەری هەبوو . لەفەرنساش ئەوە جان بۆدرلیار بوو کەوا بەنەخشەیەکی مەزن لەڕەخنەی چەپی توندڕەوەوە گواستیەوە بۆڕەخنەی پۆست مۆدێرنە ی چەپی توندڕەو , یان ڕەتکردنەوەیفاکتەری کۆمەڵایەتی .

ئایا ئەمە بەمانای ئەوە دێت کەوا چوینەتە ناو سەردەمی توانەوەی فاکتەری کۆمەڵایەتیەوە , زۆربەی بیریارەکان لەبۆدریارەوە بۆلیبۆفتسکی , وەها ئەم ماناقوڵەی هەڵوەشاندنەوە ئەبینن کە هزری پۆست مۆدێرنەی تیا نابیننەوە جگە لەدابڕان لە نەریتێکی فکری یان ڕۆشنبیری دیاری کراو . دۆخی پۆست – کۆمەڵایەتی بەرهەمی جیاکاریەکی تەواوی نێوان ڕەوتی ئامێری و ماناکانە : ڕەوتی ئامێری لەلایەن چەند پرۆژەیەکی ئابوری و سیاسی کێبەرکێکار (منافس)لەنێوان خۆیاندا و لەناو بازاڕدا بەڕێوە ئەبرێت , بەڵام (وتا) ئێستا بووە بەواتایەکی تایبەتی و خودی , هەربۆیە ئیتر هیچ پرەنسیپێك نەماوەتەوە بۆڕێکخستنی ژیانی کۆمەڵایەتی جگە

لەلێکبوردن . لیبوفتسکی لەکتێبەکەیدا :" سەردەمی بۆشاییەکان " – ل – 46- ئەڵێت : هەموو چێژێك و هەموو ڕفتارێکیش بەگشتی ئەتوانن پێکەوە هەڵبکەن بەبێ ئەوەی لەسەر حسابی یەکتر دورخستنەوە بێت . دەکرێت هەمووشتێك بەهێمنی بخوازین گەرتوانیمان ژیانێکی ساکار هەڵبژێرین – وەك ئەوەی کۆمەڵە ژینگە پارێزەکان داوای ئەکەن –یان ژیانێکی زۆرئاڵۆز لەزەمەنێکدا کەهەستیاریەکەی نەهێڵراوە .: وەك چۆن لێکجیاکردنەوەی شتە تایبەتیەکان لە گشتیەکان کۆمەڵە شتێکی تیادیارە بۆئاراستەکەمان . سیاسەت ئیتر قسە لەتوانای " گۆڕینی ژیان " ناکات , وەك چۆن پەرلەمانەکان ڕۆڵی خۆیان لەدەستداوە لەنوێنەرایەتی کردنی داواکاریە کۆمەڵایەتیەکان . ئیترئەوانە هیچی تر نین جگە لەوەی کەچەند شوێنێکن (بەجۆرێك کەبیانووگەراییەکەی هەموورۆژێك زیاتر دەرئەکەوێت) زیاتر وەك بنکەیەکی پشتگیریکردنی دەسەڵاتی جێبەجێکردنە . لایەنەکان لەوە وەستاون کە کۆمەڵایەتی بن , بەڵکو بەسەرخۆیاندا داخراون بەئاراستەی گەرانێکی نەرجسیانە بەدوای شوناسی خۆیاندا , بەتایبەتی ئەو کاتانەی ناتوانن یەکانگیربوون دروست کەن لەنێو چینی ناوەندا کەزیاتر بەپیشەکانیان و بەرخۆریەکی زیاتر ئەناسرێن تا ئەوەی کەلەرێگای چەند پێوەرێکی ڕفتاریەوە بناسرێن . لەکاتێکدا کە کۆمەڵە خەڵکێك هەیە , منیش یەکێکم لەوان , وەها بیرئەکەنەوە کە ئایاری 1968 , یان لەناو ئەو بزوتنەوەکۆمەڵایەتیانەی لەوسەردەمەدا لەدروستبوندا بوون , بانگەشەیەك بەدی ئەکرا لەبارەی دروستبونی

www.dengekan.com

جیهانێکی کۆمەڵایەتی نوێوە لەلایەن ڕەوتە کۆمەڵایەتیەکانەوە , ئەمانە گرەوەکانیان و ململانێکانیان زیاتر یەکگرتوو ناوەندی بوو لەگرەو و ناکۆکیەکانی کۆمەڵگای پیشەسازی , هەر ئەمەیش بوو بزوتنەوەیەکی قوڵتری پێك هێنا لە پرۆسەی سڕینەوەی ئایدۆلۆژیادا . دواجار ئەڵێین , ئەم مەسەلە کۆمەڵایەتیە , دوای دەرکەوتنی گەردوون بەو جۆرەی کە کێشەکانی پیس بوونی ژینگە و زۆربونی تەکنۆلۆجیایەکی دابڕاو لەهەموو شێوەکانی ئامێزانبونی کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری هەڕەشەی لێئەکەن .

لەسەروی ئەمەیشەوە هەر سێ ئاراستە گەورەکەی سەردەمی ئێستامان : سەرکەوتنی جۆرێك لەئامێرگەرایی (الاداتیە) کە وەك شێوەیەك لەکاری ستراتیجی لێهاتووە , بەسەرخۆدا داخران بەرەو ژیانی تایبەتی , گشتاندنی بانگەشەکانی ژینگەپارێزەکان بۆئەو مەسەلانەی وا تەکنۆلۆجیا ئەیخاتە بەردەممان . هەموئەمانە پێکەوە بواری پۆست - کۆمەڵایەتی پێك دێنێت , لەو ڕووەوە کەپەیوەندیە کۆمەڵایەتیە ڕوتەکان , ئەوەی وائاراستە کراوە بەرەو لایەنە کۆمەڵایەتیە کانی تر جیائەکاتەوە , وەك پەیوەندی لەگەڵ خودو لەگەڵ سروشتیش . سۆسیۆلۆجەکان خۆیان واهەست ئەکەن وشەی کۆمەڵایەتی سەرسامی کردوون , وەك ئەوەی کەدەلالەت لەهەموو کێشەکانی ئاسایی کردنەوە بکات , لەتێکۆشان دژی مادە سڕکەرەکان و(جیتۆکان) , یان دژی هەژاری و ڕەگەزپەرستی , وەك ئەوەی تازەبونەوەی چەند هەستێکی باش و زیندوبونەوەی چەند دەسلاٌتێکی بچوك بێت , یان هۆشیاریەکی نوێی چینی ناوەڕاست بێت کەوا لەدەرەوەی خۆیدا هێزێکی نا

کۆمەڵایەتی بلاٌو ئەکاتەوە بەپێی ئەو هێزەی هەیانە , هەرئەمە یشە , توانای گۆڕینی ڕفتارەکان و سازکردنە کۆمەڵایەتیەکانی هەیە . بالێرەدا بپرسین چەندە سەردەمیانەیە ئەو بانگەشانەی واداوای ئامێزان بوون و هاوکاری کۆمەڵایەتی ئەکەن , لەکاتێکدا کەلەهەمولایەکەوە و بەهەنگاوی گەورەگەورە ژیانی کۆمەڵایەتی هەڵئەوشێتەوە و دەبێتە هۆی ئاژاوەو توندو تیژی لەهەژارترین و فشۆڵترین ناوچەکانی جیهاندا . بەڵام ئەم هەڵوەشاندنەوە هەندێك تیا ئەژین وەك ئەوەی تێرو پڕی یەکی خۆش بێت , یان لاواز بونی ڕێساو کۆت و بەندەکانی کۆمەڵگا زۆردەوڵەمەندەکان بێت . هەروەك ئەوەی کەمبونەوەی تەرکیزکردنی یاساو توندبونەوەی جێ بەجێبونی بسەپێنێت , کەئەمەش بوار بەکۆمەڵگایەکی دەوڵەمەند ئەدات کە لەڕێگای خۆڕێکخستنەوە پێشبکەوێت , بەبێ هیچ دەستتێوەردانێکی ناوەندی .

هەر چەندە گرانیش لەسەرم بکەوێت , چاودێری کردنی ئەم بێزاریەی کەبووە بەهۆی دروست بونی ئەم تێگەیشتنە لە لام تەواو دورە لە بارو دۆخێکەوە کە قابیلی چاودێری کردن بێت , من دان بەوەدا ئەنێم کەئەم هزرە پاش - کۆمەڵایەتیە , ئەو کاتەی ئایدۆلۆژیاکانی مۆدێرنە تێکشکا ئازادی کردین لەو مژدە خۆشانەی کەوا دەسلاٌتە پێشکەوتن خوازەکان پێی ئەبەخشین , تەنانەت ئەو دەسلاٌتانەیشیان کە زۆر سەرکوتکاربون بەرامبەر بڕێك لەو ڕۆشنبیرانەی ئەیانویست ئازادیە تایبەتیەکانی خۆیان لەدەست نەدەن .

www.dengekan.com

3- ئەم دوو هەوڵدانە : سەرو مۆدێرنە , یان مۆدێرنەی دژکار , لەتوانایاندایە دەرچن لەبواری مۆدێرنە , بەڵام دەکرێت دەرچونەکەیان بەدوو ئاراستەی ڕوو لەیەکتر بێت .

ئەو ئاراستەیان کە بەزۆری جێگیردەبێت بریتیە لە : دابڕان لە مێژووگەرایی , داواجاریش ئالۆ گۆڕکردنی شێوازە ڕۆشنبیریە بەدوایەکدا هاتوەکان بە شێوازی ئێستایان . ئەوکارەی وا بەدەلالەتە ئاینی و کۆمەلایەتیەکانی کۆمەلگاقورس ئەکات , ئەو کۆمەلگای کە زۆرجیاوازنیە و پێویستە لەخەیالگەماندا و لە مۆزەخانەکاندا دابنرێت لەگەل ڕێکخستنێکی جوانی شێوازەکانی , یاخود کارێك کەهەلگری مانایەکی بازرگانی یان سیاسی بێت. ئەمە نەك لەبەر ئەوەی هەمووی بەرەو بیروباوەڕێکی ئەبەدیمان ئەبات , بەلکو لەبەر ئەوەی لێرەدا هیچ شتێك نیە ڕێگەمان پێبدات لەنێوان ئەو ئەزمونانەی کە شتێك لەڕەسەنایەتی تیادایە پێویستە قبولی بکەین وەك ئەوەی هابرماس ئەلێت . ئەم پلورالیزمیە ڕۆشنبیریە و گەڕانەوە بۆ بیروڕایەکی هاو جوت لەگەل بێ ئیمانیدا تائەو پەڕی پالی نا بە بیرۆکەکەی ماکس ڤیبەرەوە کەپێشتر لەکانتی وەرگرتبوو , ئەیوت : مۆدێرنە پشت بەلێکجیا کردنەوەی شتە جەوهەری و ڕوالەتیەکان ئەبەستێت , هەر بۆیە کاری تەکنۆلۆجی و زانستی بەس دەکەوێتە بواری دووەمی ئەو دووئاستەی مۆدێرنەوە , ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی بواری ڕۆشنبیری و سیاسیمان حەتمەن بوارێکی فرە بڕوایی بێت ,(بڕوابەفرە

خودایی) , چونکە تاکایەتی شیکردنەوەی عەقلانی بۆدیاردەکان جیاوازە لەجیهانی خوداکان , کەوا لێرە بەدواوە لەهیچ کام لەپرەنسیپەکانی یەکبون بەهرەمەند نابن . ئیتر لێرەدا پۆست مۆدێرنە هەر هەمان پۆست - مێژووگەراییە کەمانا بنەڕەتیەکەی خۆی و گرنگیەکەیشی هەر لەوەوە وەرئەگرێت . ئەم پۆست مۆدێرنە گرێدراوی ئەزمونی ئەوانەیە وا لەچەرخی خۆماندا ئەژین , ئەوانەی وا بەهەموو شوێن و کاتێکدا تێئەپەڕن بەهۆی کۆچ و سەردانی مۆزەخانەکان و , خوێندنەوەی کتێب و هونەر , هەر وەها کەلك وەرگرتن لەو کاسێت و شریتە تۆمارکراوانەی وائەبێتە هۆی ئەوەی بەهەستیاریەوە هەلسوکەوت لە گەل ئەو کارانەدا بکات کەلەڕوی مادیەوە لێیەوە نزیکن , کەچی بەپێچەوانەیشەوە چەندین سەدە , یان هەزاران کیلۆمتر لێیەوە دوورن . ئەوەبوو جان کازنۆف بابەتە کەی ئیرنست بلۆخی هێنایەوە دەربارەی ئێستایی بونی نا ئێستا , لەپەیوندیدا بەتەلەفزیۆنەوە پێداگری کرد لەسەر توانای ئەم ئامێرە لەنزیك کردنەوەو ئێستایکردنی (وای لێبکرێت لەئێستادابێت) ئەوانەی وا لەڕوی شوێن و کاتەوە دوورن . بەمجۆرە بیرۆکەی یەکێتی ڕۆشنبیری تێکشکا هەرچەندە تائێستایش بەدیاری و ناوداری ماوەتەوە , چونکە بیرۆکەی فرەیی ڕۆشنبیری بەهیز بوو , ئەوەی وا کلۆد لیڤی شتراوس زیرەکانەلەبارەیەوە وتی : جۆرێك لەبەرگری داخراوانە هەیە لەناو هەمووڕۆشنبیریەکدا کەئەبێتە هۆی تەسك بونەوەی , ئەمەیش دەبێە هۆی داڕوخانی ئەو ڕۆشنبیریانە درەنگ و زووبێت , ئیتر یان بەهۆی دەزگایەکی ڕۆشنبیری بالادەستەوە بێت

www.dengekan.com

, یان بەهۆی دەزگایەکی تەکنۆلۆجی و ئامێری بیرۆکراتیەوە , دواجار ئەمە لەجیهانی ڕۆشنبیریەوە دووره , پۆست مۆدێرنە ڕاستەوخۆ ڕێبازی تایبەتی بونی ڕۆشنبیری , یان ژینگەیی بونی ڕۆشنبیری بەهێز ئەکات , کەئەمە بۆخۆی ناکۆکە لەگەڵ جیهانی بونی ئایدۆلۆژیاکانی مۆدێرنەدا . بەتایبەتی لەقۆناخە دیارەکەیدا و لەو وڵاتانەی وا تێهەڵکێش بوون لەگەڵ مۆدێرنەدا . بۆنمونە لە گەڵ ئەو بەها جیهانیەی کەلەسەردەمی شۆڕشدا لەفەرنسادا هەبوو , یان لەوڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکایش لەو سەردەمە توندەی کەماوەی باڵادەستی ئەوانی پێکئەهێنا .

4- بەڵام ئەگەر کارە ڕۆشنبیریەکان لەو شوێنگە مێژوییە دابڕین وا تیادەرکەوتوە , ئەوا ناکرێت بەهاکەی دیاری بکرێت تەنها لەڕێگەی بازاڕەوە نەبێت .

لێرەدا گرنگیەکی تازە هەیە کەبازاڕی هونەر بەدەستی دێنێت , لەکاتێکدا کارە {هونەری و ئەدەبیەکان } بۆماوەیەکی دورو درێژ تەنها لەلایەن سەرکردەکانەوە , یان لەلایەن خوێندکارە ئارەزو مەندە بۆرجوازو ئەرستۆکراتەکانەوە ئەخوازران . هەر ئەو مەسەلەیش ئەمانبات بۆشیکردنەوەی کۆمەڵگالیبرالیەکەی ئێستامان کە دوو لایەنی پەرتەوازەی کۆمەڵگا تیایدا سەرئەکەوێت بەسەرهەموولایەنە کانی تری مۆدێرنەدا , ئەم دولایەنەش کۆمپانیاو بەرخۆرین (الاستهلاك) و زاڵ ئەبن

بەسەرهەردوو بەشی ئیرۆس و نەتەوەدا , دواجاریش سەرکەوتنی بزوتنەوە و گۆڕان بەسەر بوندا .

ئەمەیە پاڵ ئەنێت بە فکری پۆست مۆدێرنەوە تابگاتە ئەو پەڕی کاولکاری بەرامبەر نوێنەرایەتیە مۆدێرنە کانی جیهان , لێرەشەوە نکوڵی لەجیاکاریە وەزیفیەکان ئەکات لەنێو بوارەکانی ژیانی کۆمەڵایەتیدا وەك – هونەر , ئابوری , سیاسەت و هەموو بوارەکانی تر وا تەواوکەریانن . ئەمەیش خۆی بۆخۆی بریتیە لە بەکارهێنانی عەقڵ ئامێری لەهەر یەك لەم بوارانەدا . بەمەش جیاوازی لە نێوان ڕۆشنبیریەکی سیاسی باڵا و بواری کۆمەڵایەتیدا ئەکات , وەك چۆن ئەو ڕۆشنبیرە ستاتیکیە ڕەت ئەکاتەوە کە ئەگەڕێتەوە بۆچەند دابینکەرێکی سەروی کۆمەڵایەتی کە پابەندن بە سیستەمەکانی : کۆمەڵایەتی –عەقڵ , مێژوو , تازەکردنەوەی چینی کرێکاران و ئازادکردنیان – ڕۆشنبیری جەماوەر . ئالێرەدایە دروشمی " دژبەزانستی جوانناسی " کەوا فریدریك جیمسۆن پێداگیری لەسەر کرد (بەتایبەتی لەو کتێبەی وا هال فۆستەر سەرپەرشتی ئەکرد (the Anti-Aestetic) . ئەو جۆرە وێنانەی وادەربارەی جیهان پێکهێنرابون دیسان بەشێوەیەکی قوڵتر ڕەتکرایەوە , ئەمە گەر هات و ئەو وشەیەمان هێنایەوە کە هایدگەر بە مۆدێرنترین وشەی دائەنا لەڕوی دەلالیەوە . بیری پۆست مۆدێرنە ئیتر ئەوە قبوڵ ناکات مرۆڤ بکرێتەوە قوتبی بەرامبەر جیهان , بەڵکو چاوێکی پیائەخشێنێتەوەو جارێکی تر بەشێوەی چەند وێنەیەکی تر بەرهەمی دێنێتەوە , چونکە ئەم هزرە مرۆڤ ئەخاتە ناو جیهانەوە و هیچ لێی

www.dengekan.com

دورناخاتەوە , یان گەر دوریەكیش لەئارادا بێت كە بە دروستكردنی تۆڕێك لەپەیوەندی و بونێكی پێشوەخت بۆهەموو شتەكان دێتە ئاراوە ئەوا ئەم هـزرە نایهێڵێـت , دواجـاریش زمانێـك ئەدۆزێتـەوە وەك زمـانی هاوبـەش لەنێوان وێنەكێش و ئەندازیاری بیناسازی و نوسەر لەلایـەك و شـتەكانی تـر لەلایـەك .وەك چـۆن جانـدیبیفی وێنـەكێش پەنائـەبات بـۆ ڕوپـۆش كردنـی واقعی بونیادە دروستكراوەكانی ڕۆشنبیری .

كۆی قسەكان ئەوەیە كەوا عەقڵمان توانای هەستكردنی هیچی نیە جگە لە شتە تەنیا كراوەكان , یـان شـێوەكان , دواتـر ئـەم شـێوانە بەكاردێنێـت هـەر وەك ئـەوەی كـە یـاری وەرەقـە ئـەكات , تێكـەڵی یـەكیان ئـەكات و هـەزاران هەمـەڕەنگی و ئاوێـــتەیان لێپێـــك دێنێـــت , ئەمـــە هـــەمان حـــاڵی مۆسیقارەكانیشە كەلەپشتی ئامێری پیانۆوە دائەنیشن و هەر دوانزە نیشانە مۆسـیقیەكانیان لـەلای خۆیانـدا دانـاوە . دیسانەوە , نـاوەڕۆكی شـتەكان , جەوهـەری شـتەكان لەموتڵەقـدا جیـاوازن لەشـێوەكان (ئـەو شـێوانەی وا لەپێشـچاومانە و ئـەیبینین) . لێـرەدا هـیچ شـتێك نیـە بـەرەهایی , هەمووشتەكان لـەرێگای ڕوخـساریەوەیە , ڕوخسارەكەیـشی بەتـەواوی لـەڕێ لادراوە (چەند نامەیەك بۆ ج . ب . لاپەڕە 228-229)

پۆست مۆدێرنە لەگەڵ ئەم عەقڵەدا بێت یان هەر عـەقڵێكی تـر , هۆكارە سروشـتیەكانی ڕێبـازێكی دژ بـەمرۆڤی دۆزیـەوە كـە تـەواو ناكۆكـە لەگـەڵ فەلـسەفەی ڕۆشـنگەری و بـیری جـۆن لـۆك بەشـێوەیەكی تایبـەتی , ئـەم هەڵوێـستە زۆر بەتونـدی گوتـارە ئایدۆلۆژیـەكان و ویـژدانی زینـدوی

شارستانیەتەكان ڕەتئەكاتەوە . هەر ئەمـە بـوو لەوتـە بەناوبانگەكـەی جان فرانسۆ لیوتاردا ڕەنگی دایەوە دەربـارەی كۆتـایی چیرۆكە مەزنـەكان , (یـان گێڕانەوە مەزنەكان) : ئێمە چەمكی گێڕانەوە بۆئەزمونی مرۆڤایـەتی نـەك هـەر ناوەڕۆكـە ئایدۆلۆجیەكـەی بـەڵكو بەتـەواوەتی ڕەتـی ئەكەینـەوە , هەرلێرەیـشەوە هۆكارەكـانی پاشەكـشەكردنی بیرۆكـەی بكـەری كۆمەڵایـەتی دەستپێئەكات .

لێـرەدا هـیچ بكـەرێك بـەمانا هیگڵیەكـەی نەماوەتـەوە , دواڕۆژی جیهـان و هەروەها مۆدێرنەیش لە بكەرێكی عەقڵانی ئازاد لە بـاوەڕە تەقلیدیەكانـەوە سەرچـاوە ناگرێـت . ئێـستا نـە : (مـن) , نـە (ڕۆشـنبیری) یەكێتیـەكی تایبـەتی نیـە . ئـەو قسەی لـە ڕۆشـنبیریخۆرئاوایدا دەربـارەی یـەكێتی و گشتگیری ئـەكرا , هـەروەها بابـەتی ڕاناو و كۆجیتـۆی (مـن بیرئەكەمـەوە كەواتـە مـن هـەم) بـەگوزارەی ئـەوەی داهێنـەری (مـن)ە پێویـستە ڕەتبكرێتەوە . جیسمۆن شیكردنەوە ڕەخنـە گرانەكـەی دورتـر لەمـە بـرد , ئەو كاتەی پێناسەی ڕۆشنبیری پۆست مۆدێرنەی كرد بـەوەی كـە ڕۆشـنبیری حەكایەتبێـــژی PASTICHE , و دوفـــاقبونی كەســـایەتیە . گـــوتی حەكایەتبێژی لەبەرئەوەی ونبونی یەكێتی لەهەرڕۆشنبیریەكی دیاریكراودا ئەبێتـە هۆی جارێكی تر بەرهەم هێنانەوەی شێوازە كۆنەكان : ئایا نـاتوانین بڵێین , بـە تایبـەتی , كۆتاییـەكانی سـەدەی بیتـسەم هـەموو پەیوەندیـەكانی خۆی لەمۆدێرنـەی هـەردوو سـەدەی نۆزدەیـەم و بیـستەم دابڕیـوە و ئێـستا حكایەتەكانی سەدەی هەژدەهەممان بۆئەگێڕێتەوە , بەتایبەتی لەوخاڵەدا وا

www.dengekan.com

پەیوەندی بە دنیا خوازیە ئەرستۆکراتیەکەیەوە هەیە , یان گەشەکردنە زیادەڕۆییەکەی و چەمکە لیبرالیە - ئاژاوەگێڕەکەی دەربارەی ڕەخنەکردنی دەسەڵات ؟ یان ئەو دابەشبونی کەسایەتیەی واهەندێك کەس بە نەرجسیەت ناویان ئەبرد . چونکە داخران لەئێستایەکی ئەبەدیدا ئەبێتە هۆی ڕەتکردنەوەی ئەوشوێنەی کەڕێگە بە دروستکردنی یەکێتی ڕۆشنبیری ئەدات .

نەزعەی پۆست مۆدێرنە کۆتای ئەو بەشەمان بۆدیاری ئەکات وا نیچە قسەی لەسەر کرد , ئەویش ڕوخاندنی هەژمونی تەکنۆلۆجیاو عەقڵئامێریە . ئەزمون و زمان چووە شوێنی پرۆژەکان و بەهاکان , کاری دەستەجەمعیش تەواو فەرامۆشکرا , وەك چۆن مێژوویش مانای خۆی لەدەستدا . نەزعەی پۆست مۆدێرنە ئەوەی بۆرون کردینەوە کە ئەو پرۆسەی پاش بە پیشەسازیکردنەی ئێستا هەیە نابێتە هۆی دروستبونی کۆمەڵگایەکی پاش پیشەسازی . بەڵکو بەپێچەوانەوە بەرەو پەرتەوازەکردنی ژینگە ڕۆشنبیری و تەکنۆلۆجیەکەی ئێستای ئەبات . هەرئەمەیە ئەو بیرۆکە دائەڕوخێنێت کەتا ئێستا کۆمەڵناسی پشتی پێبەستبوو , ئەویش بیرۆکەی پێکەوە گرێدانی ئاڵوگۆڕی نێوان ئابوری و سیاسەت و ڕۆشنبیری " مۆدێرن " . وادیارە هیچ شتێك توانای گرد کردنەوەی ئەوەی نیە والسەدەی ڕابردووەوە لێکجیاکراوەتەوە . بۆیە ئایدۆلۆجیا سیاسی و کۆمەڵایەتیەکان توشی لادان بون و هیچیشیان پێنەگۆڕا جگە لە ڕاگەیاندنە ڕێنماییکارەکانیان بۆجوڵاندنی ناخی تاکەکان بۆتەنها ساتێك , بەلاَم

هەرزوو ئامانجە کاتیەکانیان دەرکەوت , دووڕویی وەهەڵخەڵەتێنەریان ئاشکرابوو . مەسەلەی وێران بوونی ئەم ئایدۆلۆجیا مۆدێرنانە , لەوکاتەدا وا دیعایەکارەکان خەریکی ئاهەنگی یادی دووسەد ساڵەی شۆڕشی فەرەنسی بوون ئەو یادە هەموو مانایەکی لەدەستداو بو بەیادێکی کۆنی بەسەرچوو , ئیتر دەرکەوت ئەم کێشەیە گەیشتۆتە ئەو پەڕی . ئەوانەیش واداوای گەڕانەوە بۆدۆزە گەورە و بەهامەزنەکانیان ئەکرد و ئەیانویست مانایەك بەمێژوو ببەخشن , تەنانەت شوناسی وڵاتەکەیان وەك فەرەنسا , وڵاتە یەکگرتەوکانی ئەمریکا یان هەروڵاتێکی تر , تەماهی بکەن بەم ئاراستەیە , یان بەپەرەنسیپەگشتگیرەکان , ئەوکاتە وەك ئایدۆلۆجیە ڕەسمیە دواکەوتوەکان دەرکەوتن بەرامبەر بە کەمبونەوەی بایەخی ئەو ئاهەنگە , ئەمەیش ئەنجامی ڕۆشنبیریەکی جەماوەریە کەناوەڕۆکێکی هەمە ڕەنگی هەیە و بەخێرایی تازە ئەبێتەوە , وەك خێرایی تازەبونەوەی بەرنامە تەلەفزیۆنیەکان .

فرەیی پێناسە و شێواندنی زۆربەی ئەو شیکردنەوانەی دەربارەی پۆست مۆدێرنە پێش کەش ئەکرێت بیانوی پێویست نیە بۆ ڕەتکردنەوەی بیری پۆست مۆدێرنە , چونکە هەموو ئەو گروپانەی وا مێژوی کولتورەکان دانی بەگرنگیاندا ناوە هەر لەڕۆمانتیکیەتەوە تائەگاتە بونیادگەری بەشێوەیەکی زۆر ڕۆشن و زۆرسەقامگیر دیاری نەکراون . بەلاَم لەحاڵەتی پۆست مۆدێرنەدا مەترسیەکی ترسناکترهەیە پێویستە تێبپەڕێنین , ناوی پۆست مۆدێنە خۆی بۆخۆی ناکۆکیەکی سەیری هەڵگرتووە , چونکە بۆناسینی

www.dengekan.com

پەنائەبرێت بۆپێناسەیەكی مێژوویی – پاش – بۆناولێنانی بزوتنەوەیەكی ڕۆشنبیری كەهەوڵئەدات لەگەڵ مێژووگەرایدا دابڕانێك دروست بكات . هەر ئەمەیشە وای كردووە كە لە یەكێك لەحاڵەتەكاندا كۆمەڵگا بەدوای تەفسیرێكیاندا بگەڕێت كە : كۆمەڵەیەكی ڕۆشنبیرین و هەوڵ ئەدەن خۆیان وەك (دەقێك) پێناسە بكەن . گرنگ گواستنەوە نیە لەكۆمەڵگایەكەوە كەلەسەربنەمای عەقلانیەتی بەرهەمهێنان و زك هەڵگوشین و باوەڕبون بەپێشكەوتن پێكهاتووە بۆ كۆمەڵگای بەرخۆری , لەم ڕووەوە تاك بەشداری لەڕایكردنی سیستەمەكاندا ئەكات نەك لەڕێگای كارو بیرو باوەڕەكەیەوە , بەڵكو لەڕێگای ئەو ئارەزوو پێداویستیانەیەوە كە بەرخۆریەكەی ئاراستە ئەكات , ئیتر لێرەبەدواوە هیچ كام لەم خەسڵەتانە تایبەتمەندی پێگەو مەكانەتی نین لەكۆسیستەمی بەرهەمهێناندا . هەر ئەمەیە پەیوەندی نێوان مرۆڤ و كۆمەڵگا سەرو ژێرئەكات , پێشترمرۆڤ لەپێگەیەكی داهێنەرانەی بەرهەمهێنەری مێژووگەرایدا بوو , بەلاّم ئێستا ئەوەتا ئەبینین نەك هەر لەبەردەم ئەو سروشتەی كەبەئامێرەكانی خۆی ئەیویست بیگۆڕێت چۆكی داداوە , بەڵكو لەهەمانكاتدا تەواو یەكانگیر بووە لەگەڵ جیهانێكی ڕۆشنبیریدا كە لەناو كۆمەڵێك نیشانەو زماندایە كەسەرچاوە مێژوویەكەی خۆیان لەدەست داوە . ئێستا وادیارە بەتەواوی ئەیەوێت بیرۆكەی بكەری مرۆڤانە بتەقێنێتەوە كەوا هەمیشە بە پابەندی بیرۆكەی داهێنان و زۆرجاریش بیرۆكەی كاری عەقلانی ماوەتەوە . هەر بۆیە هەموو

شتەكان بەرەو پارچەپارچە بوون ئەچن , هەرلەكەسایەتی مرۆڤەوە تائەگاتە ژیانی كۆمەلاّیەتی .

ئەم بیرۆكەیە ئەو هزرە كۆمەلاّیەتیە كلاسیكیە وێران ئەكات كەپێی وابوو سەركەوتنی عەقڵ ڕێگە خۆشكەرە بۆ سەپاندنی پەیوەندیەك لەنێوان پێوەرەكانی كۆسیستەمی كۆمەلاّیەتی و پاڵنەری لایەنەكان , ئەمە گەیشتە ڕادەی ئەوەیكە بونەوەری مرۆیی پێش هەمووشتێك هاوولاّتیەك و كرێكارێك بێت . بەلاّم لێرەبەدواوە لێك جیابونەوەیەك دروست بوو لە نێوان كۆسستەمی كۆمەلاّیەتی و لایەنە كۆمەلاّیەتیەكان . بەمەیش ئەو ماوە دورودرێژە كۆتای هات كە سەركەوتنی هزرە مۆدێرنەكانی بەخۆوە بینی , ئەوانەی وازاڵ بوون بەسەر بیری خۆرئاوادا هەر لەفەلسەفەی سەردەمی ڕۆشنگەریەوە تائەگاتە فەلسەفەكانی پێشكەوتن و ڕەوتی كۆمەڵناسی . بەلاّم سەركەوتنی ڕەخنەی پۆست مۆدێرنە وامان لێناكات واز لەگەڕان بێنین بەدوای پێناسەیەكی تازەی مۆدێرنەدا , پێناسەیەك پشت بەسەربەخۆی زاتی ڕێژەیی ببەستێت بۆكۆمەڵگا و بۆ لایەنەكانیش . چونكە مەحاڵە بەئاسانی ئەوە قبول بكەین كەجیاوازی نێوانیان جیاوازیەكی یەكجارەكیە , ئەو پێكەوە ژیانەی لەكۆتایی سەدەی بیستەمدا لەنێوان لیبرالیزمی نوێ و پۆست مۆدێرنەكاندا ئەیبینین ئەوەمان نیشان ئەدەن كە یەكەمیان كۆمەڵگایەكمان بۆ پێشنیار ئەكات كەهیچی تر نیە جگە لەبازاڕێكی خاڵی لە لایەنەكان (لەم ڕووەوە ئەكرێت چاوەڕێی ڕفتارەكانیان بكەین بەدەرچونیان لەیاساكانی ئازادی هەڵبژاردنەوە) ,

www.dengekan.com

وێناکردنی دووەم ئامادەیی لایەنە کانە بێ کۆسیستەم , ئەمانەیش چەندلایەنێکی زیندانی ناو خەیاڵ و یادەوەریەکانی خۆیانن .
دابڕانێکی تەواوەتی بەم جۆرە چەند ئەنجامێکی درامی تری بەدوادا دێت زیاد لەوەی واپێشتر وتمان .چ لایەنێك هەیە ئێمە بیناسین و لەدەرەوەی سەرچاوەکانی کاری عەقلانی بێت ؟ ئەو لایەنانەی کەتوشی ئەم دابڕانە بوون بەشوناسەکەی خۆیانەوە سڕبوون و هیچ لەئەوانی تری جیاوازدا نابینن جگە لەو جیاوازیانەی لەیەکتر دوریان ئەخاتەوە . لەم جۆرە کۆمەڵگادا کە هیچی ترنیە جگە لەوەی بازاڕێکەو مرۆڤەکانی ناوی هەموو هەوڵێکیان بۆخۆدورگرتنە لەئەوانی تر , یان ئەزمونی پێکەوە ژیانیان هەر بەئاڵوگۆڕکردنی کاڵاکانیانەوە وەستاوەو تەواو , لەهەمان کاتدا ئەوی تر زۆربەسادەی وەك هەڕەشەیەکی ڕەها دەرئەکەوێت لەجۆری (یان ئەو یان من) , یاخود ئەو بۆچونانەی کە ئەلێن : ئەمە خاکەکەم داگیرئەکات و ڕۆشنبیریەکەم وێران ئەکات و بەرژەوەندی و ڕفتارو نەریتە کانی خۆیمان بەسەردا ئەسەپێنێت کە جیاوازە لە بەرژەوەندی و ڕفتاری ئێمە و وەك مەترسیەکیش وایە لەسەرمان . ئەم نەزعەیە بۆجیاوازی موتلەق و ئەم پلورالیزمیە ڕۆشنبیریەی کەهیچ سنورێکی نیە , وەك ئەوەی کەلە چەند بەشێکی فراوانی جیهاندا ئەیبینین و گەلێك جارو بەتایبەت لە باشترین زانکۆکانی ئەمریکادا , فشارێکی ئایدۆلۆجی پێك دێنن و بانگەشەی پلورالیزمێکی ڕۆشنبیری ڕەها ئەکەن کە ئەیانەوێت بیسەپەێنن بەسەر خەڵکانی جیاواز لەخۆیان , ئەم نەزعەیە لەهەناوی خۆیدا ئارەزوی

ڕەگەزپەرستی و و شەڕی ئاینی هەڵگرتووە . ئەمانە ئێستا کۆمەڵگایان گۆڕیوە بۆ مەیدانێکی جەنگ کە جەنگاوەرەکانی لەنێوان ڕۆشنبیریە جیاوازەکاندا یە , وەك ڕەشپێست و سپیەکان , پیاوان و ژنان , هەڵگرانی ئەم بڕوای ئاینی یان ئەوی‌تریان , یاخود عیلمانیەکان , هەمووئەمانە ئێستا دوژمنی یەکن . ئەو ململانێ کۆمەلایەتیانەی والەسەدەکانی پێشتردا ڕویان ئەدا سنورداربوون , چونکە چینە کۆمەلایەتیەکان بون هەڵئەسان بەو ململانیانە و ئەوانیش هەمویان هەرهەمان بەهای کۆمەلایەتیان قبوڵ ئەکرد و جەنگی نێوانیشیان بۆئەوە بوو لەئاستی کۆمەڵایەتیدا پیادەی بکەن , ئەم ململانیانە ئێستا گۆڕاوە بەشەڕە ڕۆشنبیریەکان . ئەم شەڕانە لەتوندو تیژیدا گەیشتە ڕادەی ئەوەی کەئەم فانۆسە ڕۆشنبیریە جادوویە توشی بەریەك کەوتن بوو لەگەڵ هێزی دەزگایەکی بالادەستی ساردا کە هیچ کەسایەتیەکی نیە . ئەم دەزگا وەکو ئەو کەشتیە فەزاییانە وایە کە مێرد منداڵەکان لەفیلمی یاریە ڤیدۆییەکاندا تەماشای ئەکەن و چەند سیستەمێکی کۆمپیوتەری و ئیرادەیەکی سەرسوڕهێنەری هێز لێی ئەخوڕن . لایەنە کۆمەلایەتیەکان لەڕۆشنبیریە تایبەتەکەیاندا خۆیانیان زیندانی کرد بەرامبەر بە هێزەبەرهەمهێنەرە مەدەنیەکان و ئەوسەربازانەی بەهێزی خۆیان خۆپارێزی ئەکەن : لێرە بەدواوە جەنگی نێوان ئەم دوولایەنە زەنگی مەترسی لێئەدات .

لەنێوان ئەم دوانەدا :

www.dengekan.com

قەیرانی فکری مۆدێرنە لەسەرەتای ڕەتکردنەوەکانی نیچەو فرۆیدەوە لەدایك بوو , بە دوای ئەوانیشدا چەند گروپێکی کۆمەڵایەتی تر هات . ئەم ڕەتکردنەوانە بریتی بوو لە قبوڵنەکردنی بەرتەسکبونەوەی ژیانی کۆمەڵایەتی و مێژووی کۆمەلگا مۆدێرنەکان بەتەنها بۆسەرکەوتنەکانی عەقڵ , هەتا ئەو کاتەی ئەم عەقڵە هەوڵی پێوەستبوون بەنەزعەی تاکگەرایی ئەدا . ئەم جۆرە ڕەتکردنەوەیە بەترسان لەدەسلاّت بەهێز کرا , ئیدی ئەو دەسلاّتە هەر جۆرێك بێت , دەسلاّتی سەرکوتکارێك بێت , یان دەسلاّتی کۆمەلگای جەماوەری خۆی بێت , ئەم دەسلاّتە لەگەڵ عەقلاّنیەتدا کەوتە ڕێکەوتن و هاوجوت بونەوە , هەموو ئەو لایەنە کۆمەلاّیەتیانەی وابەناعەقلاّنی دای ئەنان سەرکوتیکردن و پەراوێزی خستن و بەشێوەی خراپ بەکاریهێنان . دواجارهەموو ئەو شتانەی بەقازانج بۆی ناگەڕێتەوە , یان ئەرکێك جێبەجێ ناکەن لە بەهێزکردنی دەسلاّتی عەقلاّنیەتەکەیدا لەژیانی تاکەکەس و کۆمەلاّیەتی دەری ئەکات . ئەم ڕەتکردنەوەیە لەلایەکی ترەوە بەرەخنەیەکی زۆرهێرشکەرانەی دژ بە لایەنەکانی تری مۆدێرنە خۆی بەهێزکرا , لەوڕووەوە پەنای بردەوە بۆخودی ژیان , یان بۆپێداویستیەکانی نەتەوە و ئەو کۆمپانیانەی کەناکرێت هیچ شتێك لەناویا بگێڕرێتەوە بۆڕوخسارێك لە ڕوخسارەکانی عەقلاّنیەت . بەڕادەی خێرابون و زیادکردنی پرۆسەکانی بەمۆدێرنکردن modernization , وادیارە مەحاڵە پێناسەی ئەولایەنانە بکەین لەسەر

ئەوەی کەچەند لایەنێکن خۆبەخۆیی لەدایك ئەبن , یان ناوهێنانیان بەوەی ئەنجامێکی کارەکانی مۆدێرنە خۆین . ئەمانە لەهەمووشوێنێکدا هەن ,لە دەوڵەت , لە بزوتنەوە نیشتمانیەکان , لە ئارەزوی قازانج لای پرۆژەکان , لە دەسلاّتی ئەو داگیرکەرانەی کە پرۆژەیەکی بەمۆدێرنکردن پیادەئەکەن ئامادەن , هەرگیز تەکنۆلۆجیەکان بەتەنها بەم جۆرە پرۆژانە هەڵنە ساون .

ئەو جیهانە هاوچەرخەی کە وەك سەرکەوتنێك بۆعەقلاّنیەت خۆیمان پێشکەشئەکات , وادیارە بەپێچەوانەوە جێگەی داڕوخانیەتی . لەسەرتاکانەوە بیرۆکەی عەقلّی بابەتی لەهزری یۆنانی و مەسیحیەتدا سەرکەوت کە زیاتر لەئەرەستۆوە سەرچاوەی ئەگرت . ئەم هزرە دڵنیا بوو لەوەی کە خواوەند بەشێوەیەکی عەقلاّنیانە ئەم جیهانەی ئەفراندووە , ئەم مەسەلەیەش بوو بواری کرانەوەی ڕۆحی و زانستی ڕەخساند . پێی وابوو کۆمەلگا خۆی لەبنەڕەتدا لەسەر بنەمای کۆمەلێك بڕیاری عەقلاّنیانەی ئازاد بونیادنراوە , وەك ئەوەی کە هۆبزو ڕۆسۆ ئەلێن . لێرەداو بەڕادەی دروستبونی کۆمەلگای مۆدێرن لەدەرەوەی هزری مۆدێرنە , ئەم سەرکەوتنەی عەقلّ جێگەی خۆی چۆلّ کرد بۆ گواستنەوە لە عەقلاّنیەتی مەبەستەکانەوە بۆعەقلاّنیەتی ئامرازەکان , ئەم پەیوەندیەیش خۆی بۆخۆی ئەبێتە تەنکنۆلۆجیا نەك شتێکی تر , ئەم مەسەلەیە بوو بۆشاییەکی دروست کرد لەبەهاکاندا , کەهەندێك کەس ئەمە وەك ئازادیەك بۆ ژیانی ڕۆژانە ئەبینن . بەلاّم خەلّکانێکی زۆر وای ئەبینن ئێستا ئەم

www.dengekan.com

بۆشاییە پڕکراوەتەوە , ئەمەیش یان بەودەسڵاتە کۆمەڵایەتیەی کەفریای هەموو لایەنە کۆمەڵایەتیەکان ئەکەوێت , یان لەرێگای بانگەشە چەواشەکارەکانەوە , یان لەرێگەی هەڵقولانی نەتەوایەتی و ئاینەوە , یان دواجار لەرێگای توندو تیژی و نەبونی سیستەمەوە .

چۆن ئەتوانین بەقەناعەتەوە روبەڕوی ئەم رەخنە عەقلانیانەی مۆدێرنە نەبینەوە ؟ ئەمرۆ چەند لاواز بووە ئەو زمانەی کەلەرەقانە بەرگری ئەکرد , بەلام بەبێ کاریگەری دانان لەسەر وێنەی فریادرەسانەی عەقلانیەتی مۆدێرنە ! ئەمە لەبەرئەوەی کۆمەلگا راستەقینەکان تەواو دورە لەوەوە کە هەر کۆمپانیایەك بێت , یان چەند خزمەتگوزاریەکی گشتی بێت و بەشێوەیەکی عەقلانیانە بەڕێوە ببرێت . لێرەدا عەقلانیەت هەرتەنها بە خوێندنگاوە وەستا بەبێ ئەوەی جدیەتی پێوە دیار بێت , چونکە ئەو فشارانەیش لەسەری زیادی کرد کەدەبوایە تێبکۆشێت بۆدۆزینەوەی پەروەردەیەك رێنماییکەر بێت لەگەڵ کەسایەتی منداڵدا بەهەموو پەیوەندیە خێزانیەکانەوە , ئەو پەیوەندیانەی وا لەرۆشنبیریەوە هەڵقولاون , خەسڵەتە تایبەتەکانیان , هەروەها مێژووی ژیانی تایبەتیشیان . لەوانەیە هەندێك لە کادیرەکانی بواری پەروەردەو فێرکردن بەهۆی کەم بونەوەی شایستەییە پیشەییەکانیان لەکۆمەڵگایەکدا کەئاستی زانستی و فێربونی لەپلەیەکی بالادایە , بەرگری‌لەخۆیان بکەن بەرامبەر ئەو بزوتنەوانەی وا بانگەشەئەکەن بۆپەروەردەو فێرکردنێکی نوێ , لەهەمان کاتدا دژی بزوتنەوەکانی مافی مرۆڤ و فشارەکانی

خوێندکارەکانی خۆیشیان , ئەوانەیان کەحەزلەمانەوە ئەکەن , یان ئەیانەوێت ببنە راهبێك , یان راسپاردەی نێوان خوێندکاران و ئەوانەیان ئەیانەوێت عەقلێك پێك بێنن , بەگشتی ئەمانە داوایان لێکراوە منداڵان دەرکەن لەژێرکاریگەری کەس و کارو خانەوادەکانیان و دواجاریش کاریگەری ناوەندە کۆمەڵایەتی و رۆشنبیریە خۆماڵیەکەیان . ئەمەش بەمەبەستی بەشداری پێکردنیان لەچەند بیروباوەرێکی بیرکاریانەو چەند کارێکی رۆشنبیری مەزن . بەلام ئەم هەوڵە ملکەچی زمانە ئەرستۆکراتەکەی نابێت بۆئەوەی لاوازیەکەی داپۆشێت , چونکە ئەرکێك بەسەر خوێندنگاکاندا ئەسەپێنێت کە رۆژلە دوای رۆژ سەرکوتکاریەکەی زیاترئەبێت و هەمیشە جیازایەکان گەورەتر ئەکات , هەربۆیە لێرەدا مەسەلەکە پەیوەندی بەجیاکردنەوەی شتە گشتیەکان لەشتەتایبەتیەکان هەیە , وەك چۆن دانەوێڵە لەخەرماندا پاك ئەکرێتەوە .

ئەم چەمکە بەس ئەبێتە هۆی جیاکردنەوەیەکی سەرچاوە گرتوو لەنەزعەی ئامێرگەرایەوە — مەبەست لێرەدا بواری تاقیکردنەوەو وتاربێژیە – دەربارەی کەسایەتی منداڵ , یان دەربارەی ئەو گەنجانەی کە لە ژیاندا هەر داوای رەخساندنی دەرفەتی کارکردن و شوناسی رۆشنبیری و ئاینی و نیشتمانی ئەکەن لەگەڵ رۆشنبیریەکی تایبەت بەلاوان . ئایا ئەتوانین قسە لە سەرکەوتنی قوتابخانە بکەین لەدۆخێکدا کە بەم شێوەی ئێستای دابەشبوەتە سەر هەردوو بەشی :- لەلایەك ئەو مامۆستایانەی کەرۆڵەکەیان بەس بریتیە لە گواستنەوەی مەعریفە رێگە پێدراوەکان

www.dengekan.com

لەپێناوی بەرژەوەندیە كۆمەلآیەتیەكانیخۆیان , لەلایەكی تریشەوە ئەو منداڵ و گەنجانەی كە لە ژینگەیەكی ڕۆشنبیریدا ئەژین بە تەواوی جیاوازە لەژینگەی پەروەردەو فێركردن ؟ خۆش بەختانە زۆرلەمامۆستاكان ئەم تێگەیشتنە ڕەت ئەكەنەوە , ئەوان كارەكەی خۆیان بەشێوەیەكی تایبەتی جێ بەجێ ئەكەن , بەلآم زۆربەی ئەوكاتانەی كۆئەبنەوە بەرگری لەم تێگەیشتنە ئەكەن .

بەلآم تێكشكانی ئەم گوتارە قوتابخانەییە ڕوخانی ئەو نەزعە عەقلآنیەی بۆدەرخستین كەبەڕاستی پێویستە ڕەتبكرێتەوە : لەبەرئەوەی ئەبێتە ڕوپۆشێك بۆئەودەسلآتەی كەوا دەستەبژێرێك لەعەقلآنیەكان پێكی ئەهێنن , ئێستا ئەم گوتارە ڕەتكراوەتەوە لەلایەن هەموو ئەوانەی ڕقیان لێی بوو , یان بەكەم تەماشایان ئەكرد , ئەم ڕەتكردنەوەیە ئەمڕۆ بەتەواوی بوەتە هەلۆێستی باوی مێژووی كۆمەلآیەتی و تاكەكەسی . دواجاردەكرێت گوێ لە بەشداریكردنی عەقڵێكی ئازاد بگرین , ئەوانەیش وائامادەنین گوێبگرن ڕۆژێك دێت بگەنە قۆناخێك كەسیش گوێ لەئەوان نەگرێت . ئەو تێگەیشتنە كلاسیكیەی مۆدێرنە كە تەماهیبونی لەنێوان مۆدێرنە و سەركەوتنەكانی عەقڵ و ڕەتكردنەوەی نەزعە تایبەتیەكانی وەك یادەوەری و هەڵچونەكان ئەكرد , تائەو ڕادەیە كۆن و بێمتمانە بووە كە ئیتر هەڵگری هیچ كام لەپرەنسیپەكانی یەكبون نیە بۆئەم جیهانەی ئێستامان كە تیایدا هەمووئاراستەكان لەڕوبەڕوبونەوەو بەریەك كەوتندان , وەك ڕوبەڕوبونەوەی تەسەوفێكی ئاینی و تەكنۆلۆجیەكی مۆدێرنە , یان

زانستە بنەڕەتیەكان بەرامبەر دیعایەو ڕیكلام , یان دەسلآت بەرامبەر سیاسەتەكانی بەپیشەسازی كردنی خێرا .

سەدەی بیستەم سەدەی داڕوخانی مۆدێرنەیە , لەكاتێكدا گەربلێین سەدەی سەركەوتنە كانی تەكنۆلۆجیایە . ژیانی فكری ئەمڕۆ ملكەچی دەسلآتی ڕەتكردنەوەیە — ڕەتكردنەوەیەكی بەجێماوو توندوتیژ — بۆئەو نموزەجە كۆمۆنیزمیەی — كە دەكرێت بپرسین ئایا تا ئێستایش قابیلی بیركەوتنەوەن ؟– كە هیوای گەورەی ئەم سەدەیە بوو نەك هەربەلای كرێكارە تێكۆشەرەكانەوە , یان كۆمەڵە نەیارەكانی كۆلۆنیالیزم , بەڵكو بەلای زۆربەی ڕۆشنبیرانیشەوە . هەروەها تایبەتمەندە بەڕەتكردنەوەی هەر بیرێكی مێژوییەوە , یان هەر شیكردنەوەیەكی لایەنەمێژوییەكان و پرۆژە و ململانێ و بارودۆخ و بەریەككەوتنە دیموكراسیەكانیان .

جیهانی خۆرئاوایی , دوای سەركەوتنە سیاسیی و ئایدۆلۆژیەكانیان نەشئەی خۆیان وەرگرتوەو بوون بەلیبڕالی و بەرەو لێكدورخستنەوەی تاكەكانی كۆمەڵگا لەیەكتری ئەڕۆن , یان بەرەو چەند پرەنسیپێكی جیهانی بۆڕێكخستن , ئەوەی وا ئێمە ناومانناون بەرژەوەندی و بازاڕ , یان عەقڵ , كە لە ئاستی پەروەدەیی و چالاكیە پیشەیەكاندا بەرپرسەكان لێی بەهرەمەندن . ئێستا ژیانی فكری و سیاسیشمان دابەشبووە لەنێوان ئەوانەی وا تێئەكۆشن بۆدیاری كردنی لایەنە تازەكان و گرەوە تازەكانیان و , ئەوكۆمەڵگانەیش كەدەكرێت ناویان بنێین كۆمەڵگا پاش پیشەسازیەكان , یان كۆمەڵگا گەشەكردوەكان , لەلایەكی ترەوە ئەوانەیش بانگەشەی ئازادی

www.dengekan.com

نێگەتیف ئەکەن , وەك ڕێسا دامەزراوەییەکان و ڕێبازە ئابوریەکان کەوا ڕێگە بەمرۆڤ ئەدات خۆی بپارێزێت بەرامبەر چەوساندنەوەکانی دەسڵاٚت . هەندێکیان بڕوایان وایە ئەم ڕەتکردنەوەیە بۆ سۆسیۆلۆجیایەکی دیاریکراو , یان بۆ گەرموگوڕیەکی کۆمەڵەیی کە جۆری گەڕاندنەوە بۆنەزعەی تاکگەراییەکی ئابوری وەرئەگرێت , ئەیانەوێت ئەوە ڕاگەیەنن کە تاکەکان پێش هەمووشتێك بۆبەدەست هێنانی بەرژەوەندیە تایبەتیەکانی خۆیان تێ ئەکۆشن , هەربۆیە پێیانوایە کاری دەستەجەمعی ئامرازێکی پێویستە بۆبەرگری کردن لەو بەرژەوەندیە تایبەتانە , ئیتر لێرەوە کاری دەستە جەمعی بۆخۆی ئەبێتە ئامانجێك , هەرئەمەیش بوو نزیکەی سەدەیەك پێش ئێستا ڕۆبەرتۆمیتشلز ڕای گەیاند . خەڵکانێکی تر هەیە وای ئەبینن ئەم ڕەتکردنەوەیە وەك بانگەشەیەکە بۆکۆت و بەندەکانی عەقڵ و بەڵگەکانی , کە ئەمە تەنها پرەنسیپی پتەویەتی کە یەکێتی کۆمەڵاٚیەتی لەسەرپێك ئەهێنرێت و تەنها ڕوناکیەکی چالاکیشە دژی فشاری کەنیسەکان و تائیفەو کەمینەو نەزعە ناعەقلاٚنیەکان .

ئەمە هەڵوێستێکی زۆربەرگری کارانەیە , سەرەڕایی سەرکەوتنی خۆرئاوا بەسەر سیستەمە کۆمۆنیزمیەکان , بەلاٚم هێشتا هەر هەست بەهەڕەشەی فشارێکی دانیشتوانی و سیاسی ئەکەن کەلەجیهانی سێیەمەوە بۆیان دێت . هەرچەندە وێنەزاڵەکە چەند هەڵمەتێکی خێری دڵنیاکەرە , ئەمە لەکاتێکدایە کەجیهانی سێیەم لەگەڕەکێکی دراوسێماندایە , یان لەکۆمەڵگاکانی نیشتەجێبوندا ئامادەیە و وەك ئەوانە ئەژی کەوا هەست

بەئینتما بۆ کۆمەڵگا خۆرئاواییەکان ئەکات , هەربۆیە ڕەتکردنەوە بەڕۆشنی و بە بێ هیچ تەم و مژێك دیارە . جاری وا هەیە ڕەتکردنەوەکان شێوەی ڕاستەوخۆ وەرئەگرێت لای ئەوانەی کەهەست بەهەڕەشەو مەترسی ئەکەن , بۆنمونە سپی پێسە بچوکەکانی باشوری ولاٚتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا لەکاتی جەنگی جیابونەوە خوازیدا حاڵەتێکی وایان هەبوو . ڕەتکردنەوە لێرەدا ڕاستەو خۆ بوو بەشێوەیەکی کۆمەلاٚیەتی و سیاسی گوزارشی لێئەکرا . بەلاٚم ئەوانەی واپەروەردەکەیان و ئاستی ژیانیان جۆرێك پاراستنیان بۆدروست ئەکات لەم زەفەرپێبردنە ئەوا ڕەتکردنەوەکەیان شێوەیەکی بالاٚتر وەرئەگرێت , ئەم شێوازەیش جەخت لەسەرئەوە ئەکاتەوە کە کۆمەڵگای خۆرئاوایی بەجۆرێك لەجۆرەکان لەبەجیهانی کردن (globalization) دڵنیابوە , هەروەها پێویستە لەسەری و بەرژەوەندیشی لەوەدایە کە بەرگری لەخۆی بکات دژی هەموو جۆرەکانی تایبەتمەندێتی .

ئەگەرچی لەماوەی ئەم سەدەیەدا هەڵمەتە یەك لەدوای یەکەکانی بانگەشەکردن هەبووە بۆ مافەکانی ئەم توێژی کۆمەلاٚیەتی , یان ئەوی تریان , بەلاٚم ئەم بانگەشانە ئەمرۆ گومان و ترس ئەوروژێنێت زیاتر لەوەی کە پشتگیری بەدەست بێنێ . لەم ڕووەوە کۆمەڵگای خۆرئاوایی وا هەست ناکات هێندە توانای ئامێزان بونی پێویستی هەیە کە بتوانێت پارێزگاری ئەو کرانەوەیە بکات کەپێشتر ڕێگەی دا بەبەریتانیای مەزن و فەرنسا لەسەدەی نۆزدەهەمدا ببنە دوو کۆمەڵگای فرەڕەگەز (کۆزمۆپۆلیت

) , یان خاکی میوان داری و پەناگەیەك بۆئەوانەی وا رویان تێئەکات . ئەم کۆمەڵگایە واهەست ئەکات لەلایەن ئەو دوژمن و نامۆ و هەژارانەوە یان ئەوانەی ڕۆشنبیریەکی زۆرجیاوازیان هەیە غەرق ئەبێت و کەلێنی نێوان ئەوانەی وا لە دەرەوە هاتون و ئەوانەیش واخاوەن ماڵن فراوانتر ئەبێت , ئەوەبوو توێژی یەکەمیان رۆژ لەدوای رۆژ توشی بێزاری و دڵەڕاوکێیان کردن .

لە ئەبستراکت ترین ئاستیدا ڕەتکردنەوەی سۆسیۆلۆجی هەیە کە هەمیشە بریتی بووە لە شیکردنەوەی ئەو نیگەرانی و ڕەخنانەی لەمەڕ مۆدێرنە هەیە , بەڵام لەبەرامبەردا هەر بە پۆزەتیڤی ماوەتەوە , نەك هەر لای دۆرکهایم و فیبەر , بەڵکو لای تۆکفیل و مارکسیش هەبوو , هەروەها لای براسۆنز و قوتابخانەی شیکاگۆیش . ئەوەبوو سۆسیۆلۆجیا کەوتە گفتوگۆکردن لەسەر بەپیشەسازی کردن و چینە کۆمەڵایەتیەکان و دامەزراوە سیاسیەکان و ململانێ کۆمەڵایەتیەکان , سۆسیۆلۆجیا پرسیاری لەو شێوازە کرد کە لەرێگای تازەگەری ئابوری و بەشداریکردنی ژمارەیەکی زیاتر لەئەنجامی گەشەکردن و کەرەستەکانیەوە پێك دێت . بەڵام ئەمرۆ مەسەلەکە وادەرئەکەوێت کەزۆر لەسەری رۆیشتوین , هەر مەسەلەی بەرێوە بردنی گەشەکردن نیە بەڵکو مەسەلەی تێکۆشانە دژی سەرکوتکاری و توندو تیژی و هەروەها پارێزگاری کردنیش لەرۆحی لێبوردەیی و دانان بەئەوی تری جیاوازدا . من یەکێکم لەو کەسانەی کە بروایان بەو وەڵامانە هەیە کەلەسەر گرەوە ڕۆشنبیریەکان و لایەنە کۆمەڵا یەتیەکان پێك هاتووە

, من دان بەوەدا ئەنێم , پێش ئەوەی بچمە ناو بیرکردنەوەی تایبەتیەوە , وەڵامی لیبرالیەت دژ بە زیانەکانی نەزعەی تۆتالیتاریەت وەڵامێکی رازیکەرترە لەو وەڵامانەی کەئێمە بەرامبەریان رامان گرتووە , یان لەلایەکی ترەوە هێزی بزوتنەوە کۆمەڵایەتیەکان بە تایبەتی ئەو کاتەی پشت بەئیمانێکی ئاینی ئەبەستێت , یان هۆشیاریەکی نەتەوەیی .

ئەکرێت چاوەڕوانی ئەگەری ئەم شەوە درێژەی فکری کۆمەڵایەتی بکەین , هەر وەها ئەکرێت ماوەیەکی درێژتر چاوەرێی بکەین دوای سەرکەوتنی بورجوازیەتی دارایی و کالایی و پێکهێنانی بزوتنەوەیەکی کرێکاری . هەروەها پێویستە چاوەرێی دان نان بە بایەخی ناوەندی " بزوتنەوەی کۆمەڵایەتی " و دەرکەوتنی نیشانە سەرەتاییەکانی دیموکراسیەتی پیشەسازی بکەین , ئێمە لەکۆتای سەدەیەکی پرلەئائومێدی و هەروەها گەشەکردنیشداین (مەبەست سەدەی بیستەمە . و کوردی). ئێستا چارەکە سەدەیەك تێپەریوە بەسەر دەرکەوتنی کتابە سەرەتاییەکاندا , هەروەها کتابەکانی منیش دەربارەی کۆمەڵگای پاش پیشەسازی . زۆر زەحمەت بوو وەك پێویست ئاگاداری بدەین دەربارەی وێنەی گواستنەوە یەکی هەڵهشانە لەکۆمەڵگایەکەوە بۆکۆمەڵگایەکی تر , هەروەکو ئەوەی کۆمەڵگای دووەم کۆتایی بەکۆمەڵگای یەکەم بێنێت لەو ساتەوەی کە تێی ئەپەرێنێت . بەڵام ئەمرۆ ئێمە بەپێچە وانەوە ئەزانین کەوا ناکرێت گواستنەوە لەزنجیرە چیایەکەوە بۆزنجیرە چیایەکی تر بەشێوەیەکی راستەوخۆ بکرێت. ئەوکات ئەکەوینە دۆڵێکەوە و ئەبێت بە تەپۆلکەکاندا سەرکەوینەوە , بەڵام

www.dengekan.com

لوتکەی داهاتو لەبەرچاومان ون ئەبێت . ئەو مەترسیەی واهەڕەشەمان لێئەکان مەترسی بڕوابون نیە بەبەردەوامی ئێستا , بەڵکو بەپێچەوانەوە لەو بیرکردنەوەوە سەرچاوەی گرتووە کەچیایەکمان لەپێشە نابینرێت , یان ئەوەی کەناچارین لێرەدا بوەستین . من قبوڵمە بەبێ خۆپارێزی ڕەتکردنەی مێژووگەرایی , یان قەیرانی سۆسیۆلۆجیاکانی پێشکەوتن , بەڵام پێم وایە مەترسی وازهێنان لەئارەزوی شوناسی تاك یان دەستە جەمعی هاوتایە لەگەڵ مەترسی دابەزین بەرەو ئسولێیەتێکی عەقلانیانە . باجارێکی تریش ئەوە بزانین کەتێگەیشتنی ماتریالیزمی بۆ مۆدێرنە تائێستایش فەزیلەتە ئازادیخوازیەکەی خۆی ئەپارێزێت , بەتایبەتی لەزەمەنی گەشەکردنی " فەندەمینتالیزمەکاندا , بەلاَم توانای ڕێکخستنی هەندێك ڕۆشنبیری و کۆمەڵگای دیاری کراوی تایبەتی لەدەست داوە , هەر بۆیە هەڵوەشاندنەوەی هەزری مۆدێرنە کەوا بابەتی ناوەندی ئەم بەشی دوەمەیە , ئەمان بات بۆچەند ناکۆکیەك کە مەترسیەکانی وردە وردە زیاد ئەکات . ژیانی تایبەتی جیائەبێتەوە لەژیانی گشتی و کایەی پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان هەڵئەوەشێتەوە , بەهەمان شێوە واز لە شوناسە تایبەتیەکانیش دێنێت بۆئەوەی ڕووبەڕوی هەڵقولأنە جیهانیە ڕۆشنبیریەکان ببنەوە و بکەونە ئاڵوگۆڕەوە لەگەڵیا . هەموو مرۆڤێك خۆی لەخودێتی خۆیدا زیندان ئەکات , ئەمە لەباشترین حاڵەتدا ئەبێتە هۆی لەبیرکردنی ئەوانی تر , ئەم خۆزیندانی کردنە زۆربەی جارەکان لەرێگای ڕەتکردنەوەی بیانیە کانەوە بەرجەستە ئەبێت . ئەمە لەلایەکەوە , لەلایەکی تریشەوە ,

هەڵقوڵانی ئاڵوگۆڕەکان بەبەردەوامی وڵات وگروپە کۆمەڵایەتیە ناوەندیەکان بەهێزترئەکەن , بەمەش دوالیزمێك قوڵئەکەنەوە لەسەر ئاستی نیشتمانی هاوشێوەی ئەو دوالیزمەی لەسەر ئاستی باشورو باکوری جیهان هەیە . ئەو ململانێ کۆمەڵایەتیانەی لەسەر ئاستی جیهانی کۆمەڵگای پیشەسازی پەرتەوازە کرد لە چەند ناکۆکیەکی قوڵترپێك دێت. ژیانی سێکسی , بەرخۆری , کۆمپانیاکان , نەتەوەکان , وردە وردە خەریکە چەند جیهانێکی لەیەك جیاوازی دورلەیەك پێك دێنن و هەمویان توشی بەریەك کەوتنی یەکتر ئەبنەوە . یان لەجیاتی ئەوەی گفتوگۆی یەکتر بکەن یەکتری فەرامۆش ئەکەن , لەم نیوەشدا فەزای گشتی بەتاڵ ئەبێتەوە , یان هەر دەبێتە خاکێکی بۆش کە کۆمەڵە مافیایەکی ڕکابەر لەسەری ئەکەونە شەڕەوەو لەهەناوی ئەمانەشدا توندوتیژی لەدایك ئەبێت .

چ ڕێگەیەك هەیە بۆ چاکسازی کردنی هەڵوەشاندنەوەی تێگەیشتنی عەقلانیەتی کلاسیکی , کەئێمە ئەزانین هەڵوەشاندنەوەی شتێکی دڵنیایەو بەڵکو ئازادی خوازانەیشە لەگەڵ پرەنسیپەکانی ژیانی کۆمەڵایەتیدا , گەر ئەوە نەبوایە هەم ئازادیمان نە ئەبوو هەم عەدالەتیش مەحاڵ بوو ؟. ئایا لێرەدا ڕێگەیەك هەیە بۆهەڵهاتن لە تۆتالیتاریەیتی بالأدەست و پلورالیزمی ڕۆشنبیری قورسبوو بەجیاکاری ڕەگەزی و جیاوازی قوڵ ؟ چۆن خۆمان لەکاول کاریەکانی (بکەری مرۆیی) دەربازکەین کەبۆخۆی ئەبێتە هۆی

www.dengekan.com

بالأدەستى بەرژەوەندى و هێز , بەهەمان شێوە دیكتاتۆریەتى خودى (زاتى) كەوا ژمارەیەكى زۆرى سیستەمى تۆتالیتاریەتى بەسەرا سەپاندین .
جیهانى ئەمڕۆ كەهەندێك كەسى هەڵەشە پێیان وایە بەرەو یەكگرتنەوە ئەڕوات لەدەورى بەهاكانى " خۆرئاوا " بەسەر فاشیەتدا سەركەوت , هەروەها بەسەر كۆمۆنیزم و نەزعەى ناسیۆنالیزم ولأتانى جیهانى سێیەمیش , كەئەمە لەڕاستیدا جیهانێكى دارزاوە لەنێو جیهانى بابەتى و جیهانى خود , لەنێوان كۆسیستەم و لایەنەكانیشدا , ئەمڕۆ ئەوە دەبینین كەچۆن لۆژیكى بازاڕى جیهانى بەرامبەر لۆژیكى ئەو دەسلأتانە ئەوەستێت كەبەناوى شوناسێكى ڕۆشنبیریەوە ئەدوێن . جیهانى ئەمڕۆمان لەلایەكەوە تۆتالیتاریانە دەرئەكەوێت و لەلایەكى تریشەوە پلورالیزمێكى بێسنورى ڕۆشنبیریە . چۆن ئەتوانین ئێمە لەم دارزانە تەواوەدا هەرەشەى دوولایەنەى هەسارەكەمان نەبینین ؟ لەكاتێكدا یاساى بازاڕەكان بەپاكتاوكردنى كۆمەڵگاكان و ڕۆشنبیریەكان و بزوتنەوە كۆمەلأیەتیەكان هەڵئەسن , لێرەدا ئارەزوى شوناس وابەستەى ئەو هەرمەكیە سیاسیە یە كە گەیشتۆتە ڕادەى تۆتالیتاریەتێكى وەها كە لەرێگەى سەركوتكارى و دەمارگیریەوە نەبێت هەڵسەنگاندنى مەحاڵە . هەر بەتەنها بیركردنەوە دەربارەى مێژووى هزرەكان نیە كەهانمان ئەدات جارێكى تر پێناسەى مێژووى مۆدێرنە بكەینەوە , بەڵكو ئەو ڕوبەڕوبونەوە ئاشكراى نێوان هەردووڕۆشنبیریەكە یە , بەجۆرێكى تر بڵێین نێوان دوو ڕەوت لەڕەوتەكانى دەسلأت كە ناچارمان ئەكات تاجارێكى تر ئەو شتانە

كۆكەینەوە وا پەرتەوازە بوون , بەلأم بەبێ وازهێنانمان لەسۆزى یەكگرتنەوەى جیهانە لەدەستدراوەكەمان . گەر نەگەیشتینە دیارى كردنى تێگەیشتنێكى تر بۆمۆدێرنە كەوا كەمتر سەرەڕۆ بێت لە تێگەیشتنەكەى سەردەمى ڕۆشنگەرى و هەروەها بەتواناتریش بێت لەبەرگرى كردندا لە فرەڕەنگى موتلەق بۆڕۆشنبیریەكان و بۆتاكە كەسەكان , ئەوا ئێمە ئەچینە ناو چەند گەردەلولێكى توند تر لەوەى كە لەكاتى ڕوخاندنى سیستەمە كۆنەكان و پرۆسەى بەپیشەسازى كردندا هات .

سەرچاوە : پێگەى المرایا . وەرگێڕانى بۆعەرەبى / قاسم مقداد و محمود موعد / گۆڤارى الكرمل پایزى 1998ژمارە /57 /لاپەڕە 75 - 94-
www. Maraya.net

....

(*) جیتۆ : ناوى ئەو ژینگە پەراوێزخراوانە , یان ئەو كۆمەڵە پەراوێزخراوانەیە كەبەدەست مادە سڕكەرەكان و كێشەكانى هەژارى و بێكاریەوە ئەناڵێنن .(و.كوردى)

www.dengekan.com

** نوسەر لەم بۆچونەیدا باسی گۆڕانی چەپەكانی ئەوروپا ئەكات , بەڵام چەپەكانی كوردستانیش زۆریان هەربەهەمان شێوە توشی ئەو خۆشبینیە ساویلكەی تێرمەكانی لیبرالیزمی نوێ بوون . (و .كوردی)

*** ڕێكەوت وابوو بەوەرگێڕانی ئەم بابەتەوە خەریك بووم ئەو كاتەی نارەزایی و خۆپیشاندانەكانی پاریس سەری هەڵدا , ڕوداوەكە زیاتر وەك خۆدوبارەكردنەوەیەكی مێژوو دەرەئەكەوێت بەلەبەرچاوگرتنی ڕوداوەكانی ساڵی 1968, لەگەڵ ئەوەشدا وەك گەواهیەك وایە بۆهەستیاری بۆچونەكەی ئالان تۆرین . زۆربەی ئەوانەی ئەو ڕوداوانەیان شیكردەوە هەر هەمان هۆكاری كۆمەڵایەتی و ئابوریان ئەبینی لەپشتی ڕودانیەوە كە نوسەردیاری ئەكات , ئەگەر چی نوسینەكە نزیكەی 10ساڵ پێش ئەم ڕوداوانە نوسراوە .(و. كوردی).

ئەفسانەکانی جیهانی مۆدێرن

میرسیا ئیلیاد

لە سەرەتای لێکۆڵینەوەکەماندا ئەپرسین ,ئەفسانە لەحەقیقەتی خۆیدا چیە ؟

بەگوێرەی ئەو زمانەی لە سەدەی نۆزدەهەمدا داهێنرا ,ئەفسانە بریتیە لەهەمووئەو شتانەی بەواقع ناکۆکە. هەموو ئەوانەی لەسەرمرۆڤ ئەوترێت بەشێوەیەکی چاوەڕواننەکراو ,یان نەبینراو بەئەفسانە دائەنرێت. مێژووی ئەو جیهانەی واخێڵەکانی زولو (1)نەوەکانی ئەو خوداوەندانەی کەواهزیۆد قسەی لەبارەیانەوە ئەکرد ئەگەڕێتەوە بۆبواری ئەفسانە .

ئەمە بەشی زۆری ئەو قسانەیە کەلەلایەن ئەوانەوە ئەکرێت واخاوەنی ڕێبازی ئیشراقن , (3)یان ڕێبازی پۆزەتیڤیزم کەبونیاد و پێکهاتێکی

مەسیحیانەی هەیە .هەربۆیە بەلای مەسیحیەتی سەرەتاییەوە هەر کردەو ڕوداوێك پاساوو دانپیانانی خۆی لەسەردەمە کۆنەکان و سەردەمی ئێستایش نەدۆزێتەوە ئەواهەڵبەستراوو و بوختانە ,یاخود بریتیە لەخەیاڵبازی و وەهم .بەلاَم لێکۆڵینەوەکانی زانایانی ڕەگەزی مرۆیی ناچاری کردین چاو بەئەو کەلەپورەدا بخشێنینەوە کەلەدەلالەت و مانا ئەفسانەییەکانەوە وەرمان گرتبوو .ئەویش بریتی بوو لەپاشماوەکانی ئەو هێرشە توندەی وامەسیحیەت دژبە جیهانی کۆنی بێبڕوایی بەرپای کردبوو .

دواجار ویستمان لەبەهای ئەفسانە تێبگەین و بیناسین وەك ئەوەی لای کۆمەڵگا سەرەتاییەکان هەبووە .یان ئەو نەتەوانەی لەسەر دەمە کۆنەکاندا ژیاون ,مەبەست لەوکۆمەڵگا مرۆییانەی ئەفسانە لەلایان بناغەیەك بووە بۆژیانی ڕۆشنبیری وکۆمەڵایەتییان .بەلاَم هەر لەسەرەتاوە مەسەلەیەك هەیە زۆر سەرنجمان ڕائەکێشێت کەبەم جۆرە باسی ئەکەین :

لەو کۆمەڵگانەدا وەهاپێویست بووە ئەفسانە تەعبیر لەحەقیقەتێکی موتڵەق بکات ,چونکە مێژوویەکی پیرۆزی بۆئەگێڕاینەوە ,یان پەیامێکی بۆئاشکرا ئەکردین سنوری مرۆڤی تێئەپەڕاند و ئەگەڕایەوە بۆبەربەیانی سەردەمێکی مەزن ,کە سەردەمی سەرەتا پیرۆزەکانە)هەمان سەردەمی کۆن (5) (ئیترلەبەرئەوەی ئەفسانە واقعی و پیرۆزیش بوو ,کرایە نمونەیەك ,بووبە پێشڕەوێك و هەمیشە دووبارە ئەکرایەوە ,پاساوی بۆهەموئەو کردەوانە ئەهێنایەوە کەمرۆڤ ئەنجامی ئەدا .بەمانایەکی تر ئەفسانە دەلالەت لەو مێژووە ڕاستەقینە ئەکات کەڕوداوەکانی لەسەرەتای

زەمەنەوە ڕویداوەو دەکرێت وەك نمونەیەك بۆڕفتاری مرۆڤ وەری بگرین .
مرۆڤ لەکۆمەلگا دێرینەکاندا بەلاسایی کردنەوەی کارە نمونەیەکانی خوداوەندێك ,یان پاڵەوانێکی ئەفسانەیی ,یان کاتێك سەرەڕۆییەکانی خۆی ئەگێڕێتەوە خۆی لەزەمەنی جیهانی دائەبڕێت ,زەمەنێك کەبەتاڵە لەپیرۆزی ,هەربۆیە بەشێوەیەکی جادووگەرانە خۆی گرێئەدات بەزەمەنی مەزنەوە ,کە زەمەنی پیرۆزە .
وەك ئەوەی کەدەبینین مەسەلەکە وەرگەڕانێکی گشتگیر دروست ئەکات لە بەهاکاندا .لەکاتێکدا کەزمانی باو تێکەڵی لەنێوان ئەفسانەو وەهم و خەیاڵبازیدا ئەکات ,ئەوا تەواو بەپێچەوانەوە مرۆڤی کۆمەلگا کۆنەکان ئەو تەنها ئاماژەیان تیا بەدی ئەکرد کە ڕاست بێت بۆشیکردنەوەی واقع .
زۆردوانەکەوتین لەپوختە کردنەوەی ئەم ئەنجامانەی لەو دۆزینەوانەوە وەرمانگرت ,دواتر بەشێوەیەکی پلەبەند بەسوری و پێداگیری نەماینەوە لەسەر ئەو بۆچونەی کەپێی وایە ئەفسانە قسە لەسەر دۆزە مەحاڵ و ئاستەمەکان ئەکات ,یان ئەوانەی لەواقعەوە دورن .ئێمە هەر بەو بۆچونەوە وەستاین کەئەڵێت ئەفسانە ڕەوتێکی بیرکردنەوە پێك دێنێت جیاوازە لەبیرکردنەوەی خۆمان .بەهەر حاڵ نابێت حوکمی پێشوەختی لەسەر بدەین ,نابێت وەها هەڵسو کەوتی لەگەڵ بکەین وەك ئەوەی لادان و ناوێزەییە .بەڵکو دورتر لەمە ڕۆیشتین ,هەوڵماندا ئەفسانە بهێنینە ڕیزی مێژووی گشتی فکری مرۆڤایەتیەوە ,بەو پێیەی کەشێوازێکی زۆر ڕاستگۆی گوزارشکەری هزری بەکۆمەڵە .هەر بۆیە هزری کۆمەڵەیی کەڵەکەبوی

هەلگیراو قەت بەتەواوی ناسڕرێتەوە لەکۆمەلگادا ,چەندە پێشکەوتوویش بێت ئەو کۆمەلگایە —ئەمە ئەوەمان بیرئەخاتەوە کەجیهانی مۆدێرن تائێستایش بەشێك لەڕەوتی هەڵسوکەوتی ئەفسانەیی تیا ماوەتەوە .
بۆنمونە ئەبینین خەلکی کۆمەلگای مۆدێرن بەشداری هەندێك سیمبوڵی ئەفسانەیی ئەکەن کەوەك بەشێك لەپاشماوەکانی سەردەمە کۆنەکان تەماشائەکرێت .
ئەتوانین ئەوە بسەلمێنین کەئەرکی ئالأی نیشتمانی لەگەڵ ئەو هەمووئەزمونەهەستیانەی لەخۆی گرتووە ,بەهیچ جۆرێك جیاواز نیە لەو سیمبولأنەی لەکۆمەلگا کۆنەکاندا بەکارئەهێنرا .بەم جۆرە بەرەو ئەو بۆچونە ئەڕۆین کەئەڵێت مەسەلەی بەردەوام بوون لەنێوان جیهانی کۆن و جیهانی مۆدێرندا مەسەلەی بەرباس نیە لەسەر ئاستی ژیانی کۆمەلأیەتی , لەکاتێکدا جیاوازی گەورەی نێوان کۆن و تازە لەلای زۆرینەی ئەو هاوولأتیانەی کۆمەلگای مۆدێرن پێك دێنن لەبیرکردنەوەی تایبەتیاندایە , لەکاتێکدا ئەم جۆرە بیرکردنەوە نائامادە و تاڕادەیەکیش سنوردار بوو لای خەلکی کۆمەلگا نەریتی و پێشینیەکان .
لێرەدانامانەوێت هزری کۆمەڵەیی و ئەو بۆچونانەی دەربارەی هەیە نیشان دەین ,کێشەکە زۆر لەوە خاکی ترو سادە ترە .بەم جۆرە ڕونی ئەکەینەوە کە ئەفسانە داهێنانێکی بێناوەڕۆك نیەو لادانێك نیە لەواقعیەتی مەئلوف: مرۆڤی سەرەتایی ,بەڵکو گوزارش لەشێوازێکی ژیان ئەکات لەجیهاندا . ئەتوانین لەبارەی ئەو چارەنوسە بپرسینەوە کەوا ئەفسانەکان لەجیهانی

www.dengekan.com

مۆدێرندا توشی هاتن ؟ یان وردتر بڵێین ئەو شوێنگە گرنگەی ئەفسانە لەکۆمەڵگا مۆدێرنەکاندا هەیبوو ئێستا بەچی پڕکراوەتەوە ؟

بێگومان هەندێك بەشداری لەجیهانی ئەفسانەکان و سیمبوڵە کۆمەڵەییەکاندا)الجمعیە (تائێستالەجیهانی مۆدێرندا هەر کاری خۆی ئەکات .بەڵام ئەو ڕۆڵە سەنتراڵەی نەماوە کە ئەفسانە لەکۆمەڵگاکۆنەکاندا هەیبوو .کۆمەڵگای مۆدێرن گەر بەراوردی کەین بەکۆمەڵگای سەردەمە دێرینەکان وادەرئەکەوێت بەتاڵە لەئەفسانە .زیاتر لەمەیش هەندێك لەلێکۆڵیارەکان سورن لەسەرئەوەی کەوا ئەو دڵە ڕاوکێ و کەشتەنگیەی) چیق (کۆمەڵگای مۆدێرنی گرتۆتەوە ,هەمووئەو قەیرانانەی توشی دێت , دەگەڕێتەوە بۆنەبوونی ئەفسانەیەکی تایبەت بەخۆیان .

ئەو کاتەی کارل یۆنغ یەکێك لەکتێبەکانی ناونا "مرۆڤی هەوڵدەر بۆدۆزینەوەی خودی خۆی "مەبەستی ئەوە بوو جیهانی مۆدێرن – کەلەقەیراندایە لەوکاتەوەی بەقوڵی لەمەسیحیەت دابڕاوە –بەدوای ئەفسانەیەکی نوێدا ئەگەڕێت کەتەنها بوار بەخۆی بدات سەرچاوەیەکی نوێی ڕۆحی بدۆزێتەوە ,ئەفسانەیەك لەئێستایدا هێزی داهێنەرانەی بۆبگەڕێنێتەوە (6).

لەڕاستیدا جیهانی مۆدێرن بەئەفسانە دەوڵەمەند نیە ,لانی کەم لەڕووە دیارەکەیەوە ,بۆنمونە ئەمرۆ قسە لەسەر ئەو مانگرتنەگشتیانە ئەکرێت کەجەماوەر ئەبزوێنێت ,وەك ئەوەی یەکێك بێت لەو ئەفسانە دەگمەنانەی کەخۆرئاوای مۆدێرن دای هێناوە ,لەکاتێکدا مەسەلەکە پەیوەندی

بەخراپ تێگەیشتنێکەوە هەیە بۆئەم دیاردەیە .ئەو بۆچونە گەشەی کرد کەپێی وایە مادام ئەم دیاردەیە ئەگاتە جەماوەرێکی فراوان دەکرێت بگۆڕێت بۆئەفسانە ,هەر لەبەر ئەوەی لەسیاقی مێژوودا جێبەجێ ئەبێت و دواتریش بەسەر دوارۆژدا دائەبڕێت .لەڕاستیدا بەم جۆرە میتۆدانە ئەفسانە پێك ناهێنرێت .لەوانەیە مانگرتنی گشتی یەکێك بێت لەئامرازەکانی تێکۆشانی سیاسی ,بەڵام ئەمە پێشینەی ئەفسانەیی نیە , ئیتر ئەوەندە بەسە بۆئەوەی لەچوارچێوەی میتۆلۆجیای دوورخەینەوە .

بەڵام کۆمۆنیزمی مارکسیەت شتێکی جیاوازترە ,باقسە لەسەر چارەنوسە مێژوویەکەی نەکەین و وازیش لەو پشتیوانیە فەلسەفیەی مارکسیەت بهێنین .بەڵکو لای بونیادی ئەفسانەیی کۆمۆنیزم بوەستین ,لای ڕێبازەکەیی و ئەو دوارۆژ و کۆتاییە توندەی نیشانی ئە داین ,لای ئەو بەڵێنانەی پێشکەشی ئەکردین و توشی ڕەواجێکی جەماوەری فراوان ئەبووەوە .بەبێ ڕەچاوکردنی بۆچونمان لەسەر مەبەستە زانستیەکانی مارکس ,شتێکی دیارە خاوەنی مانفێستی کۆمۆنیزمی یەکێك لەئەفسانە گەورەکانی پەیوەندیدار بە دوارۆژو کۆتای هاتن دێنێتەوە کەلەئەفسانەکانی ئاسیای ناوینە .ئەمە ئەوئەفسانەیە کەتایبەتە بەو دەورە فریادڕەسیەی کە دادپەروەر ,یان پغەمبەران ,یان پیاوی ئاینی پیرۆز و مژدەدەری بێ گۆناه ..لەڕۆژگاری ئەمرۆیشماندا پرۆرلیتاریا ,پێی هەڵئەسێت .هەر بۆیە ئەو فریادڕەسەی بانگ ئەکرێت بۆئەوەی گۆڕان لەبونیادی ئەنتۆلۆجی جیهاندا بکات توشی ئازاروو نەهامەتیەکی زۆرئەبێت .لەڕاستیدا ئەو کۆمەڵگا

www.dengekan.com

بێچینەی مارکس بانگەشەی بۆئەکرد و ئەوەیشی لێیەوە بەئەنجام ئەهات لەنەهێشتنی گرژیە مێژوویەکان ,ئێمە نمونەیەکی پێشوەختی باشتری ئەدۆزینەوە لە ئەفسانەی سەردەمی زێڕیندا کەوا بەپێی —کەلەپوری هەندێك میللەت —سەرەتاو کۆتایی مێژوویشی هەژمارکردبوو .

مارکس ئەو ئەفسانە بەناوبانگەی دەوڵەمەند کردبوو بەکەڵك وەرگرتنی لەئایدۆلۆجیایەکی بەڵێندەر بەسەرفرازی لەهەر یەك لەمەسیحیەت و جولەکە دا .لەلایەنی یەکەمەوە رۆڵێکی پێغەمبەرانەو فریادڕەسانەمان هەیە کەئەدرێتە پرۆلیتاریا ,لەلایەکی تریشەوە ململانێیەکی بێکۆتایی نێوان خێرو شەڕمان هەیە ,کە ئەتوانین بەراوردی کەین بەڕوداوی مەسیح و دەجال کەخۆی ئەکات بەمەسیحی درۆینە .

ئاماژەیەکی تری مارکس دەبینین بۆخاتری ڕێبازەکەی بەکاری هێنا , ئەویش ئەو هیوایە کە پێشتر مەسیحیەت و جولەکە بۆخۆیان دروستیانکرد دەربارەی ئەوکۆتاییە توندەی وەك دوادوایی بۆیان دیاریکراوە .لەم بوارەدا مارکس جیاوازە لەزۆربەی فەیلەسوفەکانی تر کەخاوەنی ڕێبازی مێژوو گەراین (7).وەکو: کروشی , (8)ئاور تیجائی کاسی (9)ئەوانەی کەبڕوایان وایە ئەو گرژی و ئاڵۆزیانەی مێژوو پێشکەشمان ئەکات بەناوەڕۆك پێویستە بۆڕەوشی مرۆڤایەتی ,دواجاریش ناکرێت بەتەواوی بڕەوێتەوە و پەرتەوازە بێت .

ئەو ئەفسانەی وا سۆشیالیستی نیشتمانی —مەبەست نازیەکانە —بەکاریان ئەهێنا جۆرێك لە کرچ و کاڵی پێوە دیاربوو کە هەر باسناکرێت بەبەراورد

بە مەزنی ئەو گەشبینیە فراوانەی ئەفسانەی کۆمۆنیزم لای شوێن کەوتوانی دروستی ئەکرد .ئەو حاڵەتەی نازیەکان ناگەڕێتەوە بۆسنورداری ئەفسانەی ڕەگەزپەرستی بەتەنها ,کەبەشێکی زۆری ئەوروپا خۆبەخۆیی قبوڵیان نەکرد ,بەڵکو ئەگەڕێتەوە بۆلاوازی میتۆلۆجیای جێرمەنی بەشێوەیەکی تایبەت ,دەگەڕێتەوە بۆئەو نەزعە ڕەشبینیەی کەلەبنەڕەتەوە تیایەتی .لەگەڵ ئەمەشدا ئەمە کەوتۆتە سەر سۆشیالیستی نیشتمانی کەرەنجی پێویست بدات لەپێناو ژیاندنەوەی میتۆلۆجیای کۆنی جێرمانیدا ,لەم پێناوەیشدا کاری ئەکرد بۆ نەهێشتنی بەها مەسیحیەکان بە مەبەستی هەڵگرتنەوەی ئسولە ڕۆحیەکانی ڕەگەزی جێرمەنی کەبریتیە لەو بێ بڕواییەی لە سەردەمەکۆنەکاندا لەباکوری ئەوروپادا هەبوو .

لەڕوانگەی دەرونزانی قوڵەوە هەوڵێکی وەك ئەم هەوڵی گەڕانەوە بۆئسوڵی ڕەگەزی جێرمانی وەکو بانگەشەی خۆکوشتنێکی دەستە جەمعی وایە .کە ئەمەیش دوادواییەکی توندی ئەبێت و پێشتر لەلایەن پێشینانی جێرمەنەوە وەك کاولبونی یەکجارەکی چاوەڕێ ئەکرا .

ڕاینارۆك , Rignarokیان ئەوەی کەکۆتایی جیهان بە کارەساتێك ئەبینێت .ئەو دوادواییە یە کە پێویستی بەشەڕێکە لە نێوان خوداوەندەکان و شەیتانەکاندا دروست ببێت و بەمردنی هەمووخوداوەندەکان و پاڵەوانەکان کۆتایی بێت ,جیهانیش بەرەو لێڵی و هەرەمەکی بون ئەبات .دواتر جیهانێکی نوێ ئەژێتەوە لەنێوان

www.dengekan.com

شوێنەوارەکاولەکانی جیهانی کۆندا و جارێکی تر ئەگەڕێتەوە بۆژیانێکی نوێ .بەم جۆرە دەبینین پێشینانی جێرمەن لای خۆیانەوە ئاگاییان هەبووە بەرامبەر ئەو ڕێبازەی کەدان بەخولی گەردونی و ئەفسانەی خولقاندنی جیهان وکاول کردنی بەشێوەیەکی بەردەوامدا ئەنێت .

هەربۆیە جێگیربوونی میتۆلۆجیای کۆنی ئەورووپای باکور لەشوێنی مەسحیەت ,بۆ پشتبەستنە بەدوادواییەکی ڕەشبینانە لەشوێنی ئەو دوادواییەی کەمەسیحیەت بەمژدەو بەڵێنی گەشبینانە دەوڵەمەندی کردبوو ,کۆتایی جیهان بەلای مەسیحیەتەوە بەمانای تەواو بوونی مێژوو جارێکی تر ژیاندنەوەی لەهەمان کاتدا دێت .

ئەم هەڵوێستە بەمانا سیاسیەکەی لای ئەندامێکی شۆسیالیستی نیشتمانی بەم جۆرە دێت :

دووربکەوەرەوە لەمێژووی کۆنی مەسیحی و "جولەکەی کۆن , "کاربکە بۆژیاندنەوەی باوەڕ لەقولایی دەرونتدا بەباپیرانی جێرمەن و پێشینانیان . دواتر خۆت ئامادە بکە بۆجەنگێکی یەکلاکەرەوەی مەزن لەنێوان خوداوەندەکانی جێرمەن و ئەهریمەنەکاندا , لەو شەڕەدا کەوا پێشبینیەکۆنەکان قسەی لەسەر ئەکەن ,خوداوەندەکانی جێرمەن و پاڵەوانەکان دەمرن ,ئێمەیش لەگەڵیاندا .ئەوکاتە کاولبونی یەکجارەکی و گشتگیری دێت .بەڵام جیهانێکی نوێ دوای کارەساتەکە لەدایك ئەبێت .

ئێستا ئەپرسین ئەم بۆچونە تائەم ڕادەیە ڕەشبین بووە چۆن توانیویەتی مەسەلەیی کۆتایی مێژوو لەخۆی بگرێت و لانی کەم هەستی تویژێکی

فراوانی خەڵکی ئەڵمان گەرمکات .ئەم جۆرە پرسیارانە گەلێك گرنگن , هەر ئەوە بەسنیە پرسیارەکان بخەینە بەردەم زانا دەرونیەکان و لێکەڕێین .

لەبواری سیاسیدا لەدەرەوەی ئەم دووئەفسانەوە ,کۆمۆنیزم و سۆشیالیستی نیشتمانی ,دەبینین کۆمەڵگا هاوچەرخەکان هیچ ئەفسانەیەکی تری نەبینیوە بەم جۆرە بلاوبێتەوە .لەگەڵ ئەم جۆرە بۆچونەدا بەرەو ئەوە ئەڕۆین کە وەك ڕفتارێکی مرۆیی ئەفسانە ببینین ,لەهەمانکاتیشدا ڕەگەزێکی شارستانیەتی گەلانە ,یاخود وەك ئەوە تەماشای ئەکەین کەلە کۆمەڵگا نەریتیەکاندا هەبووە .لەراستیدا ئەفسانە لەسەرئاستی ئەزمونی تاکەکەسی ون نەبووە ,بەڵکو لەرێگای خەونەکانەوە یان خەیالآتەوە خۆی دەر ئەخاتەوە ,لەرێگای ئارەزو و سۆزەوە بۆشتە تێپەڕەکان ,دواجار بەرهەمە ئەدەبیە کان بەو فراوانیەی خۆیەوە بواری ئەوەی پێ بەخشین بچین بۆدۆزینەوەی میتۆلۆجیای —گەورەو بچوك —لەچالاکیە نەستیو نیوە هەستیەکاندا لای تاکەکەس .

بەڵام زۆرگرنگە بەلامانەوە بزانین ئەو بابەتانە چیە لەکۆمەڵگای مۆدێرندا ئەو شوێنە سەنتراڵەی گرتۆتەوە کەئەفسانە لەکۆمەڵگا نەریتیەکاندا کاری تیا ئەکرد .بەواتایەکی تر لەگەڵ داننانمان بەو ڕاستیەی کەوا بابەتە ئەفسانەییە گەورەکان هەروا لەکاری خۆی بەردەوامە لەقولاییە تاریکەکانی دەروندا .دەکرێت ئەم پرسیارانەی خوارەوە پێشچاو خەین .

ئایا ئەفسانە بەومانایەی نمونەیەکی ئایدیالی ڕفتاری مرۆییە تائێستا

www.dengekan.com

بەشێوەیەکی ژێرەوانکێ ماوە تەوە لەسەردەمی ئێستاماندا .بۆ وەڵامی ئەم پرسیارەیش ئەڵێین .

وادیارە ئەفسانەیش وەکو سیمبوڵەکانی تر وایە ,هەرگیز لەبواری چالاکیە دەرونیەکان ون نابێت ,بەڵکو تەنها شێوەو ڕوخسارەکەی ئەگۆڕێت و والەخۆی ئەکات ئەرکەکانی تەمومژاوی و نادیاربێت ,هەر بۆیە دەستکردنمان بەلێکۆڵینەوە و بەدواداچوونی ئەو تەم و مژانەی بەئەفسانەکانەوە ئەلکێن لەسەرئاستی کۆمەڵایەتی لەوانەیە زۆربەکەڵك بێت بۆ زیاتر تێگەیشتن .

لەم بوارەدا چەند نمونەیەکمان لەبەردەستدایە :ڕون و ئاشکرایە کەوا هەندێك لەجەژنەکان لەجیهانی مۆدێرندا دنیاین و لەدەرەوەی هەم و کەشێکی پیرۆزیەکانن ,ئەم جەژنانە تائێستایش بونیادو ئەرکە ئەفسانەییەکانیان پاراستووە ,لێرەدا ئاماژە بۆئەو دڵشادیانە ئەکەین کەلەگەڵ هاتنی سەری ساڵە نوێیەکاندا هەمووان دەگرێتەوە ,یان ئەودڵخۆشیەی دوای لەدایك بوونی منداڵ و دوای پێك هێنانی ماڵ و خانوو دروست ئەبێت ,هەموو ئەمانە پێداویستیەکمان بۆئاشکرائەکەن بەوەی کە مرۆڤ سەرەتایەکی ڕەهای ئەوێت بۆئەوەی تیایدا هەستێکی نارۆشن دروست بکات ,تاژیانێکی نوێ دەست پێئەکاتەوە (11) و بگاتە ئەو حاڵەتەی بەتەواوی ئەژێتەوە .

جیاوازی نێوان ئەم دڵخۆشیانەو نمونە ئەفسانەییە کۆنەکەی هەرچەند بێت —کەوا ئەمانگەڕێنێتەوە بۆ دوبارە بونەوە دەوریەکەی خولقاندن —گومان

ناکەین لەوەی کەمرۆڤ هەست بەپێداویستی ئێستایی کردنەوەی ئەو دراما کۆنانە ناکات بەشێوەیەکی هەمیشەیی ئەگەرچی زۆرلەپیرۆزیەکانیشی لەدەست دابێت .ناتوانین ئەوە دیاری بکەین تاچ ڕادەیەك مرۆڤی هاوچەرخ هۆشیارە بە ناوەڕۆکە میتۆلۆجیەکانی ناو ئەو دڵخۆشیانە .لێرەدا مەسەلەیەکی سەرنج ڕاکێش دێتە بەردەممان کەبەم جۆرە نیشانی ئەدەین :

تائێستایش ئەو دڵخۆشیانە دەنگدانەوەیەکی تەمو مژاوی و شاراوەی هەیە لەقوڵایی بونماندا ,ئەمە تەنها چەند نمونەیەکیەتی کەلەگەڵ خۆیدا ئەمانبات ,بەڵام ئەتوانێت کۆمەڵە بارودۆخێکمان بۆ ڕون کاتەوەکەگشتی و هەمەلایەنە .بەمجۆرە دەڵێین :هەندێك بابەتی ئەفسانەیی هەیە تارۆژگاری ئەمڕۆ شمان هەر ماوەتەوە لەکۆمەڵگا مۆدێرنەکاندا و کاری خۆیان ئەکەن ، بەڵام بەئاسانی ناناسرێنەوە بەهۆی کەوتنە ژێر کاریگەری پرۆسەی بە عیلمانی کردنی درێژخایەنەوە .ئێمە ماوەیەکی زۆرە ئاگاداری ئەم مەسەلەین .بەم جۆرە کۆمەڵگا مۆدێرنەکان دیاری دەکرێن بەسیفەتی مۆدێرن بوونیان ،چونکە هەنگاو گەلێکی دووریان بڕیوە لەبواری داماڵینی پیرۆزی لە ژیان و گەردوون .هەروەها گوزارش لە و تازە بوونەوە ئەکرێت لەجیهانی مۆدێرندا ,لەڕێگای جارێکی تر هەڵسەنگاندەوەی ئەوەی وا پێشچاو خراوە لەسەر ئاستی دنیایی بۆ بەهاپیرۆزە کۆنەکان .

گرنگە بزانین هەموو ئەو شتە ڕۆحیانەی لە جیهانی مۆدێرندا ماونەتەوە ، تەنها بەشێوەی ڕوخسارێکی گشتی دەرئەکەوێت، بەشێوەی بەهایەك

www.dengekan.com

کەجارێکی تر لەسەر ئاستی ژیانی دنیایی ڕاڤە دەکرێتەوە .گەر ئەم ڕەوشە لەهەموو شوێنێك جەختی لەسەر کرایەوە ئەوا پێویستە ئەوە قبوڵ کەین کەجیهانی مۆدێرن بە شێوەیەکی بنەڕەتی ناکۆکە لەگەڵ هەموو شێوەکانی مێژوو گەرایی کە پێشتر هاتوون .بەڵام ئامادەیی مەسیحییەت بەتەنها ئەم گریمانەیە بەدوور ئەزانێت .بۆیە مەسیحییەت بەهیچ بارێکدا قبوڵی نیە دان بە ئاسۆیەکی بێ پیرۆزیدا بنێت بۆ گەردوون ,کە ئەمەش ئاسۆیەکی تایبەتی هەموو کولتورێکی مۆدێرنە .

مەسەلەکە هەروا ئاسان نیە .ناتوانین خۆمان بە دوور بگرین لە قسە کردن لەسەر مەسیحییەت و ڕۆڵی لەبەرچاو نەگرین ,مادام تا ئەمرۆش زۆربەی جیهانی خۆرئاوا ئەڵێت من مەسیحیم .لێرەدا زۆر لەسەر ئەو ڕەگەزانەی والەڕابردوودا بەرەگەزە ئەفسانەییەکان ئەناسران لەمەسیحیەتدا نارۆم , ئەم ڕەگەزانە هەرچۆنێك هەبن ماوەیەکی زۆرە شێوە و فۆرمێکی مەسیحیانەی وەرگرتوە ,بەهەر حاڵ پێویستە لەڕوانگەیەکی تروە سەیری مەسیحیەت بکرێت ,ئەوە ناشاردرێتەوە کەناوە ناوە هەندێك دەنگ بەرزئەبێتەوەو ئەڵێت ,جیهانی مۆدێرن ئیتر لەئێستاماندا مەسیحی نیە . بەلای لێکۆڵینەوەکەمانەوە پێویست نیە خۆمان بەوانەوەخەریك کەین کەبەپێویستی ئەزانن —ئەفسانە داماڵن --لەمەسیحیەت بۆئەوەی ماهیەتە ڕاستەقینە کەی بۆبگێڕنەوە .

هەندێکیان بەرێبازێکی جیاوازتردا ئەڕۆن ,بۆنمونە کارل یۆنغ پێی وایە قەیرانی جیهانی مۆدێرن ,بەلای زۆرەوە دەگەڕێتەوە بۆئەوەی مرۆڤی

خۆرئاوایی بەهەموو قەوارەی خۆیەوە (سیمبوڵ و ئەفسانە) کانی مەسیحیەت ناژێنێتەوە ,بەڵکو گۆڕاوە بۆکۆمەڵێك وشەو کردەوەی لەژیان بەتاڵ و لەکۆمەڵێك قاڵبی مەیشتودا دەرکەوتووە کەزۆر ڕوکەشە و هیچ پەیوەندیەکی بەناخی مرۆڤەوە نیە ,دواجاریش هیچ کەڵکێکی بۆژیانی دەرونی قوڵ نیە .

بەلام ئێمەدەمانەوێت بەجۆرێکی تر کێشەکە بخەینە ڕوو :دەپرسین لەو کۆمەلگا مۆدێرنانەی پیرۆزی لێداماڵراوە ,یان فۆرمێکی عیلمانیانەی پێ بەخشراوە ,تاچ ڕادەیەك مەسیحیەت لە ئاسۆیەکی ڕۆحی هاوشێوەی ئاسۆی باوی کۆمەڵگای سەردەمە کۆنەکاندا ئەژی ,ئەوە سەردەمانەی ئەفسانە تیایاندا زاڵ بوو .بایەکسەر بڵێین مەسیحیەت ناچار نیە لەم جۆرە بەراوردە بترسێت ,چونکە تایبەتمەندیەکی دڵنیایی تیایەو گومان هەڵناگرێت .دەگەڕێینەوە بۆباوەڕ بەو مانایەی وتەزایەکە لەوتەزاکانی ئەزمونی ئاین ,بۆئەو بەهایەی کەدەیبەخشینە مێژوو .

ئەو هێرشەی مەسیحیەت کردیە سەر جیهانی ئاینی فرە خودایی ئێستا بووە بەشتێکی کۆنی بێ ناوەرۆك لەرویی مێژوویەوە ,چونکە مۆرکی ئەو سەردەمەی هەلگرتوە کەلێیەوە سەرچاوەی گرتووە .ئیتر مەسیحیەت سەرەڕۆیی ئەوە ناکات دەست وەرداتە هیچ ئاینێکی تر ,یان هەر ئاراستەیەکی تری لاهوتی .لەگەل ئەم جۆرە حوکمدانەشدا بە ڕەچاو کردنی دۆزینەوە تازەکان :ئەفسانە ڕەوتێکی دیاری کراوی بوون پێك دێنێت .بەهەڵەدا ناچین گەر بڵێین :مەسیحیەت وەکو ئاینێك پێویستە

www.dengekan.com

لەسنوری جیهاندا ڕفتاری ئەفسانەیی بپارێزێت ,لێرەدا زەمەنی لیتورجی وەبیر دێنینەوە (12)یان بۆڕەتکردنەوەی زەمەنی دنیایی و کارکردن بۆگەیشتنە زەمەنی مەزن ,هەمان زەمەنی کۆن بۆسەرەتاکانی بنەڕەتی مەسیحیەت .

لەبارەی مەسیحیەتەوە یەسوعی مەسیح کەسایەتیەکی ئەفسانەیی نیە , بەڵکو بەپێچەوانەوە ئەو کەسایەتیەکی مێژووییە . مەزنی ئەو لەوە مێژوویی بونە ڕەهاوە سەرچاوەی گرتووە .بۆیە مەسیح هەر ئەوە نەبوو مرۆڤێك بێت)مرۆڤ بەگشتی (بەڵکو قایل بوو بەو ڕەوشە مێژووییەی ئەو گەلەی کەلەدامێنیا لەدایك بوو .خۆیشی بەپێویستی نەزانی پەنا ببات بۆکاری سەرسوڕهێنەر بۆئەوەی خۆی لەو مێژوویی بونە دەرکات ,سەرەڕای ئەو کارە سەرسوڕهێنەرانەی ئەنجامی دا لەپێناو هەموار کردنی ڕەوشی مێژوویی خەڵکانی تردا ,ئەو کاتەی ئەبرسی چاك کردەوە کاری کرد بۆزیندو کردنەوەی ئەلی عازەر لەمردنەوە .

لەگەڵ ئەمەشدا ئەزمونی ئاینی لای مەسیح پشت بە لاسایی کردنەوەی مەسیح ئەبەستێت ,بەواتای نمونەیەك کەدەبێت بکرێتە پێشەنگ , تائەگاتە ئیلهام وەرگرتن لەڕێبازەکەی لەژیانداو گەڕاندنەوەی مردن و ژیانەکەی بۆشێوەی سروشتێکی ئاینی ,لەڕێگای خواپەرستی و ڕێوڕەسمەکانیەوە .ئەمانە هەڵئەسن بەهاوچەرخ کردنی مەسیح و شوێن کەوتنی ئەو کارانەی کەئەو لەکاتی خۆیدا پێی هەستاوە L ILLUD TEMPUSئەو زەمەنەی کەلەگەڵ لەدایکبونی لە)بیت لحم (وە

دەست پێ ئەکات و بەبەرزبونەوەیشی بۆئاسمان کۆتایی پێ دێت .

ئێمە ئەزانین لاسایی کردنەوەی کەسی نمونەیی لەدەرەوەی توانای مرۆڤە , دوبارەکردنەوەی هەمان دراما پێشەنگ و نمونەیبالآی ئەوێت ,دروست کردنی دابڕانیش لەگەڵ زەمەنی دنیاییخاڵی لەپیرۆزی بە هۆی کرانەوەیەکەوە دەبێت بگاتەوە زەمەنی مەزن ,کە نیشانە بنەڕەتیەکانی ڕەوشتی ئەفسانەیی پێك دێنێت ,یان ڕەوشتی مرۆڤی سەردەمە تێپەڕیوەکان ,کەوا لەئەفسانەدا سەرچاوەی بونی خۆی دۆزیەوە .

مرۆڤ هەمیشە خۆی وەها ئەبینێتەوە کە لەگەڵ ئەفسانەدا ئەژی ,هەر لەبەر ئەوەی بەشێوەی زنجیرەیی ڕوداوەکان ئەبینێ ,یان لەکاتی گێڕانەوەی ئەو کارانەی کەسایەتیە ئەفسانەییەکان پێی هەستاون .هەر بەم مانایە بوو کیرکگار (13)داوای لەمەسیحیە ڕەسەنەکان ئەکرد لەگەڵ حەزرەتی مەسیحدا بن ,بەڵاَم تەنانەت گەر مرۆڤ مەسیحیش نەبێت بەو مانایەی کیرکگارد مەبەستیەتی هەر ئەتوانێت هاوچەرخی حەزرەتی مەسیح بێت .هەر ئەبێت بەم جۆریش بێت ,چونکە زەمەنی تایبەتی بۆخواپەرستی لەکاتی نوێژ و جێبەجێکردنی سروتە ئاینیەکان و ئەرکەکانیان ئەژێنێتەوە .بەهیچ شێوەیەك ئەمەدریژکراوەی دنیایی بوون نیە .ئەمە زەمەنی پیرۆزە تائەو پەڕی سنوری پیرۆزی ,کەتیایادا خودا بەرجەستە ئەبێت و ئەبێتەوە مرۆڤێك ,ئەمە ئەو زەمەنەیە ئنجیلەکان قسەی لەسەر ئەکات .

مەسیحی لەکاتی خزمەتی ئاینیدا ئازارەکانی مەسیح نابینێت بەتەواوی ,

www.dengekan.com

وەك چۆن مرۆڤ یادی هەر ڕوداوێکی مێژوویی ئەبینێت کەهەمووسالێك زیندوو ئەکرێتەوە .بۆنمونە 14ی تەموز یان 11ی نۆڤەمبەر, ئەمە یادی ڕوداوەکە زیندوناکاتەوە بەڵکو ئەیەوێت نهێنیەکی ئاینی چالاك بکاتەوە و جارێکی تر ئێستایی بوونی پێ ببەخشێت ,بەلای مەسیحیەکەوە یەسوع ئەمرێت و جارێکی تریش لەبەردەمیا ئەژێتەوە, جارێکی تر هەر لەو کات و شوێنەدا (14) مەسیحی بەبۆنەی نهێنی ئازارەکانی مەسیحەوە یان زیندووکردنەوەی مردووەکانەوە ,زەمەنی دنیایی ڕەتئەکاتەوەو ئەکەوێتە دواى زەمەنی سەرەتایی پیرۆزەوە .

گرنگیەك لەپێداگریماندا نیە لەسەر ئەو جیاوازیانەی مەسیحیەت لەجیهانی فرەخودایی کۆن جیائەکاتەوە, ئەمە هێندە ڕۆشنی تیایە کە ناکۆکی قبوڵ ناکات ,بەڵام ماوەتەوە قسە لەسەر چیەتی ئەو ڕفتارانە بکەین کەئاماژەمان بۆکردن .

زەمەن بەلای کەسی مەسیحیەوە وەك هەر کەسێکی تری کۆمەڵگا سەرەتاییەکان زەمەنێکی چونیەك homogeneousنیە ,بەڵکو پێك هاتووە لەکۆمەڵە دابڕانێك کەبەشێوەی دەوری هاتووە ,دابەشیان کردووە بۆدرێژبونەوەیەکی دنیایی کەدابەشکردن قبوڵناکات, تەنها زەمەنی پیرۆز دوبارەبونەوەی بێ کۆتابی قبول ئەکات .

لەم وتەدا تێگەیشتین کەدوبارە بونەوە هیچ سنورێکی نیە بێ ئەوەی واز لەخودێتی خۆی بێنێ .کاتێك جەخت ئەکەینەوە لەسەرئەوەی مەسیحیەت بەپێچەوانەی ئاینە کۆنەکان چاوەڕوانی کۆتایی زەمەن ئەکات, ئەم قسەیە

بۆدرێژبونەوەی دنیایی)بەواتای مێژوو (ڕاستە .بەلاّم پاشەکشەی پێناکرێت لەسەر ئەو زەمەنەی کەباوەڕدار لەجێبەجێکردنی سروتەکاندا ئەیباتە سەر, ئەوەی لەگەڵ بەرجەستە بوونی مەسیحدا دەست پێئەکات) ,(15ئەو زەمەنەی کەبڕوای مەسیحی لەسەری ئەدوێت لەگەڵ کۆتایی مێژوودا پەرتەوازە نابێت .

ئەم مانایە ئاماژەمان بۆکرد ئەوەمان بۆدەرئەخات بەچ شێوازێك مەسیحیەت لەجیهانی مۆدێرندا هەر شوێن ڕفتارە ئەفسانەییەکان کەوتووە ,گەر ئێمە ئەرکی ئەفسانەو سروشتە ڕاستە ڤینەکەیمان لەبەر چاو گرت ئەوا وادەرناکەوێت مەسیحیەت شێوازی ژیانی مرۆڤە کۆنەکانی تێپەڕاندبێت .توانای ئەم تێپەڕاندنە و دورکەوتنەوە لەڕفتارەکۆنەکانیشی نیە .ماوەتەوە بزانین لەسەردەمی ئێستاماندا چ شتێك جێی ئەفسانەی گرتۆتەوە لای ئەو کۆمەڵەی هیچ شتێکی لەمەسیحیەتەوە هەڵنەگرتووە جگە لەپەیامە مردووەکەی .

وادیارە مەحاڵە کۆمەڵگایەك بەوە بەهێز ببێت تەواو ئازاد بوبێت لەئەفسانە ,چونکە ئاماژەیەکی بنەڕەتی ڕفتاری ئەفسانەیی ئەوەیە کە پشت بەنمونەیەکی مەزن ئەبەستن و بەردەوام دووبارەی ئەکەنەوە, ئەمە پێداویستیەکی قوڵی هەمووهەلومەرجی مرۆییە ,سەرەڕای نیشانە گرنگەکانی تری کەلە هەوڵ و کۆششی مرۆڤ بۆدابڕان لە پاشخانە دنیاییەکەی و کەوتنە دواى زەمەنی سەرەتایی کۆندا خۆی ئەبینێتەوە .

بەم جۆرە زۆر زەحمەت نیە ئەو ئەرکانە بناسیین وائەفسانە لەکۆمەڵگا

www.dengekan.com

کۆنەکاندا هەیبووە ,لەڕێگای ئەوانەی وائەمرۆ بە بەفێرکردن ,پەروەردەو فێرکردنی ڕێنمایی کار ناویان ئەبات ,ئەم قسانە لەبەر ئەو ئەفسانانە ڕاست نیە وائێستا پێوەرێك پێك دێنن ,ئەو پێوەرانەی پێویستە بپارێزرێت ,یان کۆمەڵێك نەریتی لەباپیرانەوە جێماوە ,هەر وەها لەبەر ئەو پرۆسەی گواستنەوەی ئەفسانە نیە —زۆربەی جارەکان بەشێوەی نهێنی ئەبێت (16 -- (کە هاوتای ئەوئەرکەیە وافێرکردنی فەرمی پێی هەڵئەسێت لەکۆمەڵگای مۆدێرندا .بەڵکو لەبەر ئەوەیە هاوشێوەبونی ئەرکی ئەفسانە لە گەڵ پرۆسەی فێرکردندا بەشێوەیەکی تایبەتی ئەوە ئەسەلمێنێت ,گەر ئەسڵی شێوە نمونەییەکانی ڕفتارمان لەبەرچاوگرت کەوا پەروەردە لە ئەوروپای هاوچەرخدا ڕوبەڕوی ئەبێتەوە .

لەزەمەنی کۆندا هیچ کەلێنێك لەنێوان مێژوو زانستی ئەفسانەکاندا نەبووە .هەر بۆیە کەسایەتیە مێژوویەکان هەوڵێکی زۆریان ئەدا بۆلاسایی کردنەوەی نمونە سەرەتاییە کۆنەکە ,ئەوەی والە خوداوەندەکان و پاڵەوانەکانەوە دەست پێئەکات .هەر لێرەشەوە کردارو ژیانی ئەو پاڵەوانانە ئەبووە کۆمەڵێك پێوەر کەبۆ ئەوە بشێت مرۆڤایەتی لەسەر بنەمای لەو جۆرە ژیانی خۆی ڕێك خات .

مێژوو نوسی ڕۆمانی)تیت لیف (17) (کۆمەڵێك نمونەی دەوڵەمەندی ڕفتاری پێشکەش کرد و داوای لەگەنجانی ڕۆمانیا کرد وەریگرن و قبوڵی بکەن ,دوای ئەوەی بلوتارك (18)ژیاننامەی هەندێك گەورەپیاوی نوسیەوە .بۆئەوەی ببنە نمونەو پێشەنگ بۆنەوەکانی سەردەمی ئێستا .

جێی وەبیر هێنانەوەیە کەلەلایەنی ڕفتاری و مەدەنیەوە فەزیلەت و سود و کەڵکی ئەو کەسایەتیەگرنگانە لەپێشکەشکردنی نمونەیەکی سەرکەوتوی ئەرەستۆکراتی بۆپەروەردەی ئەوروپی بەردەوام بوو ,بەتایبەتی دوای سەردەمی ڕێنسانس .بەو جۆرە تاکۆتایی سەدەیی نۆزدەهەم پەروەردەی نیشتمانی کەڵکی لەڕێنماییەکانی نمونە سەرەتاییەکانی ڕفتار وەردەگرت کە دەگەڕایەوە بۆسەردەمی کلاسیك .هەروەها ئەو نمونانە ئامادەییان هەبووە لە سەردەمە کۆنەکاندا in illoTempore, ئەو سەردەمانەی پڕبون لەئمتیازات و دەسکەوت ,کەوا دائەنرێت بەلای ئەوروپاوە هۆکارەکانی مەعریفەو زانستی تیا وەرگیراوە .لوتکەی ڕۆشنبیری یۆنانی —لاتینی .

لەڕابردوودا گەڕان بەدوای چونیەکی میتۆلۆجیاو ئەو ڕۆڵەی وا پەروەردە پێی هەڵئەسا جێگەی سەرنجی کەس نەبوو ,چونکە یەکێك لەخەسڵەتە جیاکارەکانی ئەفسانە ئەوەیە کە بەشێوەیەکی گشتی جەخت ئەکاتە سەر دۆزینەوەی نمونەیەکی ئایدیاڵی کۆمەڵگایەك کەوا فەرامۆشکراوە .ئێمە لەم لێکۆڵینەوەدا جۆرە مەیلێك ئەناسین کە بەشێوەیەکی گشتی دەشێت ناوبنرێت مەیلی مرۆڤانە .بەواتای گۆڕینی ژیانی مرۆڤ بۆپێوەرو و پێوانە ,گۆڕینی کەسایەتی مێژوویی بۆنمونەی سەرەتایی ,کەتائێستا ڕوخساری ئەم جۆرە مەیلە لای نوێنەرە بەناوبانگەکانی عەقڵی مۆدێرن ئەبینین .

ئەندریە جید (19)ڕاستی کرد ئەوکاتەی وتی ,گۆتە (20)بەتەواوی ئاگاداربوو لەو پەیامەی کەپێکهاتبوو لە پشت بەستن بەڕێبازێك لەژیاندا , تابواری ئەوەی بداتێ نمونەو پێشەنگ بێت لەهەموو کارێکدا ,هەر بۆیە

www.dengekan.com

هەمیشە تێ ئەکۆشا بۆدۆزینەوەی ئەو نمونەیە .ئیتر ئەوە گەر لاسایکەرەوەی ژیانی خوداوەند و پاڵەوانە ئەفسانەییەکانیش نەبووبێت لەژیانی تایبەتی خۆیدا ,لانی کەم ڕفتارەکانی ئەگێڕانەوە بەشێوەیەکی گشتی .بۆل ڤالێری (21)دەربارەی گۆتە ساڵی 1932وتویەتی: ئەوە بەلای ئێمەوە ,ئێمەی مرۆڤ ,یەکێك لەبالاترین هەوڵەکانە بۆ ڕۆیشتن بەئاراستەی هاوشێوەبوون لەگەڵ خوداوەندا .

جگە لەمە لاسایی کردنەوەی نمونەی کۆن هەر بە هۆی ڕۆشنبیری فێرکاریەوە لەرێگەی قوتابخانەکانەوە نابێت .مرۆڤی هاوچەرخ ملکەچی میتۆلۆجیایەکی کاریگەری فراوان کراوە ,لاسایی کردنەوەی کۆمەڵێك نمونەی ڕفتاری خرایە بەردەست کەتەبابوو لەگەڵ پەروەردەی فەرمیدا . ئەوەی وا لەجێبەجێ کردنی ڕۆڵەکەی خۆیدا لەماوەیەکی زۆرلەپێشترەوە لەکارکەوتووە .پاڵەوانەکان -ئیتر ئایا لەجیهانی خەیاڵدا بن یان واقع – نوێنەرایەتی ئەو نمونەئەکەن ,ڕۆڵێکی دیاریش ئەگێڕن لەپێگەیاندنی نەوجوانانی ئەورووپیدا .لەکەسایەتی ناو ڕۆمانە عاشقانەکاندا ئەیانبینین , لەپاڵەوانە جەنگیەکاندا ,لەناودارانی جیهانی سینەمادا.. هتد. .مرۆڤ ئەو هەستە دای ئەگرێت کەوا ئەمە ئەفسانەیە لەگەڵ تێپەڕینی ساڵا زیاتر دەوڵەمەند ئەبێت .هەروەها ئەو نمونە ئایدیالیەی ڕفتاریش ئاشکرا ئەکات وا ڕەواجی میللی پێکی دێنێت بەکاریگەریە وروژێنەرە بەردەوامەکانیەوە .ڕەخنەگران بەزۆری لای کۆپیەکی نوێ و وێنەیەکی تازەی دۆن جوان و پاڵەوانی شەڕەکان وەستاون .یان لای کەسایەتیە

بەناوبانگەکانی جیهانی سیاسەت ,لای عاشقە نائومێدەکان و شوێنکەوتوانی ئاینزای سەگی , (22)یان شوێنکەوتوانی ڕێبازی پوچگەرا NIHILISM . (23)یان لای شاعیرێکی بێهیوای دڵتەنگ .

بێگومان هەمووئەو نمونانە درێژکراوەی میتۆلۆژیای کۆنن , هەڵسوکەوتکردنیش لەگەڵیاندا لەئێستادا هەر دەلالەت لەرفتارێکی میتۆلۆجی کۆن ئەکات ,جێی سەرنجە کە خوێندنەوەو ڕووبەڕووبونەوەی نمونە کۆنەکان حاڵەتێك لە بێ ئۆقرەیی و بێزاریمان بۆدەرئەخات لەپێناو گەیشتن بە)زەمەنی مەزن . (ئیدی ئەو زەمەنە هەر چۆنێك بێت , ئایائەو زەمەنە ئەفسانەییەیە وا ڕەنگدانەوەی یەکەم تیا ڕوویدا ,ئەوەی کەدەکەوێتە سەروی بوونەوە ؟

شیکردنەوەیەکی ڕاست دەربارەی ئەو میتۆلۆجیا فراوانەی لای مرۆڤی مۆدێرن هەیە پێویستی بەنوسینی دەیان کتێب هەیە ,چونکە ئەفسانەو وێنە ئەفسانەییەکان لەهەمووشتێکدا دەرکەوتوون ,ئەو کاتەی شێوەیەکی عیلمانی دوور لە پیرۆزی وەرگرت ,یاخود پێگە مەزنەکەی دابەزی و توشی جۆرێك لە ونبوون بوو .ئەمە هەر ئەوەندەی بەسە مرۆڤ چاوەکانی بکاتەوەو بیانبینێت .

پێشتر ئاماژەمان بۆئەو بونیادە ئەفسانەییەی ئاهەنگ و بۆنە دڵخۆشکەرەکانی سەرەتایی ساڵ کرد ,یان دەربارەی ئەو جەژنانەی کەبۆسەرەتاکانی ساڵ دەگێڕرێت ,تائێستایش هەر ئارەزوو)حنین (NOSTALGIAبۆهەموو سەرەتاو دەستپێکردنێك ئەبینرێت ,دواجار,

www.dengekan.com

هیوایەك مرۆڤی گرتۆتەوە بەوەی جیهان تازە ئەبێتەوە ,یان بەتوانای دەست پێکردنەوەی مێژوو لەجیهانێیکدا کە جارێکی تر ئەژێتەوە ,لەو جیهانەدا کەبونێکی تر ئەخولقێنێت .

ئەتوانین نمونەو بەڵگە نامەکانمان لەم بوارەدا زیاتر بکەینەوە ,هەرچەندە ئەفسانەی فیردەوسی لەدەست چوو تائەمرۆش ماوەتەوە وەك نمونەی ناو زهنیەتمان ,لەرێگای وێنەکانی ناو دوورگەی فیردەوسەوە ,یان نمونەکانی بەهەشتی عەدەنەوە , .ئەمەش چەند زەمینەیەکی جیاکارە کەتیایدا هەم کات ئەسڕێتەوە و هەم ڕەوڕەوەی زەمەنیش ئەوەستێنرێت .

لەم سیاقەدا سەرنجمان بەرەو ئەمە ئەڕوات :

بەشیکردنەوەی هەڵوێستی مرۆڤی هاوچەرخ بەرامبەر زەمان بەشێوەیەکی تایبەت دەتوانین ئەو ونبون و نارۆشنیە ئاشکرا کەین کەبەسەر ڕفتارە ئەفسانەییەکاندا هاتووە .نابێت لەبیرمان بچێت کەیەکێك لەئەرکە بنەڕەتیەکانی ئەفسانە بەدیاری کراوی ,ئەوەیە کەهەڵئەسێت بەکردنەوەی دەروازەیەك تامرۆڤ لێیەوە بگاتە زەمەنی مەزن .بەشێوەیەکی دەوریش ئەگاتەوە زەمەنی یەکەم ,ئەم مەسەلەیە لەو ویستەی مرۆڤدایە بۆ وازهێنانی لەزەمەنی ئێستای ,وازهێنان لەوەی وابەبارودۆخی مێژوویی ناوی ئەبەین .

نەوەکانی بۆلیزیا ,بەئازادیەکی سەرسوڕهێنەرەوە بەرەو سەروەری ئەچن , هەولێکی بێوچان ئەدەن بۆنکۆڵی کردن لە جدیەتی ئەو گەشتەیان , دواجاریش هەموو ئەو بوارانەی بۆ ئازادیەکانی بواری هەڵسوکەوتکردن و

ڕەهایی لەڕفتاردا ئەیڕەخسێنن .بەلاّم بەلای دەریاوانەکانەوە مەسەلەکە پەیوەندی دارە بەگەشتێکەوە کەپاڵەوانێکی ئەفسانەیی پێی هەستاوە لەزەمەنە کۆنەکاندا .بۆئەوەی مرۆڤ ڕێگایەك نیشاندا ببێتە نمونەیەك و پێشڕەوێکیش دابهێنێت بۆ ئەوانەی داوی خۆی دێت ,گەر مرۆڤ سەرەڕۆییەکی تایبەتی بکات ,بەو مانایەی هێنانەوەی داستانێکی ئەفسانەییە کەهاوتای ژیانە لەگەڵ ڕابردوو شاردنەوەی ئەوەی لەئێستادا هەیە .

ئەو تەنگانەیەی مرۆڤی گرتۆتەو بەرامبەر زەمەنی مێژوویی هاورێیە لەگەڵ ئارەزوویەکی نارۆشن لەبەشداری کردن لەزەمەنێکی سەروەردا , زەمەنێکی سەرەتایی (*)و گشتی ,هەندێك جار بەلای مێژووی ئەم ڕۆژگارەمانەوە دەلالەت لەهەولێکی نائومێدئەکات لەپێناو تێکشکاندنی یەکانگیربوونی زەمەن .یان لەپێناو دەرچوون لەدرێژبونەوەو گەیشتن بەزەمەنێك جیاواز بێت لەو زەمەنەی کە بوونی خۆی تیا سەرگەردان ئەبێت ,ئالێرەدا یە بۆهەر مرۆڤێك زەمەنێکی تایبەت هەیە .

لەم بوارەداو بەشێوەیەکی تایبەت و بەئاراستەیەکی باشتر مرۆڤ هەست بەوە ئەکات کە چارەنوسی ئەرکەکانی ئەفسانە لەجیهانی مۆدێرنەدا چی بەسەرهات .ئەتوانین بڵێین مرۆڤی مۆدێرن بەگەلێك ئامرازی چونیەك لەلای خۆیەوە تێئەکۆشێت بۆدەرچوون لە)مێژووەکەی خۆی .(هەولێکی زۆر ئەدات بۆئەوەی لەرێتمێکی زەمەنیدا بژی جیاواز بێت لەگەڵ زەمەنی ئاسایدا ,گەر ئەمەی کرد ئەوا جارێکی تر رفتاری ئەفسانەیی

www.dengekan.com

ئەگەڕێنێتەوە .

ئێمە باشتر لەم قسانە ئەگەین گەر بەوردی سەیری ئەو دوو ڕێبازە سەرەکیەمان کرد کەبەرەو)هەڵهاتن و لەدەست دەرچوون (ئەڕوات . مرۆڤ ئەمرۆ لەڕێگای نمایشە شانۆیی و سینەماییەکانەوە ,یان لەڕێگای خوێندنەوەوە ئەیانبینێت .نامەوێت لای پێشینەی ئەفسانەیی زۆربەی شانۆو فیلمەکان بوەستم ,هەروەها بنەڕەتی سروتی شەڕە قۆچی گا و پێشبڕکێی ئەسپ ,یان یاریە وەرزشیەکان ,هەمویان لەیەك خاڵدا یەکدەگرنەوە ئەویش ئەوەیە)لەزەمەنێکی چڕو پڕدا ئەنجام ئەدرێت , (ئەم زەمەنە زۆرتوندە .ئەمە بەجێماوی پاشماوەی زەمەنی سیحری — ئاینی کۆنە ,یان جێگرەوەیەتی . ALTERNATIVEدەکرێت بڵێین زەمەنی چڕو پڕ ڕەهەندی چۆنایەتی شانۆو سینەمایش پێکدێنێت .

گەر هات و بونیادە سروتی و میتۆلۆجیەکانی تراژیدیا لەشانۆو فیلمی سینەمادا ڕەچاو نەکرا ,ئەوا مەسەلەی گرنگ دەمێنێتەوە بەم جۆرە گوزارشی لێئەکەین :هەردوو ئەم جۆرە لە دیمەنی شانۆیی و سینەمایی پەنائەبات بۆزەمەنێکی جیاواز لەدرێژکراوەی زەمەنی دنیایی و دوریش لەکەش و هەوای پیرۆزی ,لەهەمان کاتیشدا ڕیتمێکی زەمەنی چڕو شکاو بەکاردێنێت ,کەلەدەرەوەی بەشداریە هونەری و ستاتیکیەکان زەنگێکی قوڵ دەزرنگێنێتەوە لەویژدانی بینەردا .

لەپەیوەندیدا بەخوێندنەوەوە ئەوا مەسەلەکە جیاوازەو تایبەتمەندی خۆی هەیە .مەسەلەکە لەسەرەتاوە بونیادی ئەفسانەکان و بنەڕەتیان لەجیهانی

ئەدەبدا دەگرێتە خۆی .لەلایەکی ترەوە ئەو ئەرکە ئەفسانەییەی خوێندنەوە جێبەجێی ئەکات ,لای ئەوانەی کەخۆراکی عەقڵی لێ دەستگیرئەکەن .گەلێك جار گفتوگۆ لەسەر ئەفسانەو چیرۆکی سەیرو نامۆ و داستان لەئەدەبی مۆدێرندا کراوە .ئێمە ڕێگەمان بەخۆمان نەدا هەڵوەستەی لەسە ربکەین ,لەم سیاقەدا ئاماژە بۆئەوە ئەکەین ,ئەو تەنگانەو سەرەڕۆییەی کەپێویستە لەسەر پاڵەوان زاڵ بێتە سەریا , نمونەیەکمان پێش چاو ئەخات کەپاڵەوانە ئەفسانەییەکانی زەمەنی کۆن دایان هێناوە .لێکۆڵیارەکان ئاماژەیان بۆزۆربابەتی ئەفسانەیی کرد لەناو ئاوە سەرەتاییەکان و لە دورگەی فیردەوسی و لەتێکۆشان بۆکۆراڵی پیرۆزدا) , (24لەخۆحسابکردن بەگروپی سۆفیەکان یان پاڵەوانەکان .هەربۆیە ڕاگەیاندنەکەیان بەردەوام چۆنیەتی هەژمونی ئەو بابەتانەی لەسەرئەدەبی ئەوروپی مۆدێرن دەرخستووە ,ماوەیەکی زۆریش نیە سوریالیزم هەنگاوێکی سەرسامکەری ناوە لەبەکارهێنانی بابەتە ئەفسانەییەکان و سیمبوڵە سەرەتاییەکان .

لەبارەی ئەدەبی میللی کاریگەر لەسەر جەماوەر ,ئەوا بونیادە ئەفسانەییەکەی بەڕونی دیارە .هەروەها هەموو ڕۆمانێکی میللی ململانێی نمونەیی نێوان پاڵەوان و تاوانکارو خێرو شەڕمان نیشان ئەدات : ئەوەبەرجەستە کردنێکی مۆدێرنی شەیتانە ,هەروەها گەلێك بابەتی تر ئەدۆزینەوە لەئەدەبی میللی و لەڕۆماندا کەلەبارەی کچێکی ستەم لێکراوەوە ,یان خۆشەویستیەك کەفریای دوو عاشق ئەکەوێت ,یان ئەو

www.dengekan.com

سەرپەرشتیارە نەناسراوەی كەهەژاران بەخێو ئەكات و دەپارێزێت , تەنانەت لەرۆمانی پۆلیسیشدا وەك چۆن ڕۆجیە كیلۆی دەری خست roger cillois كەچەند بەپری ئەفسانەی تیا دیارە .

ئایا دەتوانین ئەوە پێشچاو خەین كە تاچ رادەیەك شیعری لیركی ئەفسانەی وەرگرتووە و بەردەوامە لەبەكارهێنانی ئاماژەكانیدا ؟ وای دەبینین هەموو شیعرێك هەولێكە شاعیر لەپێناوی جارێكی تر خولقاندنەوەی زمان ئەیدات. بەدەربڕینێكی تر دەڵێین, لەپێناوی سڕینەوەی زمانی باوی ڕۆژانەو داهێنانی زمانێكی نوێ زمانێكی تایبەتی و تاكە كەسی, كەدواجار زمانێكی نهێنیە. سەرەڕای ئەمەش داهێنان لەشیعردا وەك داهێنان وایە لەزماندا, پێویستی بەرەتكردنەوەی زەمەن و مێژوی چڕبووەوەی ناو زمانیشە. كەتەماحی ئەوەی هەیە بگاتە دۆخی فیردەوسی سەرەتایی, ئەوكاتانەی داهێنان بە شێوەیەكی خۆبەخۆیی) عفوی (دەكرێت, یان ئەوكاتانەی ڕابردوو هیچ ئامادەییەكی نیە, چونكە هەست كردن بەزەمەن بونی نیە, بەم جۆرە یادەوەریەك درێژبونەوەی زەمەنی لەخۆبگرێت بونی نیە .

لەرۆژگاری ئەمرۆیشماندا لەم جۆرە قسانە ئەوترێت, بەلای گەورە شاعیرێكەوە ڕابردوو هیچ ئامادەییەكی نیە, شاعیر جیهان ئاشكرا ئەكات وەك ئەوەی شایەتێكی خولقاندنی گەردون بێت, یان هاوچەرخی ڕۆژی یەكەمی خولقاندن بێت. لەروبینایەكی)وجە نچر(تایبەتی ترەوە ئەتوانین بڵێین شاعیری مەزن جارێكی تر جیهان دائەڕێژێتەوە, چونكە

وای ئەبینێت زەمەن و مێژوو هیچ بونێكیان نیە, ئەم جۆرە قسانە بەشێوەیەكی سەیر وەك ڕفتاری سەرەتایی, یان ڕفتاری مرۆڤی كۆمەلگا نەریتیە كۆنەكان دەخرێتە بەرباس .

بەلای ئێمەوە ئەركی میتۆلۆجیای خوێندنەوە گرنگە بەشێوەیەكی تایبەت , چونكە بەجۆرێك لەجۆرەكان خۆمانی تیا ئەبینینەوە وئەمان خاتە بەردەم دیاردەیەكی چۆنایەتی تایبەتەوە بەجیهانی مۆدێرن, كە زۆربەی شارستانیەتەكانی ڕابردوو بێئاگان لێی. خوێندنەوە هەر ئەوە نیە جێگەی ئەدەبی زارەكی هەلقولاو لەژیانەوە دەگرێتەوە, ئەوەی تائێستایش لەگوندەكانی ئەوروپادا سەرنجی ئەدەین. بەلكو جێگەی گێرانەوەی ئەفسانەكانیشی گرتۆتەوە كەلەسەردەمە كۆنەكاندا هەبوو, لەوانەیە خوێندنەوە لە بینینی شانۆیش زیاتر ببێتە هۆی دابڕان لەدرێژبونەوەی زەمەن) لەوێشەوە دەرچون لە زەمەن , (ئیتر ئایا مرۆڤ مەبەستی بوو كاتەكەی بكوژێت بەخوێندنەوەی ڕۆمانێكی پۆلیسیەوە, یان بچێتە ناو جیهانێكەوە كەزەمەنێكی نامۆی هەیە, جیهانێك كەهەر ڕۆمانێك بخوێنیتەوە نوێنەرایەتی ئەكات, خوێندنەوە لەم حاڵەتەدا كار لەسەر فەرامۆشكردنی مرۆڤی مۆدێرن ئەكات بۆدەرەوەی ڕەوتی خۆی و وای لێئەكات لەگەڵ هەندێك ڕیتمی تردا بڕوات و هەندێك مێژووی تر بژی .

بۆئەوە خوێندنەوە ڕێگایەكی ئاسان پێك دێنێت, بەواتای ئەوەی كەدەكرێت بەنرخێكی سنور دار ئەزمونی زەمەن ڕێك و هەمواربكرێتەوە بەلای مرۆڤی مۆدێرنەوە. ئەمە بەلای مرۆڤی مۆدێرنەوە ڕابواردنێكی

www.dengekan.com

تایبەتیە تائەو پەڕی مەدای خۆی و بواری ئەو خەیاڵەی بۆئەڕەخسێت کە کۆنترۆڵی زەمەن ئەکات, خۆی لەڕەوتێك دەرباز ئەکات کە مردن ئەنجامێکی حەتمیەتی .

ئەم بەرگری کردنە دژی زەمەن کەهەموو ڕفتارێکی ئەفسانەیی ئاماژەی بۆئەکات و پێداویستیەکیشە لەقوڵایی هەل و مەرجی مرۆییدا, بەشاراوەیی ئەیدۆزینەوە لای مرۆڤی مۆدێرن, بەتایبەتی لەڕێگای ئەو کارانەوە کە بۆئارەزوو ڕابواردن ئەنجام ئەدرێت. ڕێك لەم بوارەدایە جیاوازی بنەڕەتی نێوان کولتورە مۆدێرنەکان و هەمووشارەستانیەتەکانی ڕابردووی پێ ئەپێون. هەر کارێکی بەرپرسانە لەکۆمەڵگا نەریتیەکاندا بکرایە نمونەیەکی ئەفسانەیی تیا ئەهێنرایەوە کە سنوری مرۆڤی تێئەپەڕاند و داوجاریش لەسەردەمێکی پیرۆزدا ئەنجامئەدرا. ئەو کارو پیشانەی کەمرۆڤ ئەنجامی داون, وەك بەشداری کردن لەجەنگ, عیشق, شەیدایی ... هەموویی لەپیرۆزیەوە هەڵئەقوڵێت. هەر ئەوەی کە مرۆڤ جارێکی تر ئەوە بژێنێتەوە کە پاڵەوان و خوداوەندەکان لەسەردەمە کۆنەکاندا کردویانە خۆی بۆخۆی دەلالەت لەبەخشینی پیرۆزی بە بونی مرۆڤایەتی ئەکات, وەك سەربارێك بۆپیرۆزی گەردون). ئەم مرۆڤە کەپیرۆزی بەدەستهێنا, بەڕوی)زەمەنی مەزن (دا کرایەوە, توانای ئەوەی لادروست بوو تادواڕادە ماندوو کەشتەنگ بێت. بەلاّم ئەم پیرۆزیە مانایەکی زۆری هەبوو بۆیە مرۆڤ بەخاترجەمیخۆی قبولّی کرد . (بەگوێرەی ئەم دەربڕینە ئیتر مرۆڤ لەلایەن زەمەنەوە پاکتاو ناکرێت .

تێکشکانی ڕاستە قینە لەزەمەندا, لەگەڵ داماڵینی پیرۆزی لە کار دەستی پێکرد. لەکۆمەڵگا مۆدێرنەکاندا ئەو هەستە دروست بووە لای مرۆڤ کە زیندانی ئەو پیشەی خۆیەتی وا ڕۆژانە پێی ئەژی. هەر بۆیە ئیتر لەتوانایدا نیە لەزەمەن دەرچێت, هەروەها لەتوانایشیدا نیە کاتەکانی خۆی بکوژێت لەکاتی کارکردندا --ئەوکاتەی هەست بە شوناسی ڕاستە قینەی خۆی ئەکات و چێژی لێ وەرئەگرێت --ئیتر ئەم مرۆڤە هێندەی پێی بکرێت تێئەکۆشێت بۆئەوەی لەکاتی بێکاریدا لەزەمەن دەرچێت , ئالێرەدایە ئەو ڕێژە بەرفراوانەی ئامرازەکانی ڕابواردن و کات بەسەربردن هاتۆتە ئاراوە کەشارستانیەتی مۆدێرن دایهێناوە. بەدەربڕینێکی تر هەر لەبنەڕەتەوە مەسەلەکان بەجۆرێك ئەڕوات تەواو پێچەوانەی ئەوەی لەکۆمەڵگا کۆنە نەریتیەکاندا هەبوو, کەتاڕادەیەك ڕابواردنەکان هیچ ئامادەییەکیان نەبوو, چونکە)دەرچون لەزەمەن (ئەوکات هەمووی لەڕێگای کاری بەرپرسانەوە ئەنجام ئەدرا. هەر بەم هۆیەشەوەیە کەڕفتاری میتۆلۆجی, لای زۆربەی ئەوکەسانەی بەشداری ڕاستەقینەی ئەزمونێکی ئاینیان نەکردووە. لەڕێگای ڕابواردن و ئامرازەکانی زەوق و خۆشیەوە ئاشکرا ئەبێت. سەرەڕای چالاکیەسەرەتاییەکانی وەك: خەونەکان, خەیاڵ, نوستالیژیا, ئەم قسانە بەواتای ئەوە دێت)کەتێکشکان لەزەمەندا , (هاوڕێی داماڵینی پیرۆزیە لەکارو لە هەموو ئەو ڕەنگدانەوانەی تریش لەهاتنە ژورەوەی تەکنۆلۆجیا بۆناو بونی مرۆیی دێت. هەر وەها ئەمە دەبێتە هۆی لەدەستدانی ئازادیەك کەوا بەجۆرێك لەجۆرەکان ڕوپۆشکراوە

www.dengekan.com

.دەمێنیتەوە بڵێین كە ڕاكردن لەوتێكشكانە تەنها هەڵبژاردنی مرۆڤە كە بكرێت لەسەر ئاستی دەستەجەمعی ,كە لە خوگرتن بەڕابواردن و ئامرازەكانی كات بەسەر بردندا خۆی دەبینێتەوە .

وادیارە ئەم تێبینیانە بۆلێكۆڵینەوەكەمان بەسە ,ناتوانین بڵێین كەوا جیهانی مۆدێرن بەتەواوی ڕفتاری ئەفسانەیی ڕەتكردەوە ,بەڵكو تەنها لە بواری كاركردنیدا ڕەنگی داوەتەوە ,كەوا ئیتر ئەفسانە زاڵنیە بەسەر كەرتە سەرەكیەكانی ژیاندا ,بەڵكو لەهەندێك ناوچەی قوڵایی ناخدا , لەچالاكیە كۆمەڵایەتیە ناوەندیەكاندا ,هەتا لەو چالاكیانەی بەرپرسانە ئەنجام ئەدرێت چەپێنرا .

ڕاستە ڕفتاری ئەفسانەی لەكاری خۆی بەردەوامە بە ڕوپۆشكراوی و ژێرەوانكێ ,لەڕێگای ئەو ڕۆڵەوە پەروەردە ئەیگێڕێت ,بەلاَم پەروەردە بەدیاری كراوی بایەخ بەتەمەنی منداڵێتی و نەوجوانی ئەدات .جگە لەمەش ئەو ئەركەی كە پەروەردەی قوتابخانە پێی هەڵئەسا پێشكەش كردنی نمونەیەكە بۆڕفتار كە ئێستا لەقۆناخی لەناوچوندایە ,چونكە پەروەردەی مۆدێرن كەوتە هاندانی خۆبەخۆی .ئەفسانە لەدەرەوەی ژیانی ئاینی ڕاستەقینەدا وەك ئەوەی لەسەرەوە ئاماژەمان بۆكرد ,پاڵپشت و دەستگیرۆییەكانی بۆڕابواردن و كاتبەسەربردن بەشێوەیەكی تایبەت پێشكەش ئەكات ,هەندێك جار لەسەر ئاستی دەستە جەمعی بەهێزێكی زۆرەوە لەفۆرمی ئەفسانەی سیاسیدا دەرئەكەوێت (25).

بەپێی هەمان ڕوانگە ئەڵێین ,ڕۆژێك دێت كەوا تێگەیشتنی ئەفسانە

یەكێك لەدۆزینەوە گرنگەكانی سەدەی بیستەم پێك دێنێت .

ئیتر مرۆڤی ولاَتانی خۆرئاوا سەروەری جیهان نین ,ئێستالەبەرامبەریاندا خەڵكانێكی گفتوگۆكار ئامادەیە ,نەك هەر ئەوەندەی دانیشتوانی ولاَتە تازە گەشە كردووەكان بێت ,شتێكی باشە گەر بزانێت چۆن دیالۆكیان لەگەل ئەكات[٧] .دەكرێت دان بەوەدا بنێین دابڕان لەنێوان)جیهانی سەرەتایی دواكەوتوو (و دانیشتوانی ولاَتەخۆرئاواییەكاندا نیە .ئێستا مرۆڤ هەر بەوەوە ناوەستێت كە هونەر لای زنجیەكان)خەڵكی دورگەكانی ولاَتە كەناریەكان (بدۆزێتەوەو پێی سەرسام بن وەك ئەوەی سەرەتای سەدەی بیستەم هەبوو .پێویستە جارێكی تر سەرچاوە ڕۆحیەكانی ئەو هونەرانە بدۆزینەوە لەناودەرونماندا .پێویستە بزانین وئاگامان لەوە بێت كەوا ئەفسانە چەندە لەژیانی مرۆڤی مۆدێرندا ماوەتەوە .یان ئەو پاشماوانەی كەهەلگری خەسڵەتەكانی ئەفسانەن لەڕفتاری مرۆڤدا ,كە ڕفتارێكی پڕلەكەش و هەوای ئەفسانەییە .بەو مانایەی گوزارش لەدڵەڕاوكێیەك ئەكات بەرامبەر زەمەن ,كەلەقولاَیدا پێویستیەكی بارو دۆخی مرۆییە .

....

/ *مرسیا ئیلیاد /لەدیار ترین زانای ئەفسانە ناس و بیریارێكی بەناوبانگی سەدەی بیستەمە .

-1زۆلۆ /چەند خێڵێكن لەباشوری ئەفریقا نیشتەجێن و ژمارەیان دەگاتە

حەوت ملیۆن کەس ,لە ساڵی 1879 لەبەرامبەر بەریتانیەکاندا بەرگریان کردو دوریانخستنەوە لەوڵات ,دواتر کەوتنە ژێر رکێفی بەریتانیاوە ساڵی 1899 . زۆلۆ بەزمانی بانتۆ قسە ئەکات کەوا نیوەی کیشوەری ئەفریقای باشور قسەی پێئەکات .

-2هزیود /شاعیرێکی یۆنانی سەدەی هەشتەمی پێش زاینیە ,کۆمەڵە شیعرێکی هەیە بەناونیشانی)نەوەکانی خوداوەند (بە شیعری رێنمایی کارو فێرکاری بەناوبانگە .

-3ئیشراق /بێداربونەوەیەکی خودی و دەروشانەوەیەکی ناوەکی و دەرونیە کە رێگە بۆتێگەیشتن لەشتە رۆحیەکان خۆش ئەکات , سۆفیگەرەکان کاری لەسەر ئەکەن .

-4ریبازی پۆزەتیفیزم /رێبازێکی فەلسەفیە و لە بیریاری فەرەنسی ئۆگست کۆنتەوە دەست پێئەکات , ئەم رێبازە لێکۆڵینەوەیمیتافیزیکی رەتئەکاتەوە , پێی وایە تێبینی کردنی واقع و ئەزمون کردنی تەنها بنەرەتێکە بۆفێربوون و مەعریفە .

in illo tempore÷ -5دەستەواژەیەکی لاتینیە بەواتای "لەو زەمەنە کۆنەدا "دێت .

-6میرسیا ئیلیاد لەپەراوێزەکەدا قسە لەسەر "جیهانی مۆدێرن "ئەکات , مەبەستیشی چینە کۆمەڵایەتیە چالاکەکانی دانیشتوی شارەکانە ,کەوا روخسارە سەرەتاییەکانی بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ لەرێگای ,فێرکردن و پەروەردە ی فەرمیەوە پێك هاتووە .

-7ڕێبازی مێژووگەرایی شێوازێکی فەلسەفیە و هەموو ڕوداو و دیاردەیەکی مرۆیی ,بەتایبەتی لەبواری بیرو باوەڕ و بەهاکاندا ئەگەڕێنێتەوە بۆناو چوارچێوەیەکی مێژوویی .

-8بریفید تۆکروشی /فەیلەسوف و سیاسەت مەدارو مێژووناسێکی ئیتالیە ,ساڵی 1866 بۆ 1952 ژیاوە ,رێبازێکی مێژووگەرای رۆحی هەبووە , قسەی لەسەرگونجاندنی فەلسەفەو مێژوو کردووە .

-9ئۆرتیجا ئیکاسی :کۆمەڵنا س و فەیلەسوف و نوسەرێکی ئسپانی بووە ساڵی 1883 بۆ 1955 ژیاوە ,رۆحیەتێکی تازەی هێنایە ناو فەلسەفەی ئیسپانیەوە .

-10ڕاینارۆك ئەو حاڵەتی کاولبونە گشتگیرەیە کەوا چەرخی گەردوونی بەیەکجاری پێ تەواو ئەبێت ,هزری هندی کەڵکی لێ وەری گرت ,بڕوانە کتێبی "ئەفسانەی گەڕانەوەی هەتاهەتایی " ل (174) میرسیا ئیلیاد : وەرگێڕانی حسیب کاسوحە –بلاۆکراوەکانی وەزارەتی ڕۆشنبیری .

-11ژیانێکی تازە دەست پێئەکات :وەرگێڕانی دەستە واژەی لاتینی incipit vita nova :

-12لیسورجیا :وشەکە یۆنانیە و بەواتای کاری گشتی دێت . لەمەسیحیەتدا بەو مەبەستە دێت کە کۆمەڵێك ڕێسای گشتیە بۆخواپەرستی و جێبەجێکردنی سروتە ئاینیەکان .کەواتە زەمەنی لیسۆرجی بەواتای زەمەنیخواپەرستی و جێبەجێکردنی سروتە ئاینیەکان دێت .

www.dengekan.com

-13کیرکگارد Kierkegaard فەیلەسوف و لاهوتیەکی دانیمارکیە و سالّی 1813بۆ 1855ژیاوە .ئەو قەلەقی کردە ئەزمونێکی بنەڕەتی لای مـرۆڤ .

-14ڕێك لـەم شوێن و کاتـەدا دەسـتەواژەی لاتینـی hic et nunc وەرگێڕراوە .

-15هەنـدێك جار میرسیا Lillud tempus christollogique , ئیلیاد لەیەکدەسـتە واژەدا وشـەگەلی لاتینـی و فەرەنسی بـەکار دێنێت , Lillud tempus لەلاتینیـدا بـەواتای "ئەوزەمەنـە" دێت" , Christologie لەزمانی فەرەنسیدا بەواتای زانستی بیروبـاوەڕی مەسـیحی دێت .

-16وشەی فەرەنسی و ئینگلیزی initiation بـەواتای وەرگرتنـی ڕەگـەزە سـەرەتاییەکانی زانـست و هونـەر دێـت , هـەروەها بـەواتای چـونە نـاو کۆمەڵەیەك ,یان ڕێکخستنێك دێت دوای ئەوەی بـیرو بـاوەڕو نهێنیـەکانیان ئەبینێت .میریا ئیلیاد ئەمانەی مەبەست بووە بۆیە ئێمیەش بـە "تـنسیب "وەرمان گێڕا ,بڕوانە کتابی "تنسیب و لەدایکبونە سۆفیەکان "ل 10 / —میرسیا ئیلیاد ,وەرگێڕانـی حسیب کاسوحە —بلاّوکراوەکانی وەزارەتـی ڕۆشنبیری سـوریا (لـەزمانی ئینگلیزیـدا بـەواتای تـەڵقین دێـت : وەرگێـڕی کوردی)

– 17تیت لیـف :مێـژوو نوسێکی ڕۆمـانی بـوو سالّی 59ی پـێش زاینـی بۆ 17دوای زاینی ژیاوە ,مێژووی ڕۆما هەر لەسەرەتاکانیەوە تاسالّی 9ی

پێش زاینی نوسی ,نوسینەکانی تام و چێژ و زیندویەتیەکی تایبـەتی تیایـە .

– 18بلوتارك مێژوونوسێکی یۆنانیـە سـالّی 45بـۆ 125ز ژیـاوە ,ئـەو گەورەکـەری ئیمپراتـۆر ئـەدریان بـووە ,کتـابێکی هـەبوو بەناونیـشانی ژیاننامەی پیاوە بەناوبانگەکانی یۆنان و ڕۆمان و کتابێکیـشی هـەبوو لەسـەر ڕەوشت ,کاهینی پەرستگای ئەبولون بوو لەدیلف .

– 19ئەندریە جید :نوسـەرێکی بـەناوبانگی فەرەنسی بـوو ,لـە 1869 بـۆ 1951ژیـاوە .نوسـینەکانی لایـەنگیری لـە ئـازادی و پابەنـدبوون بەپرەنسیپەکان و دڵسۆزی ئەکرد .خەلاّتی نـۆبلی سـالّی 1947ی بەدەست هێنا .

-20گۆتە :نوسەرێکی بەناوبانگی ئەڵمانیە و لـە سالّی 1749بۆ 1832 ژیاوە . .خاوەنی کتابی فاوستە ,کە بە ڕەوانـی زمـان و کەشخەیی شـێواز و قوڵای فکری بەناوبانگە .

– 21بـول ڤالیری سالّی 1871بۆ 1945ژیاوە نوسـەرێکی فەرەنـسیە و لەشاعیرە ڕەمزیەکانە و خاوەنی قەصیدەی "گۆڕستانی دەریاییە "لـەبواری زمان و مۆسیقاو زانستەکاندا نوسیویەتی .

– 22ڕێبـازی سـەگی Le Cynisme :وشـەیەکە لەفەرەنـسیەوە وەرگیراوەو بەواتای سەگ دێـت .ڕێبازی سەگی زۆربەتونـدی هێـرش ئەکاتـە سەر پرەنسیپە ئەخلاقی و نەریتیە کۆمەڵایەتیەکان .

-23ڕێبازی پوچ گەرایی le nihilisme :لەئەنجامـدا هـەر ئەبیـّتە هـۆی

www.dengekan.com

نکۆڵی کـردن لەهـەموو بنەمایـەکی بـەها ڕفتاریـەکان و هـەموو مانایـەك بـۆ بوون و بانگەشەی ئازاد کردنی تاك ئەکات لەهەموو دەسلاَتێك .

– 24کوراڵ Le grail کاسەیەکە لەزەمـەرود و ئەوترێـت گوایـە مەسـیح لەخواردنی نهێنیئێوارانذ بەکاری هێناوە .

– 25ئەفسانەی سیاسی –میرسیا ئیلیـاد ئامـاژە بـۆ)شۆسیالیـستی نیـشتمانی (ئـەکات .ئـەوەی کـەوا هیتلـەر دروسـتی کـرد ,کەدەیان ویـست لەڕەوتەکانی ڕفتاریاندا بگەڕێنەوە بۆجێرمانی کۆن

.

سەرچاوە گۆڤاری ئەدەبی بیانی / ژمارە 121 / زستانی 2005

ئەریك فرۆم 1900—1980
بەرەو بەمرۆیی کردنی تەکنۆلۆجیا *

زوقان قرقوت

www.dengekan.com

ئـەریك فـرۆم سـاڵی 1900 لـەخێزانێکی جولەکـەی ئەرسـۆدۆکس لەشاری فرانکفۆرتی ئەڵمانی لەدایك بووە , لەزانکۆی فرانکفۆرت وهایـدلبیرغ لەهەر سـێ رشـتەی کۆمەڵناسـی ودەرونزانـی وفەلـسەفەدا خوێندویـەتی وپلـەی دکتۆرای لەفەلسەفەدا بەدەست هێناوە , تێزی دکۆتراکەیبەم ناونیشانە بوو Jewish law : Aconttribution to the socio logy of jewish diaspora)) یاسـای جولەکـە : بەشـداریەك لەکۆمەڵناسـی پەرتـەوازەی جولەکـە)) . هـەروەها لەزانـستی شـیکردنەوەی دەرونیـدا لەمیونخ وبەرلین و وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بەشێوەیەکی زۆر چڕو پـڕ ی پراگماتی ڕاهێنراوە , سـەرەڕای پراکتیکی شیکردنەوەی دەرونی فرۆم بەوانـە بێـژی لەکۆمـەڵێك زانکـۆی بـەناوبانگی ئەمریکیـدا کـاری کـردوە . لەساڵی 1980 لەسویسرا کۆچی دوایی کرد .

نوسـینەکانی فـرۆم بەهـەوڵێکی گـرنگ دائـەنرێن لـەبواری لێکۆڵینـەوەی ڕەوشـتی مرۆڤـدا , لەبـەر ڕۆشـنای ئـەو گونجاندنـەی کەلـەنێوان هـەردوو میتـۆدی فرۆیـدیزم کەتـەرکیزی کردۆتـە سـەر لێکۆڵینـەوەی تاکە کـەس و بونیادە دەرونیەکەی , مارکسیزم کەوا بەپلەی یەکەم تەرکیزی کردۆتە سـەر پێدراوە ئابوریەکان . لەوتارێکدیدا بەناونیشانی the application of psy choon alysis to sociology ofriligious studies فـرۆم وای ئـەبینێ تێکـەڵکردنی هـەر یـەك لـەمیتۆدەکانی دەرون زانـی و کۆمەڵناسـی وئـابوری پێکـەوە دەکرێـت ڕێگـای تێگەیـشتنی ناوەڕۆکـە مەعنەویـەکان ((دەورن)) و ناوەڕۆکـە مادیـەکانی (ئـابوری) پێـشکەوتنی مرۆڤایەتیمان نیشان دات . وەلەهەوڵیـدا بۆداڕشـتنی میتـۆدێکی تـازە فـرۆم چارەسـەریەکانی مەسـەلەی پێکهاتـەی غـەریزی وپەیوەنـدی بـە ڕەوشـتی مرۆڤـەوە لەفرۆیـد وەرگـرت , لەژێرکارگەریـەکی ئاشـکرای میتـۆدی مارکسیزمدا پێی وابو پێکهاتە ناوەکی وغەریزیـەکانی تاکە کـەس هۆکارە پێکهێنەرکانی ڕەوشت نیە , بەڵکو دەورو بەرەکەی و کاری گەری ژینگەکەی ئەم هۆکارانە پێك دێنێت .

گـرنگترین کتابـەکانی فـرۆم ئەمانـەن (ترسـان لـەئازادی 1941, مـرۆڤ بۆخـودی خـۆی 1947 , کۆمـەڵگای تەندروسـت 1955 , هونـەری خۆشەویـستی 1956 ,دڵـی مـرۆڤ 1964 , شۆڕشـی هیـوا کەدواهەمین کتابیەتی 1968 .

www.dengekan.com

فرۆم : چەند هەڵبژاردەیەك لەشۆڕشی هیوا .

بەرەو بەمرۆیی کردنی تەکنۆلۆجیا :

دوڕیان :-

دواجار تارماییەك هەیە . تارماییەك کە جگە لەژمارەیەکی کەممان کەس هەستی پێناکات ,ئەم تارماییە بەخێرای تێ ئەپەڕێت , ئەمە وەهمە کۆنەکەی کۆمۆنیزم و فاشیزم نیە , بەڵکو تارماییەکی نوێیە . کۆمەڵگایەکمان هەیە خاوەنی هەمو توانایەکەو ملکەچی بەرهەمهێنان وبەرخۆریە لەبەرزترن پلەی دا و بەرێکخەری تەکنۆلۆجیش ئاراستە ئەکرێت , مرۆڤ لەم سیاقە کۆمەڵایەتیەدا خەریکە ئەگۆڕێت بۆدۆلابێك لەناو ئامێرێکی گەورە دا .ئەم مرۆڤە تێر ئەکرێت و ڕیز ئەکرێت بەباشی بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا هەر نیگەتیڤە { سلبیە }, لەڕوی هەڵچونەوە هیچ زیندویەتیەکی تیا نیە , وەبەسەرکەوتنی ئەم کۆمەڵگا تازەیە تاکگەرایی و ژیانی تایبەتی لەناو ئەچن . بوارەگشتیەکان قاڵبگیر دەکرێن بەرامبەر شتی ترو بەپێی گونجاندنی سایکۆلۆجی دەزگاکانی تر , بەپێنەو پەڕۆ جۆرێکی تری ئەزمونی خودی و ناوەکی مەیسەر دەکرێت ,هەروەك ئەوەی " زبینیۆبرزیزنسکی وتی : لەکۆمەڵگا ی تەکنۆلۆجیای ئەلکترۆنیدا { التقالکترونی } ((1)) مرۆڤ ئارەزوی ئامێزانبونی هەیە لەگەڵ مەلاین هاوڵاتی بێگانەدا و بەئاسانی لەژێرکاریگەری کەسایەتیەکی بەهێزو سەرنج ڕاکێشدایە کەزیرەکانە دەسکەوتە کانی تەکنۆلۆجیای پەیوەندی کردن بەکار دێنێت بۆچاودێری کردنی عەقڵی خەڵك و دەست کاری کردنی هەڵچونە

دەرونیەکانیان . جۆرج ئۆرێل وئالدوس هاکسلی لەساڵی 1984 پێشبینی باشترین دەرکەوتەکانی ئەم کۆمەڵگا تازەیان کردبو .

وادیارە ئەمڕۆ ئەوەی لەهەمو شت زیاتر توشی دڵە ڕاوکێمان ئەکات لەدەست دانی چاودێریە بۆسیتەمە تایبەتیەکەمان . ئێمە تەنها بڕیاری ڕێکخەرە تەکنۆلۆجیە کانمان جێبە بەجێ ئەکەین , وەکو بونەوەرێکی مرۆیی هیچ ئامانجێکی ترمان نەماوە جگە لەهەوڵی بەرهەمهێنانی زیاترو بەرخۆری زیاتر . توانای خواستنمان بۆشتەکان زۆرلاوازترە لەتوانانی ڕەتکردنەوەمان بۆی . بەلەبەر چاو گرتنی ئەوەی ئێمە لەبەردەم هەڕەشەی چەکی کۆکوژداین , یان ئەو ئفلیجی و گۆجیەمان کەوا دوریمان لەبڕیارە بەرپرسیاریەکانەوە ناکاراو نیگەتیڤی کردوین .

ئەمە چۆن ڕویدا ؟ چۆن سبەینێ ئەو مرۆڤەی کەوا لەلوتکەی سروشتدایە دەبێتە زیندانی داهێنانەکانی خۆی , چۆن وا خۆی توشی وێران بون کردۆتەوە ؟

مرۆڤ لەگەڕانیدا بەدوای حەقیقەتی زانستیدا ئەوەندە مەعریفەی بەرهەم هێناوە کەبتوانێت بۆزاڵبون بەسەر سروشتدا بەکاری بێنێت . لەم ڕووەوە گەلێك سەرکەوتنی مەزنی بەدەست هێنا , بەڵام بەپێداگیری لەسەر تەکنۆلۆجیاو بەرخۆری مادی ئەم مرۆڤە بەریەك کەوتنی لەگەڵ خودی خۆی و لەگەڵ ژیانیش لەدەستدا . مادام بایەخ بەهیچ نادات جگە لەتەکنۆلۆجیاو بەرخۆری مادی , هەمو شتێکی لەدەست دا , نەك هەر بڕوا ئاینی و بەهامرۆییەکان بەڵکو توانای هەست کردن وهەڵچونە قوڵەکانیشی

www.dengekan.com

لەدەستدا , وەك - دڵشادی وخەم ناكی- كەهەر لەسەرەتاوە هاوڕێی سروشتی مرۆڤ بون . وەئەو ئامێرەی كەمرۆڤ خۆی دروستی كرد ئێستا پرۆگرامی تایبەتی وای بۆ بەرهەم هێنراوە ئەو ئێستا ڕۆشنبیری مرۆڤ دیاری ئەكات . دیارترین ئەو مەترسیانەی ئێستا لەسیستەمەكەماندا هەیە , ئەوەیە كەئابوری گرێ دراوە بەبەرهەمهێنانی چەكەوە, ئەمەش بەپرەنسیپی ئەو پەڕی بەرخۆری   " بۆ ڕەچاوكردنی كۆی ئەو برەی كەبۆبەرگری پێویستە " . سیستەمی ئابوری ئەمڕۆ لەسەر بناغەی بەرهەم هێنانی ئەو مادانە ئەڕوات بەڕێوە كەوا هەڕەشەی كاول كردنی جیهان مان لێ ئەكات . ئەو كاڵانەی كەتاكە كەسی خنكاندووەو دواجاریش گۆڕیویەتی بۆبەرخۆرێكی نیگەتیف ,ئەمەش بەدروستكردنی سیستەمێكی بیرۆكراتی كەوا كە دەستە وەستانین بەرامبەری .

ئایا توشی تەنگانەیەكی ترسناك بوین و هیچ چارەسەرێكی نیە ؟ ئایا پێویستە نەخۆشیەك بەرهەم بهێنین بۆئەوەی ئابوریەكی تەندروستمان هەبێت ,ئایا ئێمە ناتوانین سامانە مادیەكەمان و داهێنان و سیستەمە تەكنۆلۆژیەكەمان بۆمەبەستی مرۆیی بەكاربهێنین ؟ ئایا پێویستە ئێمە تاكی شوێنكەوتەو نیگەتیف بین بۆئەوەی سیستەمە بەهێزەكانمان بەچاكی ڕێ بكەن .

وەڵامی ئەم پرسیارانە لێكترجیاوازن , لەنێوان ئەوانەی كەدان ئەنێن بەو گۆڕانە ڕادیكاڵەی بەهێز بون وگەورەبونی ئامێر لەژیانی مرۆڤدا دروستی كردووە   ئەو نوسەرانە ئەبینینەوە كە پێیان وایە دروستبونی

كۆمەڵگایەكی نوێ مەسەلەیەكی حەتمیەو بۆ هودەیشە هەر لەئێستاوە گفتوگۆی خەسڵەتە چاوەڕوان كراوەكانی بكەین . ئەوان كەبەتەواوی لایەنگری دروستبونی ئەم كۆمەڵگا نوێیەن , هەندێك ترسیشیان هەیە دەربارەی پێگەو چارەنوسی مرۆڤ لەنێو ئەم ئاراستەیەدا . "زبینیۆبرزیزنسكی " كەكاهینێكە و لەو لایشەوە "جاك ایللول " مان هەیە كەلەكتێبی " تەكنۆلۆجیاو سەرەڕۆیی سەردەم " دا ئەڵێت . ئەو كۆمەڵگا نوێیەی خەریكە لێی نزیك ئەبینەوە و چاوەڕێی وێرانكاریەكانی ئەكەین بەهۆی نامرۆیی بونە ترسناكەكەیەوە لەپێشی ئەو تارماییەوەیە , بەكورتی پێی وایە كۆمەڵگای مرۆڤایەتی وەك پێویست ئامادە باشی سەركەوتن نیە , بەڵام بڕوایەكی وای هەیە بەوەی كەدواجار مرۆڤایەتی ئەتوانێت زاڵ بێتە سەر كێشەو مەینەتیەكانیدا ,هەر بۆیە بەهیوای ئەوەیە ڕێگری بكرێت لەسەر كەوتنی كۆمەڵگایەكی نامرۆیی . ژمارەی ئەو مرۆڤانەی كەئاگایان لەمەترسیەكانی سەرژیانی ڕۆحی و تایبەتیان هەیە پێوستە بەردەوام لەزیادبوندابن و لەناو كرۆكی ئەم پێشهاتانەیشدا پێداگری لەسەر ئازادیەكانی خۆیان بكەن . (م 1) (3) هەڵوێستی لویس مۆم فۆرد تارادەیەك وەك هەڵوێستی اللول وەهایە . لەو كتابە گرنگ وقوڵەی بەناوی ئەفسانەی ئامێر (4) موم فورد باسی گەورەیی وبەهێزی ئامێر ئەكات لەیەكەم دەركەوتنیەوە لەكۆمەڵگاكانی مسرو بابلدا . زۆركەس هەم ئەوانەی خاوەن پلەو پایەن وهەم ئەوانەیش كە هاووڵاتی ئاسایین هەست بەهیچ تارماییەك ناكەن كەهەڕەشەیان لێبكات , بەپێچەوانەی ئەو نوسەرانەی

www.dengekan.com

کەپێشتر ئاماژەم پێکردن , کەهەیانە بەچاوی ڕقەوە سەیری دیاردەکە ئەکەن و هەیشیانە بەڕەزامەندیەوە ,ئەوان ئەو بۆچونە کۆنەی سەدەی نۆزدەهەم بەنەمری ئەهێڵنەوە کەدەڵێت ئامێر ئەرك وقورساییەکانی سەر شانی مرۆڤ کەم ئەکاتەوە و هەمیشە وەك ئامرازێك دەمێنێتەوە لەپێناوی مەبەستدا و لەهەمان کاتیشدا هیچ مەترسیەکی تیا نابینینەوە . گەر بوار بدرێتە تەکنۆلۆژیا بەپێی لۆژیکی خۆی گەشە بکات ئەواگەشەکردنەکەی گەشەیەکی سەرەتانی ئەبێت , ئەوکاتەیش ئەبێتە هەڕەشەی سەر ژیانی تایبەتی و کۆمەلأیەتی مرۆڤ . ئەو هەڵوێستەیش لەناو ئەم کتابەدا وەرگێراوە (5) لەڕوی پرەنسیپەوە نزیکە لەهەڵوێستی مومفورد وایللول .

دەکرێت جیاوازیش بێت لێیان لەڕوی ئەو توانایانەوە کە چاودێری کردنی سیستەمی کۆمەلأیەتی ئەگێڕێتەوە بۆمرۆڤ . ئەو هیوایانەی لێرەدا دروستبوە لەم فاکتەرانە پێك دێت .

1-دەکرێت زۆر باشتر لەم سیستەمە کۆمەڵایەتیەی ئێستاکە تێبگەین گەر بێتو سیستەمی مرۆڤ گرێ بدەینە سیستەمەکانی تری ئابوری و کۆمەلأیەتی . سروشتی مرۆڤ ئەبستراکت و خۆش دەست نیە بۆگۆڕان , بۆیە دەکرێت لەڕوی دینامیکیەوە فەرامۆشبکرێت , بەڵکو ئەمە پڕۆسەیەکە خەسڵەتی چۆنایەتی ویاساو ئەلتەر ناتیڤی خۆی هەیە . هەر بۆیە خوێندنەوەی سیستەمی(مرۆڤ) بواری ئەوەمان ئەداتێ کەکاری گەری هەندێك فاکتەری سیستەمەکانی کۆمەلأیەتی - ئابوری لەسەر مرۆڤ ببینین . لەلایەکی تریشەوە تا ڕادەیەك تێکچونەکانی سیستەمی (مرۆڤ) لەدایك

بوی چەند کێشەیەکی ترە لەسیستەمە کۆمەلأیەتیەکاندا . وەگەر بێتو ڕەگەزی مرۆیی بخەینە ناو شیکردنەوەی سیستەمی کۆییەوە ئەوا زۆر باشتر لەم ڕەوتە خراپە تێئەگەین . بەم جۆرە ئەو کات ئەتوانین ئەو ڕێکخەرانە دیاری بکەین کەوا سیستەمی کاری ئابوریمان ئەجوڵێنێت . لەسیستەمی کۆمەلأیەتیدا لەپێناو خۆشنودیەکی باشتری ئەو خەڵکانەی کەبەشداریان تیا کردوە . هەمو ئەمانە قبوڵ ناکرێت تاوەکو ڕێك نەکەوین لەسەر بیرکردنەوە لەوەی کەپێشکەوتنی ئۆرگانی بۆسیستەمی مرۆڤایەتی ئەرکێکی بونیادە تایبەتیەکەیەتی , چونکە خۆشنودی مرۆڤ ئامانجی بنەڕەتیە .

2- ئەو نارازی بونەی بەردەوام لەزیادبوندایە هەڵقوڵاوی ئەم جۆرە ژیانەی ئێستاو هەمو ئەو بێزاریە بێدەنگەو ئەو خراپیەیە کەلەنەمانی ژیانی تایبەتی و ونبونی کەسایەتی تاکدایە , یان لەلایەکی ترەوە لە ئارەزوی بەدەست هێنانی خێرایی ژیانێکی بەختیاری پڕ لەخۆشی کەبتوانێت وەلأمی ئەو پێداویستیانەی مرۆڤ بداتەوە کەلەڕوی چۆنایەتیەوەە لەم هەزار ساڵەی دوایدا تەواو گەشەی کردووە . ئەو پێداویستیانەی کەمرۆڤ لەحەیوان و لەو ڕێکخەرە تەکنۆلۆژیە بێگیانەش جیائەکەنەوە . بەهێز ترینی ئەم ئاراستەیە ئەوەیە کەکۆمەڵێك هەمو ئەو شتانەیان هەبێت کەپێویستیانە و هەمو داواکاریەکانیان جێ بەجێ بکرێت . بەم جۆرە دەرکەوت فیردەوسی بەرخۆری نەبووە جێی ڕەزامەندی ئەوانەی کەوا بەڵێنیان پێدرابوو . (کەتائێستایش پێداویستیەکانی خۆیانیان دابین نەکردووە , بەلأم لەهەمان کاتدا تێبینی لەدەستدانی

www.dengekan.com

دڵشادی ئەکرێت لای ئەوانەی کە خاوەنی هەموو ئەو شتانەن کەوا مرۆڤ دەیەوێت .

زۆر لەچەمك و ئایدۆلۆژیاکان جازبیەتی خۆیانیان لەدەستدا , کلێشە نەریتیەکانی وەك زانست و چەپ و کۆمۆنیزم و سەرمایەداری مانایەکی ئەوتۆیان نەماوە , ئەمرۆخەڵکی بەدوای ئاراستەیەکی ترو فەلسەفەیەکی تردا ئەگەرێت کەبەرەو بایەخ دان بەپێداویستیە مادی و رۆحیەکان بڕوات نەك بەرەو مردن . ئەمە دو جەمسەریەکی زۆر خراپ لەئەمریکاو جیهانیش دروست ئەکات , لێرەدا ئەوانە هەن کەوا هێز , یاسا , سیستەم , رێگە بیرۆکراتیەکان ... سەرنجیان رائەکێشێت . وەئەوانەیش هەن کەپڕن لەئارەزوی ژیان و ئەیانەوێت هەڵوێستێکی تازەیان لەژیان هەبێت تا کاربکەنە سەر نەخشەی ناو چوارچێوە حازر بەدەستە کان . ئەو پێشڕەوانە دەبنە جوڵاندنەوەیەك کەتموحی گۆڕانی قوڵ لەچالاکیە ئابوری و کۆمەڵایەتیەکانمان و لەگۆڕینی کەف وکوڵە رۆحی ودەرونیەکانمان بۆژیان دروست ئەکەن . ئامانجیان بریتیە لەچالاك کردنەوەی تاك و چاودێری کردنی بۆسیستەمی کۆمەڵایەتی مرۆڤ و رکێف کردنی تەکنۆلۆجیا . ئەمە بزوتنەوەیەکە بەناوی ژیانەوە , مەبەستەکانی زۆر سادەو گشتگیرە , مەترسی ئەمرۆی سەرژیان هەرتەنها نەتەوەیەك یان چینێك ناگرێتەوە بەڵکو هەمو تاکەکسێك دەگرێتەوە . لەبەشەکانی داهاتودا هەوڵ ئەدەین قسە لەسەر چەند مەسەلەیەکی گشتگیر بکەین , بەتایبەتی ئەوانەی

کەپابەندە بەپەیوەندی نیوان سروشتی مرۆڤ وسیستەمی کۆمەڵایەتی وئابوری .

خاڵێکی گرنگ تر هەیە پێویستە رۆشن بکرێتەوە . ئەمرۆ نائومێدیەکی فراوان هەیە لەروی توانای گۆڕینی شتەکانەوە , تاڕادەیەکی زۆر ئەم نائومێدیە نائومێدیەکی نەستانەیە ,بۆیە دەبینین مرۆڤەکان لەروی هەستەوە گەشبینن , هیوای پێشکەوتنیان هەیە لەسبەینێدا . پێش رۆچونە ناو رەوشی ئێستاوە و گەڕان بەدوای ئەو هیوایەی ئامادەیە لەناویدا پێویستە لەدیاردەی هیوا بکۆڵینەوە .

2 / هیوا .

1- ئەوانەی هیچ هیوایەکیان نیە .

هیوا رەگەزێکی گرنگی ئەکلاکەرەوەیە لەهەر هەوڵدانێکدا بۆگۆڕانکاری کۆمەڵایەتی بەئاراستەی دینامیکیەتی هۆشیاری و هزرێکی گەورەتر . بەڵام سروشتی هیوا وەهایە زۆرجاربەهەڵە لێی تێئەگەین وتێکەڵی زۆرحاڵەتی تر ئەکرێت کەهیچ پەیوەندیەکی بەهیواوە نیەو زۆریش جیاوازە لێی .

باشە بابپرسین هیوا چیە ؟ ئایا هیوا وەك ئەوەی کەهەندێك کەس لێی تێگەیشتون بریتیە لە خواست وئارەزوەکانی مرۆڤ . لەحاڵێکی وەها دا ئایا ئەوانەی ئارەزوی ئۆتۆمبیل وخانوی جوانیان هەیە خاوەن هیوان .

www.dengekan.com

گەر بابەتی هیوا جۆرێك بێت لەپڕبون , حاڵەتێکی بێداربونەوەی گەورەبێت , یان بەمانایەکی تر ڕزگاربون بێت لەبێزاری , یان گەربابەتی هیوا سەرفرازی وشۆڕش بێت ئایا ئەوە هیوایە . دەکرێت چاوەڕوانیەکی لەم جۆرە هیوابێت , بەلاّم گەر هات وهیچ دەنگدانەوەیەکی نەبوو جگە لەسلبیەت چاوەڕوانی ئەو کاتەیش هەر هیوا دەبێت بەلاّم هەرکاتێك هیوا ونبو ئیتر بەو جۆرە تەسلیم بون و ئایدۆلۆژیەت شانسیان لەبەردەمدا ئەکرێتەوە .

کافکا زۆر بەجوانی ئەم جۆرە هیوا نێگەتیڤەی وەسف کردووە لەبەشێك لەکتێبی ((دۆز)) دا, ئەو وێنای پیاوێکمان بۆئەکێشێت ئەڕواتە بەر ئەو دەرگای ئەڕوات بۆئاسمان و لەوێ لەپاسەوانەکە ئەپاڕێتەوە ڕێگەی بدات بچێتە ژورەوە , پاسەوانەکە پێی ئەلێت ناتوانێت ڕێگەی چونە ژورەوەی بدات ,هەرچەندە دەرگای چون بۆئاسمان (شەریعەت) بەکراوەی هەر ئەمێنێتەوە بەلاّم پیاوەکە پێی باشە هەر بەچاوەڕوانی بمێنێتەوە تاوەکو ڕێگەی چونە ژورەوەی پێ ئەدرێت , ئەوسا بەوەرگرتنی ڕەزا مەندیەوە ئەچێتە ژوور . بەو جۆرە چاوەڕوانیەکەی ڕۆژان وسالاّن دەخایەنێت و ئەو هەر دەمێنێەوە , بەشێوەیەکی ڕێك وپێك داوای چونە ژورەوە ئەکات بەلاّم هەمو جارێك هەر هەمان وەلاّمی ئەدەنەوە کەناتوانێت بچێتە ژورەوە ,ماوەی ئەم چەند ساڵە پیاوەکە هەر بەچاوەڕوانیەوە تەماشای پاسەوانەکە ئەکات . دواجار کاتێك هەست بەخۆی ئەکات تەواو پیربووەو هالەپەنای مردندا , بۆیەکەم جار لەپاسەوانەکە ئەپرسێت : چۆن وەها هیچ کەسێکی

تر جگە لەمن لەماوەی ئەم سالاّنەدا هەوڵی چونە ژورەوەی نەداوە , پاسەوانەکە وەلاّمی ئەداتەوەو ئەلێت :-جگە لەتۆ هیچ کەسێکی تر ناتوانێت بگاتە ئەم بەر دەرگا , مادام ئەم ڕێگەیەش تایبەتە بەتۆ ئەوا من دای ئەخەم .

پیاوەکە چوبوە ناو ساڵەوەو پیر بوبو زیاتر لەوەی کەبۆئەوە بشێت تێبگات , بەلاّم نەیئەتوانی لەوە زیاتر تێبگات گەر تەمەنی گەنجتریش بوایە .

ئەمڕۆ بیرۆکراتەکان خاوەنی دوا بڕیارن , گەر بلێن نا ئەوا کەس ناتوانێت بچێتە ژورەوە . گەر پیاوەکە شتێك لەم هیوا نیگەتیڤە زیاتری هەبوایە ئەیتوانی بچێتە ژورەوە . گەر هێندە زیرەك بوایە ناکۆکی ئیرادەی بیرۆکراتەکەی بکردایە ئەوا کارێکی ئازادی دەکرد کەلەوانەیە بیگەیەندایەتە کۆشکە درەوشاوەکە . زۆرکەس وەکو پیاوە پیرەکەی کافکا وەهان , هەر بەهیواوە دەمێننەوە بەلاّم ئەوەیان لێناوەشێتەوە کەبەپێی حیکمەت کارێك بکەن تاوەکو بیرۆکراتەکە ڕێگەی چونە ژورەوەیان پێنەدات هەر بەچاوەڕوانی ئەمێننەوە ,(6)

ئەم جۆرە هیوا نیگەتیڤە بەتوندی گرێدراوی جۆرە هیوایەکی موتڵەقە کەدەکرێت واوەسفی بکەین پاڕانەوەیە لەزەمەن , زەمەن و دواڕۆژیش دوو مەقولەی سەرەکین بۆئەم جۆرە هیوا . ناکرێت ئێستا گریمانی ڕودانی هیچ شتێك بکەین , بەلاّم دەبێت چاوەڕێی دواڕۆژ بکەین , ڕۆژگارێکی ترو ساڵێکی تر , یان جیهانێکی تر . لەکاتێکدا مەحاڵە بڕوا بەوە بکەین لەم جیهانەدا هیوایەکی وەها دێتە دی , لەپشت ئەم جۆرە باوەڕەوە جۆرێك لە

www.dengekan.com

بت پەرستی بۆ (دواڕۆژ) (مێژو) (نەوەی داهاتو) ئامادەیە کەلەگەڵ شۆڕشی فەرەنسیدا سەری هەڵداوە , کەسانێکی وەك ڕۆبسبیر کەوا عیبادەتی دواڕۆژی ئەکرد وەکو خودایەك ئەیبینی: من هیچ هەوڵێك نادەم , من هەر بەدەستە وەستانی دەمێنمەوە چونکە بێتواناو هیچ لەبارانەبوم , بەلاّم دواڕۆژ وتێپەڕینی زەمەن هەمو ئەو شتانە دێنیە دی کەمن نەمتوانیوە جێبەجێی بکەم . ئەم عیبادەتەی دواڕۆژ جۆرێکی تری عیبادەتی (پێشکەوتنە)لەفکری برژوازی مۆدێرندا , ڕێك ئەمە نەهێشتنی هیوایە , لەجیاتی ئەوەی من شتێك بکەم ودەورێك بگێڕم بتەکان دەبنە هەمو شتێك , بتەکانی دواڕۆژو نەوەکانی داهاتوو هەمو پرۆژەکانی من جێبەجیٚ ئەکەن بۆ ئەوەی پێویست بێت خۆم شتێك بکەم .

گەر چاوەڕوانی نیگەتیڤ جۆرێك بۆ هیوای و دەستە وەستانی نیشان دات , دواجار جۆرێکی تریشە لەمل کەچی و ماندو بون کەبەتەواوی ڕوپۆشی بەرامبەرەکەی وەرئەگرێت , ڕوپۆشی سەرەڕۆیی و زارەکی , ڕوپۆشی بۆ دەربەستی بەرامبەر واقعی دۆنکیشۆتانە , ئەمەیە هەڵوێستی وەفا دارە درۆزنەکان و ئینقلابیەکان putchistes ئەوانەی کەوا هەمو ئەو کەسانە ئەخنکێنن کە مردنیان لەدۆڕان پێباشتر نیە , ئەم پەردە ڕادیکاڵیە خوازراوە لەنائومێدی و عەدەمیەت ئەمڕۆ گرژ بووەتەوە لای خەڵکانێکی زۆر بەئیلتزام تر لەنەوەی لاوان , ئەوان بەجەسارەت و کۆڵنەدانیان کاریگەریان زۆر زیاترە , بەلاّم هەمو ڕوبەڕوبونەوەیەك لەدەست ئەدەن

لەبەر نەبونی واقعیەت و هەستی ستراتیژی و هەندێك جار نەمانی ژیان دۆستیش .(8)

پارادۆکس و سروشتی هیوا :

کاری هیوا دەکرێت بچوێندرێتە هەر ناکۆکیەك , ئەمە لەوەوە هاتووە چاوەڕوان ناکەین لەحاڵەتێکی نیگەتیڤدا , چاوەڕوانی ڕوداویکٚك بین کەتوانای جێبەجێکردنیمان نەبێت . هیوا پڵنگێکی خەوتووە هەڵناسێتەوە تاچرکە ساتی خۆی نەیەت . نەچاکسازی خوازە ماندوەکان و نەسەڕۆی کەری بڕوادار بەڕأدیکاڵیەت گوزارش لەهیوا ناکەن , کەمرۆڤێك بەهیوا بوو بەواتای ئەوە دێت ئامادەیە کەلەهەمو کاتێکدا پێشوازی ئەو شتانە بکات کەتائێستا دروست نەبوون , بۆ ئەوەی توشی نائومێدی ببێت. لەگەڵ ئەمەشدا گەر ڕوداوێك نەیەتە ناو ڕەوتی ژیانمانەوە , ئەوا هیوا بون بەوەی کەهەیەو ئەوەیش کەنیە هیچ مانایەکی نیە ,هەمو جارێك بۆ هیوا کان یان لەدڵشادیدا سەقامگیر ئەبن یان لەتوندو تیژیدا . ئەوانەیش کەهیوا یەکی بەهێزیان هەیە هەمو ئاماژە تازەکانی ژیان لەیەکتر جیا ئەکەنەوەو پەنای بۆئەبەن . ئەوان لەهەمو کاتێکدا ئامادەی بەشداری کردنن لەهەڵقولاّنی ئەوەی کەپێویستە لەدایك بێت .

لەدەست دانی جیاوازی لەنێوان هیوایەکی هۆشیارانەو هیوایەکی نەستیانە یەکێکە لەو شێواویانەی ئەمڕۆ . بێگومان هەمان هەڵەییش ئەکرێت دەربارەی ئەزمونە هەڵچونیەکانی تری مرۆڤ وەك بەختیاری , نیگەرانی

www.dengekan.com

دڵتەنگی , بێتاقەتی ,ڕق لێبونەوە . ئەوەی سەرسوڕهێنەرە کەوا چەمکی نەست سەرەڕای ناوبانگی تیۆرەکانی فرۆید تائێستا زۆر کەم بەکار هێنراوە لەسەر ئەم جۆرە دیاردە هەڵچونیانە . دەکرێت ئەمەیش دووهۆکاری سەرەکی هەبێت .

یەکەم : دیاردەی نەست بەگشتی ((هەروەها چەپاندنیش)) لەنوسینی زۆرلەشیکەرەوە دەرونیەکان وهەندێك لەفەیلەسوفانی شیکردنەوەی دەرونیش پەیوەندی دارە بەئارەزووە سێکسیەکانەوە , ئەوان بەشێوەیەکی هەڵە مەسەلەی چەپاندن بەکار دێنن . وەك ئەوەی هاوماناى سەرکوتکردنی خولیاو چالاکیە سێکسیەکان بێت ,بەو جۆرە برێکی زۆر لەدۆزینەوە زانستیە گرنگەکانی فرۆید فەرامۆش ئەکەن .

هۆکاری دووەم : بەلای نەوەکانی دوای چاخی ڤیکتۆریاوە هۆشیاری بەئارەزوە چەپێنراوە سێکسیەکان کەمتر وروژێنەرەلەئەزمونەکانی وەك ناکاراکردن و نائومێدی و چاوچنۆکی . بەم جۆرە زۆربەی خەڵك ناتوانن دان بنێن بە هەستکردنیان لەترس و دڵەڕاوکێو تەنیایی و نائومێدی و و خۆیانی لێ کەڕ ئەکەن (9).ئەمەش لەبەر هۆیەکی زۆر ساکا رئەویش ئەوەیە کە : پیلانە کۆمەڵایەتیەکانمان چاوەڕێی ئەوە لەمرۆڤ ئەکات کەهەر گەیشتە خواستە کانی نەلەبێزاری و نەلە تەنهایش نەترسێت. پێویستە واسەیری ئەم دنیایە بکات باشترە لەوەی کەهەیە , وەبۆئەوەی دەرفەتی گەشەکردنی کۆمەڵایەتی هەبێت حەزئەکات هەمو ترسەکانی بچەپێنێت بەڕادەی چەپاندنی گومان و بێزاریەکانی , بەڕادەی چەپاندنی

نائومێدیەکانی . ئەمە لەکاتێکدا ئەو لەنەستەوە نائومێدە , بەدەگمەن حاڵەتی پێچەوانەی ئەمانەمان هەیە . لەلێکۆڵینەوەی هیواو نائومێدیدا گرنگ ئەوەنیە کەخەڵکی بیری لێ ئەکەنەوە لەڕوی سۆزەوە بەڵکو ئەوەیە کەوا هەستی پێئەکەن لەڕاستیدا . کەدەکرێت لەتوێی وشەو ڕستەکانیانەوە هەستە ڕاستە ڤینەکانیان دەرکەوێت , لەتەعبیری ڕوخساریانا , لەشێوازی ڕێکردن وتوانای کاردانەوەیان بەبایەخدانیان بەرامبەر ئەو شتانەی دێتە بەر چاویان , لەنەبونی دەمارگیریان کاتێك بەبەڵگەوە شتێکیان بۆئەسەلمێنرێت .

ئەو ڕوبینا {وجە نجر} دینامیکیەی لەم کتابەدا لەبەرچاوگیراوە لەسەر دیاردە دەرونی – کۆمەڵایەتیەکان جیاوازە لەو شێوازە وسفیە ڕفتاریەی کەلەزۆر لێکۆڵینەوەی زانستە مرۆڤایەتیەکاندا هەیە . ئێمە بەم ڕوبینا دینامیکیەوە هەوڵ نادەین بۆئەوەی بەشێوەیەکی بنەڕەتی بزانین خەڵك بیر لەچی ئەکاتەوە , یان چی ئەڵێت و چۆن ڕفتارئەکات , بەڵکو ئێمە خۆمان بەبونیادە سروشتیەکەیەوە خەریك ئەکەین , ئەوەی کەبونیادی نیوە هەمیشەیی وزەکانیەتی , ئەوئاراستانەی کەوا ئەم وزانە دەوڵەمەند ئەکات , ئەو تونديەی کەوا تیا دەرئەکەوێت . گەر ئێمەهێزی بزوێنەری هۆکارەکانی ڕفتارمان بدۆزیایەتەوە , ئەو کات نەك هەر هەستمان بەهەڵسوکەوتەکانی ئێستا ئەکرد , بەڵکو ئەمان توانی گریمانی ئەو ڕێگایانەش بکەین کەوا کەسێك لەبارو دۆخێکی تازەدا چۆن هەڵسو کەوت ئەکات .لەئەگەری

www.dengekan.com

دینامیکیدا ئەکرێت گۆڕانکاری لەناکات لەبیرکردنەوە و هەڵسوکەوتی کەسێکدا کەروئەدات پێش بینی بکرێت.

ئێمە بەمەرجی زانینی بونیادە سروشتیەکەی دەتوانین بەدرێژی قسە بکەین دەربارەی ئەوانەی کە هیوایان نیە , بەلاّم باشتر وایە بپرسین ئایا وشە ئەتوانێت وەسفی هیوامان بۆبکات ؟ یان ناتوانین تێی بگەین تابەقەسیدەیەك , گۆرانیەك , ئاماژەیەك , گوزارشێکی ڕوخسا رنەبێت . وشە بێتواناترە لەوەی بەشی ئەزمونێکی مرۆیمان بۆبکات , بەڵکو زۆرجار تەمو مژاوی ئەکات , بەم جۆرە هەرکاتێك قسە کرا لەسەر خۆشەویستی , رق, هیوا , دەگاتە ئەوەی کەهیچ سنورێك ناهێڵێت لەگەڵ ئەو شتەی کە گریمان ئەکرێت بابەتی قسە کردنەکەیە ,شیعرو مۆسیقاو جۆرەکانی تری هونەر باشترین ئامرازی وێنا کردنی ئەزمونی مرۆییە , چونکە زۆر وردەو دوورئەکەوێتەوە لەتەجرید وتەم ومژ . دیارە مەحاڵ نیە سەرەڕای ئەم هەمو خۆپارێزیەمان هێڵە سەرەتاییەکانی ئەزمونێکی هەست پێکراو بکێشین و بەچەند وشەیەکی جیاواز لەوانەی شیعر بەکاری دێنێت , وەسفی هەر ئەزمونێك بەمانای یەکالاکردنەوەی هەمو ڕووەکانی دێت , گەر بێتو گفتوگۆیەکی تیا دامەزرێنێت کەنوسەر خۆی و خوێنەرەکانیشی بزانن کەدەگەڕێتەوە بۆهەمان شت . من لێرەدا داوالەخوێنەر ئەکەم کەهاوکاریم بکات و چاوەڕوانی من نەبێت وەلاّمی ئەم پرسیارە بدەمەوە :- هیوا چیە ؟ دەکرێت داوای ئەوەش بکەم ئەزمونە تایبەتیەکانیان ساز بکەن بۆئەوەی گفتوگۆکەمان سەربگرێت .

کردەی هیوا حاڵەتێکە لەبون . زیندویەتیەکی ناوەکیە ,زیندویەتیەکی چالاکە (10)زۆر توندو بەهێز ئامادەیە (11). چەمکی چالاکی پشتی بە یەکێك لە بلاّوترین وەهمی مرۆیی کۆمەڵگای پیشەسازی مۆدێرن بەستووە . شارستانیەتەکەمان هەموی لەدەوری تەوەری چالاکی دەخولێتەوە , چالاکی بەمانای ئەوەی خەریك بیت ,خەریك بون بەمانای ماندوو بون ,(ماندو بون پێوستە لەرێگەی هیوا کاندا). لەراستیدا زۆربەی خەڵك چالاکن تارادەی ئەوەی ناتوانن تەحەمولی کارنەکردن بکەن , ئەوان کاتە بۆشەکانیشیان ئەگۆڕن بۆجۆرێك لەچالاکی . گەر هات ولەپارە پەیدا کردندا هیلاك نەبون لەگەشت ویاری شەترەنج وهەڵەووەرپەیەکی زۆرساکار دەربارەی هەموو شتێك و هیچ شتێکیش نا خۆیان ماندوو ئەکەن .ئەوەی کە لەهەموی زیاتر جێگای ترسی مرۆڤە ئەو کاتەیە کەراستی ئەو کارە نازانێت کەئەیکات . ناولێنانی ئەم جۆرە هەڵسوکەوتانەیش بەچالاکی تەنها مەسەلەی زاراوەیەکەو بەس ,زۆربەی ئەو کەسانەی کەزۆر خۆیان بەچالاك ئەزانن بەداخەوە ئاگایان لەوە نیە کەچەندە ناکاراو پاسیڤن سەرەڕای ماندوویی زۆریشیان . ئەوان هەمیشە پێویستیان بەپاڵنەرێکی دەرەکی هەیە , ئیتر ئەمە خەڵکی تربێت یان سینەماو سەفەرو جۆرەکانی تری ورووژاندن بێت کەدەبێتە هۆی تێکشکان و شڵەژان , ئەمانە پێویستیان بەهاندان هەیە بۆپاڵنان لەبەشداری کردنی ڕاستەو خۆدا , پێویستیان بەکەسێکە ختوکەیان بدات بۆئارەزوو بزواندن . هەمیشە لەڕاکردندان و قەت ناوەستن . خۆیان زۆربەچالاك ئەزانن لەکاتێکدا واسواسی ئەوە ئەیان

www.dengekan.com

جوڵێنێت کەهەر کارێکیان دەست کەوێت بیکەن بۆڕاکردن لەو خەمەی کەڕوبەڕوبونەوەیان لەگەڵ خۆیان تیایاندا ئەژێنێتەوە .

هیوا بەهێزکەرێکی خودیە بۆژیان وپێکشەوتن . گەر ئەو دارەی خۆر لێی نادات ڕوی کردە ئەو لایەوە ڕوناکی لێوە دێت ئەواناکرێت بڵێین داریش وەك مرۆڤ هیوای هەیە . چونکە هیوا دروست نابێت گەر پەیوەندی دارنەبێت بە کۆمەڵە شتێکەوە کەوا هەر دارێکی ئاسایی نیەتی . وەك سۆزو هۆشیاری ...هتد , لەگەڵ ئەمەشدا لەوە ئەچێت هەڵە نەبێن گەر بڵێین دارەکەیش هیوای بەخۆر هەیە , چونکە بەدوای ئەم هیوادا ئەگەڕێت بەروکردنە لای ڕوناکیەکە . ئایا ئەمە جیاوازە لەمنداڵ و ئەو پێداویستیانەی هەیەتی بۆهەناسەدان و ئەو هیوای هەیەتی بۆژیان , ئایا کۆرپەیی پاڵنان نیە بەرەو مەمکی دایك , ئایا کۆرپەلەیەك بەهیوای هەستانە سەرپێو ڕێکردن نیە, نەخۆش بەهیوای چاکبونەوە نیە ,زیندان بەهیوای ئازادبون وبرسی بەهیوای تێربون نیە . ئایا هیوامان بەسبەینێ نیە لەکاتێکدا ئەنوین , ئایا کاری خۆشەویستی پێك نەهاتوە لە هیوای پیاو بەهێزو توانای خۆی لەبێدارکردنەوەی هیوای ژنەکە بۆئاڵوگۆڕکردنی سۆزو عیشق لەگەڵیدا .

3 - بڕوا {الایمان }:-

کاتێك هیوا ون دەبێت ژیان هیچ مانایەکی نامێنێت لەئێستادا . هیوا ڕەگەزێکی ناوەکیە لەژیانداو دینامیکیشە لەفکردا . دواجار ڕەگەزێکی

دیکەیشە لەبونیادە زیندەگیەکاندا , ئەوەی کە پەیوەندیەکی پتەو بەهیوایەوە گرێ ئەدات بڕوایە .بڕوا جۆرێکی ناوەکی بۆچون ومەعریفە نیە , بڕوا ئەوەنیە کەلەم ولەودا ئامادە بێت , بڕوای مرۆڤ ئەوەیە کەوا بڕوابهێنێت بەوەی کەبۆی نەسەلمێنراوە لەلایەن کەسی ترەوە , دەکرێت ئاگای هەبێت بەو واقعە گونجاوەی و هۆشیار بێت بەوەی کەبەرهەم هێنەرە . دەکرێت بڕوایەکی عەقڵانی هەبێت لەکاتێکدا وابەستەی واقعێکی زانراو ئەبێت , ئەمە پێویستی بەتوانای پێزانین و ناسینی ئەو بناغانەوە هە یە کەلەپشتی دیاردەکانەوەیە, بڕواش وەکو هیوا بریتی نیە لەبینینی دواڕۆژ بەڵکو بینینی ئێستایە کەلەدایك ئەبێت .

ئەو بۆچونەی کەدەڵێت بڕوا موتڵەقە جۆرێك خۆپارێزیمان لادروست ئەکات ,ئەمە بەواتای بڕوای موتڵەقدێت بەشتێکی مومکن نەك موتڵەق بەمانای پێشبینکردنی جیهان . دەکرێت منداڵێك بەمردوویی لەدایك بێت , مردوو بێت ئەو سا لەدایك بێت , دەکرێت دووهەفتەی سەرەتای تەمەنی بمرێت , ئەمەیە ناکۆکی بڕوا , بڕوای موتڵەق بەبێ دڵنیا بون (12) . مەبەست لەمەش بڕوای موتڵەق لەسنوری هەست وبینینە مرۆییەکان نەك بڕوای موتڵەق بەسنوری دواین حەقیقەت و واقع . ئێمە پێویستمان بەبڕوا نیە بۆسەلماندنی ئەو شتانەی لەڕوی زانستیەوە سەلمێنراوە .یان ئەو شتانەی سەلماندی مەحاڵە .بڕوا پێك

www.dengekan.com

دەهێنرێت لەسەر بنەمای ئامادەیی ئێمە بۆژیان و گۆڕان , بڕوا بەگۆڕانی ئەوانیتر ئەبێتە ئەزمونێك لەتواناماندا بۆگۆڕان . (13) .

پێویستە جیاوازیەکی گرنگ لەنێوان باوەڕی عەقڵانی و باوەڕی ناعەقلانی دروست بکەین (14) , لەکاتێکدا باوەڕی عەقڵی ئەنجامی چالاکی ناوەکی فکرو سۆزمانە, بۆیە باوەڕی ناعەقلانی ملکەچیە بۆهەر شتێکی دیاری کراو کەوەك حەقیقەت قبول بکرێت بێ بایەخدان بەزانینی ئەوەی کە ڕاستە یان نا . بۆیە ڕەگەزی سەرەکی هەموو جۆرە باوەڕێکی ناعەقڵانی خاسیەتە بنەڕەتیەکەیەتی , ئیدی ئایا بابەتەکەی بتێك بێت , یان سەرکردەیەك یان ئایدۆلۆژیایەك . تەنانەت زاناکانیش پێویستیان بەئازاد بونە لە باوەڕی ناعەقلانی و بیروباوەڕە کۆنەکان , بۆئەوەی باوەڕێکی عەقلانیانەی خاوەن توانای داهێنەرانەیان هەبێت . لەکاتێکدا دۆزینەوەکەی سەلمێندراو بێت پێویستی بە بەبڕوا نامێنێت گەر بێتو لەپێناوی هەنگاوی داهاتوی نەبێت کەخەریکی هەڵهێنانێتی . لەچوارچێوەی پەیوەندیە مرۆییەکاندا باوەڕی مرۆڤ بەکەسێکی تر بەواتای ئەوە دێت بەشێوەیەکی موتڵەق دڵنیا بێت لەسۆزی خۆی بەرامبەری , یان بەسەقام گیربونی هەڵوێستە بنەڕتیەکانێتی بەرامبەری, دەتوانین هەر لەوێوە بڕوامان بەخۆمان هەبێت . نەك لەدرێژبونەوەی بۆچونەکانمان بەڵکو لەهەڵوێستە بنەڕەتیەکانمان بەرامبەر ژیان وسروشت . بڕوایەکی

لەم جۆرە ملکەچی ئەزمونی "منە " , بۆتوانامان لەسەر وتنی " من " بەمانای نمونەیەکە لەئێمە .

هیوا یەکسانە بەبڕوا , ناکرێت بڕوایەك درێژە بکێشێت بێ ڕۆیشتنێکی سروشتی بەرەو هیوا ,ناکرێت هیوا بناغەیەکی تری هەبێت جگە لەبڕوا .

هێزی ڕۆح:

تائێستایش ڕەگەزێکی تری پەیوەندی دار بەهیواو بڕواوە لەبونیادی زیندەگیدائامادەیە , ئەویش چاونەترسیە , یان وەك ئەوەی سپینۆزا ناوی نابو هێزی ڕۆح (15) . دیارە ناولێنانی هێزی ڕۆح کەمتر تەمومژاویە , چونکە وشەی چاونەترسی زۆرجار بۆزیرەکی لەمردندا زیاتر لەزیرەکی لەژیاندا بەکارئەهێنرێت .

هێزی ڕۆح بریتیە لەتوانای بەرگری کردن لە چەواشەبوون و دواجاریش کەوتنە مەترسی هیواو باوەڕەوە , ئەوانەیکەهەر ئەوەندە گۆڕان بۆگەشبینیەکی بۆش و باوەڕێکی ناعەقلانی ئیتردەکرێت تێك بشکێن . هێزی ڕۆح بریتیە لەتوانای وتنی " نەخێر " لە کاتێکدا هەموو خەڵکی حەزدەکەن " بەڵێ " ت لێ ببیسن . بەڵام چەمکی ڕۆح تەواو ڕۆشن نیە گەر تەماشای ڕوکارەکانی تری نەکەین کەبریتیە لە :- جوامێری ,{ البسالە } جوامێری نەلەهەرەشەوە دروست ئەبێت و نەلەمردنیشەوە ,. هەر بۆیە

www.dengekan.com

وشەی جوامێری زۆر هەڵوێستی جیاواز دەگرێتەوە , من لێرەدا سیان لەگرنگترین ئەو هەڵوێستانە دێنمەوە پێشچاو .

یەکەم / دەشێت کەسێك جوامێربێت لەبەر ئەوەی گوێ ناداتە ژیان , ئەنجامی ئەمەش وەها دەبێت کەجوامێرانە ڕووبەڕوی مەترسیەکان دەبێتەوە , بەلاّم لەکاتێکدا ئەو لەمردن ناترسێت ئەوا دەکرێت لەژیان بترسێت .هەر بۆیە ئەم کەسانە بەجوامێری نامێننەوە ئەو کاتانەی ڕەوشێکی وایان دەست ناکەوێت تاسەرەڕۆی بەژیانی خۆیانەوە تیا بکەن . ئەمانە بەشێوەیەکی پراگماتی بەدوای هەڵوێستی مەترسی داردا ئەگەڕێن بۆخۆشاردنەوەیان لەو ترسەی کەلەژیان و لە خۆی و خەڵکانی تریش هەیەتی .

دووەم / جوامێری ئەوکەسانەیە کەلەحاڵەتی ملکەچی بارمتەیدا ئەژین (symbiotic) بۆپەرستراوێك , ئیتر ئایا پەرستراوەکە کەسێکە یان دامەزراوەیەك یان هەر هزرێکە .لای ئەمانە ڕاسپاردەکانی پەرستراو پیرۆزە هەر بۆیە ناچاری پەرستنی دەبێت بەبایەخێکی زیاتر لەخەمی پاراستنی ژیانی خۆی . گەر بێتو توانای ناکۆکی ڕاسپاردەکانی پەرستراوی هەبوایەو گومانی لێبکردایە ئەوا دەیتوانی ڕوبەڕوی لەدەستدانی سەرچاوە ڕۆحیەکەی ببێتەوە . بەم جۆرەیش خۆی توشی مەترسی تەنها کەوتنەوە دەکات . ئەو کاتەیش مردنی زۆر لەم ژیانەی ئێستای پێ خۆش ترە .

سێیەم / جوامێری کەسێکی پێشکەوتوی دڵنیایە کەژیانی خۆش ئەوێت .ئەو کەسەی کەوا زاڵ ئەبێتە سەر چاوچنۆکیدا و ملکەچی بۆ هیچ پەرستراوێك و هیچ بابەتێك ناکات , دواجار شتێکی نیە کەپێویست بێت لەدەستی بدات .ئەم کەسە زۆر دەوڵەمەندە چونکە هەر خۆیەتی بەڕوتی abstract , وە بەهێزیشە چونکە نەبۆتە کۆیلەی ئارەزوەکانی . توانایەکی باشی هەیە لەخستنە ڕووی پێشنیاری ئارەزوە ناعەقلانیەکانی و بتەکانی چونکە لەگونجانێکی تەواودایە لەگەڵ واقعدا , لەناوخودی خۆیداو لەدەرەوەشدا , گەربێتو کەسێکی وابگاتە حاڵەتی ڕابونی تەواو ئەوا دواتر لەهیچ شتێك ناترسێت. هەروەها جوامێریەکەی تەواو نابێت گەر بەرەو ئامانجێك بڕوات و پێی نەگات , وەهەمو کەسێك بەرەو حاڵەتی کامڵ بونی خودی دەڕوات و هەست ئەکات کەهێزێکی لەهەست و دڵخۆشی لادروست ئەبێت لەهەمو هەنگاوێکی تازەیدا , بێدار ئەبێتەوەو هیچ بوارێك بۆگومان ناهێڵێتەوە .هەست ئەکات قۆناخێکی نوێی ژیانی دەستی پێکردووە , ئەتوانێت هەست بەدەنگی خەیاڵی خۆی بکات کەئەڵێت " لەبێ هیچ کۆشکێکم دروست کردوە , هەر بۆیە جیهان هەموی ملکی منە " . هیواو باوەڕ بەسیفەتی ئەوەی ئەوەی دوو جەوهەری ژیانن ,بەسروشتی خۆیان ڕوبەڕوی بالأبونێکی ناکۆك دەبنەوە لەحاڵەتی ئێستایاندا , ئیتر ئایا بەشێوەی تاك بێت یان کۆ ,هەر بۆیە گۆڕان ونەمانەوە لەسەر دۆخی سەقامگیر لەهەر کاتێکدا یەکێکە لەسیفەتە تایبەتیەکان

www.dengekan.com

بۆهەموو ژیان .(16) . ئەو ژیانەی توشی مەیشتن وەستان دەبێت بەرەو مردن ئەڕوات , گەر هاتو وەستانەکەی بەتەواوی بێت ئەوا بەتەواوی دەمرێت . لێرەوە ئەوەمان بۆدەرئەکەوێت کەژیان بەتایبەتمەندیە پڕجوڵەکەیەوە ئەیەوێت زاڵ بێت بەسەر وەزعی ئێستایدا و خۆی لێ دەربازکات , لەوەوە ئیتر ئێمە بەهێز و لاوازیشین ,عاقڵ و شێتیشین , ئازاو ترسنۆکیشین , هەمو چرکەیەکی ژیانمان دەبێتەجۆرێك لەهەڵهاتن لەپێناوی باشترو خراپتردا ,یان ئەوەتا کەئێمە تەمبەڵی و چاوچنۆکی و ڕقمان بەهێز ئەکەین , یان ئەوەتا لاوازی ئەکەین , هەرکاتێك بەهێزمان کردبێت بەهێزەوە دەرچووەو هەر کاتێکیش لاوازمان کردبێ لاواز بووە .

ئەوەی دەربارەی تاك ڕاست بووە دەربارەی کۆمەڵگایش ڕاستە , کۆمەڵگا هەرگیزلەدۆخی وەستاندا نابێت ,گەر پێش نەکەوێت ئەوا بەرەو نەمان ئەڕوات ,گەر ڕەوشی ئێستای تێنەپەڕاند بەرەو باشتر ئەوا بەرەوە خراپتر ئەڕوات . . زۆر جار وەهمێکی وا ئەکرێت کەوا ئەو خەڵکانەی کۆمەڵگا پێك دێنن دەشێت بەنەگۆڕی بمێننەوە و نەتوانن هیچ بارو دۆخێك بەهیچ ئاراستەیەکدا بگۆڕن , لەسەر ئەم بنەمایش گەر ئێمە بەردەوام بین ,لەمانەوە ئەوا مانای وایە ئێمە دەستمان کردۆتە ڕوخان .

5- ژیانەوە :-

چەمکی گۆڕانی کەسایەتی و کۆمەڵایەتی ناچارمان دەکات جارێکی تر تەعریفی وشەی ژیانەوە بکەین , بێ گەڕانەوەمان بۆناوەڕۆکە لاهوتیە مەسیحیەکەی , وشەی ژیانەوە لەماناتازەکەیدا کەوا دەکرێت مانا مەسیحیەکەی یەکێك لەگوزارشە ڕەمزیەکانی بێت بریتی نیە لەخولقاندنی واقعێکی ناکۆك بەوەی ئێستا . بەلاّم ناردنی ئەم حەقیقەتە واقعیە بەئاراستەیەکی دینامیکی گەورەتردا مرۆڤ و کۆمەڵگا لەهەمو چرکە ساتێکدا لەهیواو باوەڕدا دەژێنێەوە , لەئێستاو لێرەدا هەموو کارێکی خۆشەویستی و بێداربونەوەی نۆستالیژیا {حنین } ژیانەوەیە .هەموو کارێکی تەمبەڵی و چاوچنۆکی و نەرجسیەت مردنە .لەهەمو چرکەساتێکدا((بون)) ڕوبەڕومان ئەبێتەوە بۆهەڵبژاردنمان لەنێوان ژیان ومردندا . دیارە هەمو جارێك وەلاّمدانەوەمان ئەبێت .وەلاّمەکەمان لەوەدا نیە کە دەیڵێین و بیری لێ ئەکەینەوە , بەڵکو لەوەدایە بەچ ڕێگایەکداهەڵسو کەوت دەکەین و بۆچ ئامانجێك تێدەکۆشین .

6 - هیوای ڕاستگۆیانە :-

هەر یەك لەهیواو بڕواو ئەم ژیانەوە دنیاخوازەیش گوزارشی کلاسیکی خۆی لای پێغەمبەران دۆزیەوە ,ئەوان وەکو کساندەر (17) ناچنە پێشەوەی دوا ڕۆژیان و نمایندەیەك بن لەتراژیدیای یۆنان . ئەوان تەماشای واقعی ئێستا ئەکەن کە پوخت ئەبێتەوە لەدیاری کردنی ڕای گشتی و دەسلاّتدا . ئەوان نایانەوێت خۆیان پێغەمبەر بن ,بەلاّم واهەست دەکەن ناچارن بە ڕاگەیاندنی دەنگی ویژدانی خۆیان , ڕاگەیاندنی مەعریفەتیان و تواناکانی

www.dengekan.com

بينينان   خەڵكى ئاگاداركەنەوەو هەمو خيارێكيان بۆرون كەنەوە بەشێوەيەكى ڕۆشن ., هەمو مەبەستەكانيان لێرەدايە, خەڵكى بايەخيان هەيە بۆخۆهۆشيار كردنەوەيان و گۆڕينى ڕيگاكانى درێژبونەوەى مانەوەيان , چونكە زمانى پێغەمبەرايەتى بەردەوام زمانى خيارو هەڵبژاردن و ئازادى بووە . قەت زمانى حەتميەت نەبووە بەرەو باشتريان خراپتر , كورتترين دارشتنى خيارى پێغەمبەرانە ئەم ئايەتەى " دۆتيرونوم " ە :- " ئەمرۆئێمە ژيان ومردنتان پێشكەش ئەكەين , دەئێوەيش ژيان هەڵبژێرن ,"(18) .ئەمە ڕوئيايەكى پوختەيە لەئادابى پێغەمبەرانەدا چربوەتەوە , لەگرژى نێوان ئەوەى ئامادەيەو هەيەو ئەوەيش كەلەگواستنەوەدايە و دەمێنێتەوە بۆجێبەجێ بون .(19) بيرۆكەى سەرفرازى لەسەر دەمەكانى دواى قۆناخى پێغەمبەرايەتيدا ماناكەى دەگۆڕێت , لەكتابەكەى دانيالدا نزيكەى ساڵى 164 پێش زاينى . لەدواى ئەمەوە ئەدەبى هەڵكۆڵراوى نەناسراو هەيە كەنەخرايە ڕيزى سەردەمە كۆنەكانەوە , ئەم ئەدەبە لەبيرۆكەيەكى ستونى پێك دێت بۆسەرفرازى بەرامبەر بەو بيرۆكە ئاسۆييەى پێغەمبەران لەروى مێژوييەوە (20) . هەربۆيە جەختى كردەوە لەسەر ناردنى تاكە كەس لەچوارچێوەيەكى فراواندا لەكۆتاييەكى ناخۆشى مێژودا كەبەكارەساتى كۆتايى هەمووشتەكان دواى دێت . ئەم گێرأنەوە قيامەتيە گێرانەوەى خيارەكان نيە , بەڵكو گێرانەوەى پێشبينيكردنە , ئەمە گێرانەوەى ئازادى نيە بەڵكو گێرأنەوەى حەتميە .

ڕوئياى سەرەتاى پێغەمبەرانە ى خيارى لەنەريتە تەلمودى و خوداييەكانى دواتردا سەر ئەكەوێت ,وەبيرۆكەى مەسيحيەكانى سەرەتا زۆر كاريگەر بوو بەگێڕانەوەكانى بيرۆكەى مەسانى قيامەتى . سەرەڕاى ئەوەى كەنيسە بەشێوەيەكى ناكۆك و لەچاوەڕوانيەكى نيگەتيڤدا وەك دامەزراوەيەك تادەهات زياتر سەربازى دەكرا .

واديارە بيرۆكەى پێغەمبەرانە لەچەمكى " هاتنى دووەم " بەزيندويى مايەوە , ئەوە بوو لێكدانەوەيەكى پێغەمبەرانەى بۆباوەڕى مەسيحى دۆزيەوە , زۆرجار گوزارش كردنەكەى لەچوارچێوەى تايفە شۆڕشگێڕو هەرتۆقيەكاندا بوو , باڵى كەنيسەى كاسۆليكى ڕۆمانى دەرى خست كەچۆن وەك عەقيدە مەسيحيەكانى تر بە ئاشكرا گەرانەوە بۆپرەنسيپى پێغەمبەرانە . ئيتر ئايا بۆهەڵسو كەوتە خياريەكەى بێت يان بۆئەو چەمكەى كەوا دەكرێت بەپێى ئەوە مەبەستە رۆحيەكان لەسياقە سياسى و كۆمەڵايەتيەكاندا جێ بەجێ بكرێت .

لەدەرەوەى كەنيسەدا , ماركسيەتى شۆسياليستى سەرەتايمان هەيە كەوا گوزارشكردنێكە زۆر لەبينينى مسيانى دەچێت (21) . ئەمە بە زمانێكى عيلمانيانە ڕۆشن كراوەتەوە بەلأم دواجار لادانەكانى كۆمۆنيزم لەپەيامەكەى ماركس ڕوخانديان . ڕەگەزى مسيانيانەى ماركسيەت ئەو زمانەى دۆزيەوە كەلاى ماركسيە هيومانيزمەكان گوزارشيان پێەكرد , بەتايبەت لە يوغزلافيا , چيكو سلۆفاكيا , بولونيا , هەنغاريا . ئەوەبوو

www.dengekan.com

مارکسیەت و مەسیحیەت لەئاستی جیهانیدا دیالۆکیان دەست پێکرد بەپشت بەستن بەکەلەپوری مسیانی هاوبەشی نێوانیان . (22)

7- داڕوخانی هیوا :

لەکاتێکدا هیوا باوەڕ و هێزی ڕۆح پێوستە بۆژیان ئەوانەی وا هیواو باوەڕو هێزی ڕۆحیان لەدەستداوە و حەز لەکۆیلەیەتی و پاشکۆیەتی خۆیان ئەکەن چۆن دەتوانن بژین و درێژە بەبونی خۆیان بدەن , ئەمە جۆرێکە لەتوانای ون بون کە بەدیاری کراوی زۆر تایبەتمەندە لەبونی مرۆڤایەتیدا , ئێمەلەو ڕوانگەوە خۆشەویستی ئەکەین کەلەهیواو باوەڕو هێزی ڕۆحەوە سەرچاوەی گرتووە ,ئەمانە تایبەت مەندی نەستین " بێ بیرۆکە و بێ جوت بونی بایۆلۆجی و بێ گەشە کردنی (جینات) و تەوا بونی دروست ئەبێت . بەلأم ئەو ئالۆ گۆڕانەی بەسەر ژینگەدا دێت یان بە ڕێکەوت لە سەرەتای ژیان دا ڕوئەدات ڕۆڵی خۆی هەیە لەسەر مەیسەربونی هیوا , یان کۆسپ خستە ڕێگەی .

زۆر لەئێمە لەهەوڵی ئەوەدایە خۆشەویست بێت لای خەڵکی تر , ئەمە نەك لەبەرئارەزوی نازداربونیان , بەڵکو بۆئەوەی تێیان بگەن وبایەخیان پێبدەن و ڕێزیان لێبگرن . زۆرمان بەئاواتەوە یە توانای بەدەستهێنانی متمانەی هەبێت . ئێمە لەمنداڵیماندا هێشتا فێری درۆکردن نەبویین وەکو داهێنانێکی مرۆیی , مەبەست هەر درۆکردن نیە لەقسە کردندا , بەڵکو درۆکردن لەنواندن و هەڵسو کەوت و گوزارشی ڕوخساریش ئەگرێتەوە .

باشە بەچ جۆرێك منداڵ ئامادە ئەکرێت بۆئەم داهێنانە تایبەتیەی مرۆڤ کەدرۆکردنە , ئێمە هەمومان دەرك بەوەئەکەین زۆرجار خەڵکی بڕوایان بەوە نیە کە ئەیلێین، . یان ئەوەی ئەیلێین پێچەوانەی باوەڕیانە , مەبەستمان هەر خەڵك نیە بەگشتی . بەڵکو ئەوانەی کەمتمانەمان پێیانە, وەك خزم وکەسو کارمان , مامۆستاکانمان , سەرکردەکانمان .

ئەوکەسانە زۆر کەمن کەوا دەر باز ئەبن لەساتێك لەساتەکانی پێشکەوتندا لەنائومێدی حەتمی ڕوئیاکانیان و هزرەکەیان , یان هەندێك جار داڕوخانی تەواوی . ئایا دەکرێت ئەمە شتێکی باش بێت , گەر کەسێك ئەم بێهیواییە ئەزمون نەکات چۆن هیوایەکی بەهێزی پێ دروست ئەبێت , چۆن ئەتوانێت خۆی دور خاتەوە لەمەترسی ئەوەی ببێتە خەون بینێکی گەش بین, سەرەڕای ئەمەش زۆرجار هیوا بەهۆی ئەوەی کەنادۆزرێتەوە توشی ناسەقامگیری زۆر ئەبێت .

لەڕاستیدا وەلأم و کاردانەوەی داڕوخانی هیوا هەمە ڕەنگەو پەیوەندی دارە بەزۆر بارودۆخی جیاوازەوە وەك :- مێژوی , کەسایەتی , سایکۆلۆجی , بونیادی .. هەموو خەڵك وەلأمی بێهیواییەکەیان ئەدەنەوە بەخۆگونجاندنیان لەگەڵ گەشبینیەکی میانڕەودا . ئەوانەیان کەهیوایەکی باشیان هەیە ئەوانەن کەوا ئەم گەشبینیە ڕائەگەیەنن بێ ئەوەی کەمەبەستیان بێت قوڵ ببنەوە لەوەی کەئەوەی ڕوئەدات نەك هەر باشتر نیە بەڵکو دەشێت خراپتریش بێت . خەڵکی ڕەنگی زەرد هەڵئەگەڕێت کاتێك ببینین کەسێکیان ڕەنگی زەرد بۆتەوە , لەجیاتی ئەوەی هۆشیاربن

www.dengekan.com

بەنائومێدیەکەیان ,لەکاتی نائومێدی کۆییاندا وەك ئەوە خۆیان دەر ئەخەن کەبەشداری ڤستیڤاڵێکی جەماوەری گەورەبوون .

ئەوان بارودۆخی خۆیان دەگونجێنن لەگەڵ ئەوانەی دەتوانن بەدەستی بێنن و ئـەو شـتانەیش لـەدەرەوەی توانـای بەدەسـت هێنانیاندایـە و تەنانەتەخەونیشی پێوە نابینن . وەك چەند ڕەگەزێکی پێکەوە گونجاو کەهەر لەبناغەوە گونجاو بێت قەت هەست ناکەن بەوەی کەنائومێدین , چونکە کەسیان ئەوەی پێوە دیار نیە کەهەست بەنائومێدی بکات .ئەمانە وێنەی ڕەوتێکی گەشبینی کۆسپ دروستکەرن کەدەتوانین شوێنیان کەوین و لە کۆمەڵگای خۆرئاوایی هاوچەرخدا بیان بینینەوە . بەو پێیەی کە گەشبینیەت هۆشیارە لەڕاهاتنی بۆکۆسپ دروستکردن لە نەستدا .

یەکێك لەئەنجامەکانی تری داڕوخانی هیوا : توندکردنەوەی دڵە , زۆربەی خەڵك , گەنجە نیمچە هەرزەکارەکان , یان خەڵکانی تری نارازی هەن کە ئیتر لەهیچ کاتێکدا تەحەمولی ئیهانە ناکەن . بەشێوەیەکی لەناکات یان لەژێرهەر کاریگەریەکدا بێت هەندێکیان بڕیاری ئەوەیان دا کە بێزار بوون و هیچ هەستێکیان بەرامبەر دوا ڕۆژ نیە . هیچ کەسێك نیە بتوانێت ئەمانە ئیهانە بکات لە کاتێکدا کەتوانای ئیهانەکردنی خەڵکی تریشیان هەبێت .ئەم جۆرە خەڵکە گلەیی لەخراپی شانسی خۆیان ئەکەن ,بەهۆی نەدۆزینەوەی هاوڕێ ی چاك و خۆشەویستەوە . بەڵام لەڕاستیدا ئەمە کەم بەختی نیە بەڵکو قەدەریان وەها هاتووە .ئەوان کاریگەری ناکەنە سەر هەستی هیچ کەسێك لەکاتێکدا بەزەیی و مەعریفەیان لەدەست ئەدەن

, وە توانای زێتر هەڵچونیشیان نیە . سەرکەوتنەکانی ئەمانە لەژیاندا دەگەڕێتەوە بۆئەوەی کەپێویستیان بەکەس نیە . شانازی بەوەوە ئەکەن کەخۆپارێزن لەهەمو لایەکەوە ,لەتوانای خراپە کاری خۆیان ڕازین بەشێوەی شەرعی ,بیانوی ئەمەش دێننەوە بەدەلالەتی فاکتەری کۆمەڵایەتی زیاتر لەسایکۆلۆجی ,وەزۆربەشیان بەچەق بەستویی دەمێننەوەو بێزارو نائومێد دەبن تادوا ڕۆژی ژیانیان .وە زۆر جار ئەوەیش ڕوئەدات کەبتوانن ئەم حاڵەتەیان تێپەڕێنن و بەشێوەیەکی موعجزە ئاسا , ئەمە مانای وایە کەتوشی کەسێك ئەبن کەبایەخیان پێ ئەدات و ئەو هەستەیان لادروست ئەکات کەمتمانەی پێ ئەکەن و پێیەوە پابەند ئەبن , دواجار بەسەر چەند ڕەهەندێکی تازەی هەستە کاندا ئەکرێنەوە .

ئەنجامێکی زۆر ترسناکتر هەیە لەداڕوخانی هیوادا ,ئەویش ئارەزوی ڕوخاندن وتوندو تیژیە , چونکە مرۆڤ ناتوانێت بەبێ هیوا بژی , هەر بۆیە ئەوەی هیوای ڕوخا ئیتر ڕقی لەژیان ئەبێتەوە ,بۆیە ئەو کەسە توانای دروستکردنی ژیانی نیەو ئەیەوێت بیڕوخێنێت. دیارە ڕوخاندنیش زۆر ئاسانترە لەدروست کردن ,ئەو دەیەوێت تۆڵە لەژیانێك بکاتەوە کەنەژیاوە تیایدا , ئەوا ئیتر دەربەستی ڕوخاندنی هەمو ژیانگەی ئەمانی تر , یان ڕوخاندنی ژیانیخودی خۆیشی نایەت ,(23)

هەمو جارێك کاردانەوەی کاولکارانەی هەڵقولاو لەداڕوخانی هیواوە لای ئەوانە ئەبینینەوە کەوا بەهۆی بێبەشی ئابوری و کۆمەڵایەتیەوە بێبەش بوون لەو ئمتیازانەی کەزۆربەی کۆمەڵ لێی بەهرە مەندن , وەلەم حاڵەشدا

www.dengekan.com

نازانن ژیانی خۆیان بەچ ئاراستەیەكدا ببەن لەڕوی كۆمەڵایەتی و ئابوریەوە . ئەوەی كەوا دەبێتە هۆی ڕق و توندو تیژی بەشێوەیەكی سەرەكی بێ بەش بون نیە لەمافە ئابوریەكان , بەڵكو ئەو بەڵێنانەیە كەمانەوەی بارو دۆخە نائومێدەكەی كردۆتە شتێكی حەتمی . گومان لەوەشدا نیە كەوا گروپە نائومێدەكان كەبەو پەڕی توندو تیژیەوە هەڵسو كەوت ئەكەن ناگەنە تەنانەت نزمترین پلەی نائومێدیش , چونكە هیچ تروسكەیەك هیوایان نیە . ئەمانە كەمتر توندو تیژن لەوانەیكەوا هەمو توانایەكیان بەكائەهێنن بۆئەوەی هیوایان هەبێت . كەچی لەهەمان كاتیشدا دەسكەوتی مەحاڵ لەهیواكەیان بەدەست دێنن . گەر بەزمانی دەرون زانی وەسفی بكەین ئارەزوی كاول كاری بەدیلی هیوایە , ڕێك وەكو چۆن مردن بەدیلی ژیان و خۆشەویستیە و دڵخۆشیش بەدیلی خەمە .

هەر تاكە كەس نیە كەوا پێویستە بەهیوا بژی , بەڵكو نەتەوكان و چینە كۆمەڵایەتیەكانیش پێویستیان بەهیواو باوڕو هێزی ڕۆح هەیە . گەر بێتو ئەم وزە شاراوەیان لەدەست دا ئەوا ئیتر هەموو ئەو وزانە لەدەست ئەدەن كەوا بۆ پێشكەوتن پێویستیان پێیەتی ,ئیدی بەكەم بونەوەی زیندویەتی بێت یان گەشەكردنی ئارەزوی كاول كاری . هەر بۆیە تێبینی ئەوە دەكەین كەوا گەشەكردنی هیواو بێهیوایی لای تاك تائاستێكی فراوان پابەندە بەئامادەیی هیواو نائومێدی لای كۆمەڵگاكەی یان چینەكەی . ئەو ناسەقامگیریەی كەهیوای تاكە كەس لەمنداڵیدا توشی ئەبێت هەرچۆنێك بێت ئەوا گەر بێتو دوای ماوەیەكی تر بۆزەمەنێكی كورتیش بێت

بەهیواوە بژی ئەو كات دڵ بەژیان خۆشئەكاتەوە . سەرەڕای ئەمەش ئەو كەسەی كەئەزمونی تایبەتی خۆی بەرەو هیوای ئەبات گەر بێتو گەلەكەی و چینەكەی هیوای تیا نەبێت ئەوا زۆربەی جارەكان بەرەو بێزاری و نائومێدی ئەڕوات .

لەسەرتای جەنگی جیهانی یەكەمدا ,بەتایبەت لەتێكشكانی یەكگرتوی دژبەئیمپریالیزم لەئەمریكا لەكۆتایی سەدەی ڕابردوودا , بەشێوەیەكی خێرا هیوا لەكۆمەڵگا خۆرئاواییەكاندا بەرەو نەمان چوو , پێشتر باسی ئەوەم كرد كەچۆن نائومێدی هەندێك جار لەپشتی ڕوپۆشێكی گەشبێنانەوەو هەندێك جاری تریش لەبەرگی پوچ گەراییەكی شۆڕشگێڕەوە خۆی دەشارێتەوە .ئەوەی كەمرۆڤ بەلای خۆیەوە ئەتوانێت بیری لێ بكاتەوە گرنگی زۆر كەمترە بەبەراورد بەوەی هەستی پێئەكات ڕاستگۆیانە . بەڵام زۆربەمان بێئاگاین لەوەی هەستی پێئەكەین .

نیشانە كانی نائومێدی هەموی لەوێدایە , تەماشای گوزارشێكی دڵتەنگانە بكە لای هەر كەسێكی ئاسایی , لەدەست دانی پەیوەندی لەناو خەڵكیدا لەكاتێكدا هەوڵی درەستكردنی پەیوەندی ئەدەن بەشێوەیەكی زۆر نائومێدانە , سەرنجی ئەو بێ تواناییە بدەن كەلە پیلانەكانی زاڵ بون بەسەر پیس بونی ژینگەو ئاوو هەوای شارەكاندا هەیە , یان , لەڕێگە گرتن لەو برسێتیە چاوەڕوان كراوەی كە هەڕەشە لەهەندێك لەولأتانی هەژار ئەكات , ئەمە بێئەوەی بچینە ناو گفتوگۆكردن لەمەڕ بێ توانای لەچارەسەر نەكردنی ئەو مەترسیەی كەهەمومانی گرتۆتەوە , ئەویش

www.dengekan.com

چەکی هایدرۆجینە . سەرەڕای ئەو قسانەی کە ئەتوانین دەر بارەی هیوا بیکەین کەم تەر خەمی و بێتواناییمان لەکارکردن و نەخشە کێشان لەپێناوی ژیاندا نائومێدیەکەمان شەرمەزارئەکات .

بەگشتی ئێمە هۆکارەکانی ئەم نائومێدیە نازانین کەڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاتر ئەبێت , پێش ساڵی 1914 خەڵکی پێی وابو جیهان لەئارامیدا یە . ئیتر ئەو شەڕەبێکەڵکانەی کە لەژیانی مرۆڤایەتیدا ڕویان دابوو بوبونە بەشێك لەکەلەپوری ڕابردوو .ئەوە بوو جەنگی جیهانی یەکەم ڕویدا , شەڕیناوخۆی ئیسپانیاش ڕویدا لەگەڵ گاڵتە جاڕی ئەو قسانەی دەکرا لەسەری لەلایەن ولاتانی خۆرئاواو یەکێتی سۆڤێتەوە , دواتر شەڕی جیهانی دووەم ڕویدا کەوەك بلایەك گەڕایەوە بۆسەر دانیشتوانی شار نیشینی جیهان . جەنگی ڤێتنامیش ڕویدا کە حکومەتی ئەمریکا هەوڵی ئەدا گەلێکی بچوکی ئازادیخوازی تیا پاکتاو بکات .جگە لەمانەش هیچ کام لەدەوڵەتە گەورە کان هەنگاوێکیان نەنا بەئاراستەی بەخشینی هیوا یەك بەهەموما ن , وەك وازهێنان لەچەکی نەوەوی و متمانە کردن بەحیکمەتی ولاتانی تر بۆئەوەی کەڵك لەهەنگاوێکی وا وەربگرن , تائێستایش ئەم نائومێدیە هۆکاری تری هەیە بەتایبەتی پێکهاتەی کۆمەڵگای پیشەسازی وەرچەرخاوە بۆ بیرۆکراتیەت بەتەواوی , من لەبەشی داهاتودا هەوڵ ئەدەم کار لەسەر کەم و کوریەکانی تاك بکەم بەرامبەر میکانیزمەکانی ڕێکخستن .

گەر ئەمریکاو جیهانی خۆرئاوایی حاڵەتی نائومێدی نەستی و کەمی باوەڕو هێزی ڕۆح وەکو خۆی دەهێڵێتەوە , واچاوەڕوان دەکرێت ئیتر توانای

ئەوەیان نەبێت بەرگری چەواشە بونی تەقاندنەوەی چەکی نەوەوی بەهێزیان هەبێت , کەئەمەش دەبێە هۆی دانانی سنورێك بۆهەمو کێشەکان – کێشەی زۆربونی دانیشتوان تاڕادەی تاسان و برسێتی و غەمناکی – لەسنورێکدا کە هەمو ژیان دەسڕێتەوە .

پێشکەوتن بەئاراستەی سیستەمێکی ڕوناکبیری و کۆمەڵایەتی کەبکرێت مرۆڤ پابەند کات , گرێدراوە بەتوانای ئێمەوە لەکۆنترۆلکردنی نائومێدیماندا . سەرەتا دەبێت وشیار بین و بگەڕێین گە ر توانایەکی ڕاستە قینە هەیە بۆگۆڕانکاری ڕۆشنبیری و ئابوری و کۆمەڵایەتی بەئاراستەیەکی تازەدا ,بۆئەوەی بواری ئەوەمان بداتی ٚ هیوایەکی نوێ بونیاد بنێین , هیوا بەبێ ئەو توانا ڕاستە قینە دەبێتە شێتیەکی ڕوت , بەلاٚم گەر توانایەکی وەها هەبوو ئەوا هیوا یەکی داڕێژراویشمان ئەبێت , ئەوکاتە هیوایەك ئەبێت کەلەسەر بنەمای هەڵبژاردنی خۆمان و وەرگرتنی ئەلتەرناتیفی نوێ دروست بووە , وەك چۆن پێشتر بونیادنرابو لەسەر کاری نەخشە بۆکێشراو بۆبەدەست هێنانی ئەم ئەلتەرناتیفە تازانە .

www.dengekan.com

....

1 - وشەیەکی تێکەڵە لەهەردوو عیبارەتی تەکنۆلۆجیاو ئەلکترۆن .

2- ڕوبەڕوبونەوەی " کۆمەڵگای تەکنۆلۆجی ئەلکترۆنی " / بەرگی یەکەم (ینایر 1968 / ل 19)

3 - لەتەکنۆلۆجیاو سەرەڕۆیی سەردەمدا / کتێبخانەی أ . کولان (1954)

4- ئەفسانەی ئامێر : لویس موم فورد (نیورك ,هارکور,ترایس اند ورلد (1966,

6- لەزمانی ئیسپانیدا وشەی هیوا بەمانای esperar چاوەڕوانبە , attendre وهیواو esperar لەیەك کاتدا . بەڕۆشنی ئەوە دیارە پەیوەندیان هەیە بەم هیوا نیگەتیڤەوە کەمن ئەمەوێت وەسفی بکەم .

8 /لە (غەریزەو خۆشەویستی وشارستانیەتدا) وەلە (مرۆڤی تاك ڕەهەند) ی هیربرت مارکیوز دا نائومێدیەکی وەك ئەم نائومێدیە بەئاشکرا دەرئەکەوێت , هەمو بەها نەریتیەکانی وەك , سۆز , خۆشەویستی , دڵەڕاوکێ , بەرپرسیارێتی , هیچ مانایەکی نابێت لەکۆمەڵگای پێش تەکنۆلۆجیدا , بەلاّم لەکۆمەڵگای تەکنۆلۆجیدا (کۆمەڵگای بێسەرکوتکاری و بێ ئستغلال) مرۆڤێك دێنێت کەهیچ شتێکی نامێنێت لێی بترسێت تامردن . مرۆڤ ئەو پێداویستیە بێ سنورانەی خۆی گەشە پێ ئەدات

.وەدەرفەتیشی ئەبێت بۆڕازی کردنی ئارەزوە سێکسیە هەمە ڕەنگەکانی , (خوێنەر دەنێرم بۆسێ لێکوڵینەوەکەی سێکس لەتیۆری فرۆید) وەبەکورتی واچاوەڕێ دەکرێت کەمرۆڤی کۆتای توشی لادان بێت تاڕادەی ژیانێکی مشە خۆرانە . گەڕانەوە بۆبەختیاری زك تێرکردن بەشێوەی منداڵی شیرخۆر . هیچ سەیرنیە مارکیوز بەو نائومێدیە کۆتای هاتوە , تیۆرێکی پەشێوانەیە لەکۆمەڵگادا , کەرەستەی ئەوەی پێ نیە ئەو جیاوازیانە نەهێڵێت لەنیوان ئێستاو دواڕۆژدا هەیە : هیچ بەڵێن و مژدەیەك نادات , سەرکەوتونەبو ەو هەر بەنیگەتیڤی مایەوە . لەشوێنی خۆیدا بەئەمینی مایەوە بەرامبەر ئەوانەی هیچ هیوایەکیان نیە , کە دەکرێت هەمو ژیانی خۆیان ببەخشن بۆڕەتکردنەوەیەکی مەزن . (مرۆڤی تاك ڕەهەند/ ل: 281) . ئەم قسانە ڕادەی هەڵەی ئەوانە دەرئەخات کەسەرسامی ماکیوزن , یان هێرشی ئەکەنە سەر بەسیفەتی ئەوەی مامۆستایەکی شۆڕش گێڕبووە . لەکاتێکدا شۆڕش هەرگیز لەسەر بنەمای نائومێدی بینا ناکرێت . مارکیوز زۆر بایەخی بەسیاسەتیش نەئەدا . گەر مرۆڤ هەستی نەکرد پەیوەندیەکی بەگۆڕنکاریەکانی ئێستاو دواڕۆژەوە هەیە ئەوا بەدوای سیاسەتدا ناگەڕێت , هەر جۆرە سیاسەتێك بێت ڕادیکاڵی بێت یان پێچەوانەکەی . مارکیوزیش وەك هەر ڕوناکبیرێکی تری بێبەش و داماو نائومێدیە تایبەتیە کەی خۆی کردە تیۆرێکی ڕادیکاڵی , نەزانینی و تاڕادەیەکیش هەست نەکردنی بەفرۆید بوە هۆی ئەوەی بەداخەوە بواری ئەوەی بداتێ تێکەڵەیەك بکات لەنێوان فرۆیدیزم , ماتریالیزمی برجوازی و

www.dengekan.com

هیگڵیەتێكی شارەزا كەبەلای ئەو و ڕادیكاڵەكانی تریشەوە دروست بوبو . كەئاستی تیۆریان زۆر پێشكەوتو بو , لێرەدا بواری ئەوە نیە بیسەلمێنن كەئەمە زیندە خەونێكی ساویلكەی دەماغی ونامەعقوڵ بـوو , زۆر نـاواقعی و خاڵی لەژیاندۆستی بوو .

9-پێم خۆشە سەرنجتان بۆقسە كردن لەسەر " نەست " ڕابكێشم كەئەمەش دەبێتە شێوەیەكی تری زمان و فكری ئەوانەی كێشەیان هەیە ,دیارە هیچ شتێك نیە وەك ئەندامێك یان هەر شتێكی تر لەبۆشاییەك پڕبكاتەوە و ناوی نەست بێت . ئەوەی بەم ناوە مەبەستمانە ئەركێكی دەرونیە نەك ئەندامێكی جێگرو دیار .

10- وەك ئەم تێبینیەی خوارەوە ئاماژەی بۆئەكات دانەر (activity) زیندویەتی , چالاكی , جیائەكاتەوە لە (activiness) پڕلەچالاكی و زیندویەتی , هەروەها هەمان جیاوازی ئەبینینەوە لەنێوان (passsivity) سلبی و (passiveness) .

11 -لەبەكارهێنانی activiness لەجێگەی گوتەی activity قەرزاری پەوەندیەكی تایبەتم بەمیخایل ماكوبی یەوە بەو جۆرە من زاراوەی passiven ess بەكاردێنم لەجێگەی passivitty ئەمە لەو چوارچێوەی كەزاراوەكان پەیوەندیان بەحاڵەتێكی عەقلیەوە هەبێت .

من لەچەند كتابێكما باسی كێشەی چالاكی و ناكاراییم كردووە لەپەیوەندیدا بەئاراستە كردنی بەرهەم هێنەرانەدا , پێم خۆشە سەرنجی خوێنەر ڕاكێشم بۆئەو لێكۆڵینەوە بەنرخ وقوڵەی دەربارەی چالاكی و ناكارایی

لەكتابی Metamorfhosis ی ئەرنست شاشتیل (نیورك : بازیك بوك . 1959

12 – لەزمانی جولەكەدا وشەی باوەڕ بەواتای موتڵەق دێت , وەوشەی (amen) بەواتاتی (بەدڵنیاییەوە) دێت .

13- پێویستی بەموتڵەق لەبەشی سێیەمدا باسی دەكەین .

14- لەبەشی چوارەمدا گفتوگۆلەسەر مەدلولەكانی " عەقلانی " و " ناعەقلانی " دەكەین .

(5) تێبینی وەرگێڕی عەرەبی / ڕەوشت : سبینوزا .چاپی كلاسیكی غارنیر 153 وەرگێڕانی (شارل ئەبو هن) بەشی سێیەم : شەرحی دۆزەكە 59.هیچ بوارێك نیە بۆقسەكردن لەسەر ژیانی ئۆرگانی و مادی و نائۆرگانی هیچ سنورێكیش نیە لەنێوانیاندا . جیاكاریە تەقلیدیەكان لەڕوی بایۆلۆجی و زانستی بۆماوە زانی ئێستاوە بەتەواوی جێگەی پرسیارن , بەلاَم لەوانەیە بكەوینە هەڵەوە گەر واتێبگەین كەئەم جیاكاریكردنە تەواو كەڵكی نەماوە .

17- (cassandre) كوڕی بریانە و هیكوب لەلایەن ئەبوللونەوە بەهرەی پێشبینی كردنی دوارۆژی پێبەخشرا ,خودا وای نوسی كەهیچ كەسێك بروا بەپێشبینیەكانی نەكات .بەتێكشكانی تەروادە كەئەو پێشبینی كردبوو هەرچەندە كەس بڕوای پێنەئەكرد, ئیتر لەو كاتەوە بووە كۆیلەیەكی (ئاغاممنون) و هەر كە گەیشتە یۆنان كوژرا .ئیتر لەو كاتەوە ناوەكەی بو بەنمونەیەكی دوربینی .

www.dengekan.com

18- بەشێوەیەکی زۆرورد باسی سروشتی خیاریانەی پێغەمبەرانەم کردووە لەکتابی You shall be as gods (nyw york:Holt, 1967 . Rienhart andwinsion تەماشا ی هەمان کتاب بکە گفتوگۆی ئاراستەی بینینخوازی لەفکری یەهودی مسیانی بەبەراورد لەگەڵ ئاراستەی خیاری ڕەسەندا .

19-جولکەو مەسیحیەت :لیوبیك . New York: The Jeuish) Leo Baeek (Publication Society of America, 1958 وەرگێڕان و پێشەکی بۆنوسینی . کوفمان .

20 - ئەم گوزارشانە بیك بەکاری ئەهێنا لەسەرچاوەی پێشودا , وەتیلهاود دی شاردان لە : دواڕۆژی مرۆڤدا هەولێ دا پێکهاتەیەك لەم چەمکانە دروستبکات .

21- مسیانی : جۆرە بیرو باوەڕێکە قەناعەتی بەچاوەڕوانی کردنی مەسیحیەت هەیە .

22 - ئارنست بلوخ لەکتابەکەیدا بەناوی " پرەنسیپی هیوا " هیوای پێغەمبەرانەی لای مارکس دۆزیەوە زیاتر لەهەر کەسێکی تر . زۆر لەشۆسیالیستە هیومانیزمە هاوچەرخەکان بەشداریان کرد لەچاپکردنی کتێبەکەی ئەریك فرۆمدا symposium of sovialist humanism (نیورك / دوبل دی 1965) هەروەها تەماشای چاپی ئنگلیزی ڕۆژنامەی یوگزلاڤی بکە " گفتوگۆو جێبەجێکرد ".ئەمە گۆڤارێکی

نێو دەوڵەتی بوو فرۆم دەری ئەکرد و ج . نینینغ چاپی ئەکرد , ناوەڕەکەکەی بریتی بوو لە ئاڵوگۆڕ لەنێوان مەسیحیەکان و خەڵکانی نامەسیحی .

ئەو جەخت کردنە باوەی کەئەڵێت مارکس تێگەیشتنێکی حەتمی هەبووە بۆمێژوو , بەمانای ئەوەی شۆسیالیزم حەتمیەتێکەو ناکرێت خۆمانی لێ لابدەین . بەڕای من ئەمە ڕاست نیە , سروشتی حەتمیەتگەرای مارکس بەهەندێك ڕستەیەوە وادیارە کەدرێژبونەوەیەکی ئەو شێوازی هاندانەیەتی کەزۆرجار تێکەڵی کردووە بەشێوازی شیکردنەوەی زانستی ,ڕۆزا لوکسمبورگ کە واناوبانگی دەرکرد کە توێژەرەوەیەکی مارکسە جەختی کردەوە لەسەر ئەو ڕوبینای کەپێی وایە دەبێ لەنێوان " شۆسیالیست و بەربەریەتدا یەکێکیان هەڵبژێرین "

23 – ئەم کێشەو کێشەی دیاردەکانی تری ئارەزوی کاولکاری لەکتابەکەی ترمداباسی ئەکەم : هۆکارەکانی ئارەزوی مرۆڤ بۆکاولکاری .

- / لەدەقە عەرەبیەکەدا ناونیشانی دووەم نیە , لەبەر ئەوەی بەشی هەرە زۆری بیروڕای فرۆم لەدەوری ئەم تەوەرە ئەخولێتەوە (بەمرۆیی کردنی پەیوەندیەکانی نێوان مرۆڤ و تەکنۆلۆجیاو کێشەکانی عەقڵانیەتی) پێم باش بوو ئەم ناونیشانەی دووەم لەناونیشانێکی لاوەکی ناو ناودەقەکەوە بکەم بەبەشێك لەناونیشانی یەکەمی دەقەکە ./ وەرگێری کوردی .

www.dengekan.com

- دەقی عەرەبی ئەم بابەتە لەسایتی گفتوگۆی شارستانی rezgar.com وە وەرگیراوە

** / ئەم بابەتە لەدواژمارەی گۆڤاری ئایدیا بلاوبۆتەوە , کەوەرزە گۆڤارێکی بواری وەرگێڕان و لێکۆڵینەوەیە .

ئسوڵیەت وەك ئەوەی ئەمڕۆ هەیە ... ڕاکردنە لەواقع یان بەرگری کردنە لەشوناس ؟

نەسر حامد ئەبوزەید

بیری ئسوڵی لەئێستاداو بەتایبەتی لەخۆرئاوادا وابەستە ئەکرێت بەئیسلام وجیهانی عەرەبی ئیسلامیەوە , سەرەڕای ئەوەی هەمو ئاینەکانی تر (یەهودیەت , مەسیحیەت ,بوزیەت ,هیندۆسیەت) دروست بونی هێزی ئسولی توندڕەوی بەخۆوە بینیوە . وەك چۆن ولاتە پێشکەوتوەکانی خۆرئاوایش بێزاربوە لە گەشەکردنی چالاکی ئاینی وسیاسی ئاراستەکراو

دژبەو کۆمەڵەو سیستەم وڕێکخراوانەی کەجیاوازن لێیان , وەك ئەوەی کەئەمرۆ نازیەنوێکان ئەبینین ,یان ململانێی ئاینی ئیرلەندیەکان وزیندوبونوەی هەندێك نەزعەی فاشیانە ئیتر لەولآتانی باشورو خۆرهەلآتی ئەوروپاوبێت یان ئەمریکای باشور . هەموئەم بزتنەوەو ئاراستە فکریانە بەشێوەیەکی گشتی لەئیسلامیە توندڕەوەکان جیاواز نین لەڕوی هەڵوێست و ئاراستە فکریەکانیانەوە .

وەك چۆن کارین ئارمسترنغ لەکتابەکەیدا بەناونیشانی {جەنگەکان لە ڕێگەی خوادا } کەساڵی 2000 بلاّو بوەوە وتی ((ئسولّیەت لەیەهودیەت ومەسیحیەت وئیسلامدا : بەواتا ی هەموئسولّیەکان دەربەستی کێشەکانی دیموکراسیەت وپلورالیزم ولێبوردنی ئاینی وئازادی بیروڕاو جیاکردنەوەی ئاین لەدەوڵەت نایەن , ئەوان هەمویان سەربەیەك ڕەوتن کەحەزئەکەن بچنە جەنگی (دوژمنەکانیانەوە) لە عیلمانی خوازەکان . ئەوان تەماشای ئەم ناکۆکیە ناکەن وەك ناکۆکیەکی سیاسی ,بەڵکو وەك جەنگێکی گەردونی لە نێوان هەردو هێزی خێرو شەڕدا ئەیبینن, ئەمانە بیروڕاکانیان لەهەندێك تیوەرەوە وەرئەگرن کەلەڕابردودایە و حەزلە پاشە کشێ ئەکەن بەرامبەر واقعی ژیانی ڕۆژانەی کۆمەڵگا و بۆخۆیان ڕۆشنبیریەکی داخراوی دژبەڕۆشنبیری باوی کۆمەڵگاپێك دێنن . بەم جۆرە هەمو بزوتنەوە ئسولّیەکان ئارەزوی پەنابردنیان هەیە بۆتوندو تیژی وەك شێواز و ئامراز بۆبەدەست هێنانی ئامانجەکانیان , لەم پێناوەشدا سلّ ناکەنەوە لەکوشتن و تیرۆرو ئاژاوەو ناکۆکی خوێنین ,تائەگاتە ڕادەی جەنگ وەك ئەوەی

لەیوغسلافیا بینیمان , ئەمە بەمانای ئەوەیە کەئسولّیەت هەر لە ئیسلامداو لەکۆمەڵگای ئیسلامی وبزوتنەوە ئیسلامیە توندڕەوەکاندا کورت نابێتەوە , بەڵکو دیاردەیەکی گشتیەو هیچ ئاین وڕۆشنبیری ودەوڵەتێك لێی بێبەش نەبوە لەهەمو سەردەمەکاندا .بەلاّم ڕوداوەکانی 11 سپتەمبەر ئسولّیەتی ئیسلامی کردە جێگای سەرنجی هەموان بەکاریگەریی بانگەشەکانی دژایەتی تیرۆرو هەموئەو مەسەلانەی تر پێیەوە پەیوەستن, وەك تۆمەتبار کردنی ئیسلام بەدواکەوتوی ,دژایەتی کردنی پێشکەوتن ,ڕەتکردنەوەی مۆدێرنیزاسیۆن , هەروەها پێویستی شەڕکردن دژی دەوڵەتە سەرەڕۆکانی وەکو ئەفغانستان وعیراق (لانی کەم تائێستا) ,یان گۆڕینی هەندێك لەتایبەتمەندیەکانی پێکهاتە بنەڕەتیەکانی کولتوری ئیسلام .

وادیارە ئەمریکا کەئەمڕۆبانگەشەی دژایەتی ئسولّیەت ئەکات ئەوەی لەبیر چووە کەخۆی هەرلەسەدەی 19 وە چەند جۆرێکی تری ئسولّیەتی بەرهەم هێناوە , هەرئەوان بون زاراوەی Fundamentalesm یان بەرهەم هێنا کەهاوجوتی ئسولّیەتی عەرەبیە . وەبۆیەکەم جار بەکارهێنانی ئەم زاراوەیە بەمانا باوەکەی ئێستای لەوتارێکدا بو کەساڵی 1920 گۆڤاری watchman /xaminer کەگۆڤارێکی ئاینی بوو بلاّوی کردەوە . بەکارهێنانی ئەم زاراوەیە لەکاتی قسەو باسەکانی کۆبونەوەی یەکێك لەگروپە پروتستانتیەکانی سەر بەکەنیسەی معدانی بوو , کۆبونەوەکە بۆگفتوگۆکردن لەسەر چۆنیەتی ڕوبەڕو بونەوەی هەندێك ئاراستەی فکری بوو کەداوای تازەکردنەوەو چاکسازی ئاینی ئەکرد , بۆدژایەتی کردنی

www.dengekan.com

بانگەشە عیلمانیەکان وگەڕانەوە بۆبنەما ئاینیەکان وپابەند بون بەڕێنماییەکانی ئاینەوە بوو . بەم جۆرە دەبینین سەرەتای بەکار هێنانی زاراوەکە بەواتای گەڕانەوە بۆبنەماسەرەتاییەکانی ئاین سەرەتایەکی ئەمریکیانەی هەیە , کەچی دوای زیاتر لەهەشتا ساڵ ئەمریکا هەمان چەمك بەکار ئەهێنێت بۆ جیاکردنەوەی ئیسلام وەك ئاینێك کە توندو تیژی بەکار ئەهێنێت , لەسەر بنەمای تیرۆر ودەمارگیری و نالێبوردەیی و زۆرکردن لەئەوانی تر ئەڕوات, ئارەزوی پاکتاوکردن و سڕینەوەی هەموجیاوازیەکانی هەیە, هەر بۆیە وای ئەبینن کە ئەم ئیسلامە پێویستە سزابدرێت .

سەرەڕای ئەوەی دەنگی نارەزای وڕەتکردنەوەی ئسولیەتی توندڕەو لەزۆرشوێن ئەبیسرێت بەلاّم هەندێك لایەن هەیە بەگەرمیەوە ئەیانەوێت دەمارگیریە ئاینیەکان بوروژێنن و بۆهەندێك ئامانجی سیاسی وئابوری تایبەتی خۆیان بەکاری بێنن . ئەمانە لەپێناو جێەجێ کردنی نەخشەکانیان دودڵ نین لەدروست کردنی ڕوداوو هەڵوێستی وەها کەببێتە هۆی شەڕو بەریەك کەوتنی ئاینی . بۆنمونە لەئەیلولی 2001 لەهند لەکاتی بۆنەیەکی ئاینی گەورەدا هەندێك خەڵکی مەبەست دار ئەوەیان بلاّو کردەوە کە کۆمەڵێك موسوڵمان چەند کچێکیان فڕاندوە بۆئەوەی بیان کەنە ئیسلام , ئەوەبو گۆڕەپانی ئاهەنگەکە بوبەگۆڕەپانی شەڕو یەکتر کوشتنی نێوان موسوڵمان وهیندۆسەکان ,لەهەردو لاخەڵکێکی زۆربونە قوربانی ,هەرئەم قسەوباسە ناڕاستانە لەهەمان کاتدا گەیشتە بەریتانیا و لەوێش

شەڕو ئاژاوەی دروست کرد لەنێوان خەڵکی هەردو ئاینەکەدا ,پێش ئەوەی دەرکەوێت مەسەلەکە هەموی درۆیە . ئەم ڕوداوە ڕادەی ئەوئالۆزی وبەدگومانی وڕقەمان پێ نیشان ئەدات کەبەهۆی جیاوازی بڕوای ئاینیەوە دروستبوە ,ئامادەگیەکی مەترسیدارمان پێ نیشان ئەدات بۆقبوڵکردنی هەمو خراپەیەك بەئەوانی ترو خێراییان لەڕوبەڕو بونەوەی یەکتر لەپێناو پاراستنی شوناسی خوددا . ئەو کاتەی ئافرەتێکی فەرەنسی وتی چەندموسولمانێکی باکوری ئەفریقا هێرشیان کردۆتە سەر خۆی ومنداڵەکەی هەڵوێتیسكی تری وەها دروست بوەوە هەرچەندە نەگەیشتە ئاستی توندو تیژی خوێناوی بەلاّم بەخێراییەکی کوتوپڕەوە لەناو ڕای گشتی ودەزگاکانی ڕاگەیاندندا هەواڵەکە ئاڵۆزیەکی زۆری دروست کرد پێش ئەوەی ڕون بێتەوە ئافرەتەکە درۆی کرد .

کۆمەڵگای مرۆڤایەتی مافی خۆیەتی هەست بەدڵەڕاوکێی و گرژی بکات بەرامبەر گەشەسەندنی چالاکی هێزە ئسولیەکان و پەنابردنیان بۆتوندو تیژی وەك تەنها ئامرازێك بۆ تەعبیرکردن لەبۆچونەکانیان ,یان بۆنارەزای دەربڕین بەرامبەر ئەو بارو دۆخە خراپەی کەئەو میلەتانە ئەناڵێنن بەدەستیەوە کەئسولیەکانی لێوە هاتوە , سروشتی توندو تیژی وەهایە دڵەڕاوکێو تێکچونو ناسەقامگیریەکی زۆر دروست ئەکات سەرەڕای زیانە گیانی ومادیە بێشومارەکانی تری , بەلاّم هەڵەیە ئێمە سەیری ئاینەکان بکەین بەتایبەتی ئاینە ئاسمانیەکان و ئاینە جیهانیە تری وەك بوزیەت وکۆنفۆشیەت کەگوایە ئەمانە بانگەشەی توندڕەوی وڕقەبەری ئەکەن

www.dengekan.com

,بەڵکو لەزۆربەی حاڵەتەکاندا بارودۆخە کۆمەڵایەتی وسیاسی و ئابوریە خراپەکانە وای کردووە خەڵك هەست بە بێدەسڵاتی بکەن لەقبوڵکردنی و بەدەنگەوەچونی , هەروەها هەست بەبێ توانایش ئەکەن لەگۆڕانیدا .لێرەدا هیچ دەروازەیەکی تر نابیننەوە جگە لەپەنا بردن بۆئاین وەك پەناگەیەك کەبیانپارێزێت لەم واقعە تاڵەدا . یان بەپێچەوانەوە واهەست ئەکەن لەنێو گوتراوە ئاینیەکانیاندا و لەناو نمونەباڵاکانیان ئەوەیان دەست ئەکەوێت کەپاڵپشتیان بکات بۆڕەتکردنەوەی واقعە تاڵەکەو یاخی بون لێی و دواجار گۆڕینی گەرپێویستی کرد بۆبەرگریکردن لەبونی مرۆڤایەتیان وپێداگری لەسەر خۆدیەت وشوناسیان دژی ئەو هێزە دەست درێژی کارانەی کەئەیەوێت شوناسیان بسڕێتەوە . ئەمەیە پاساو ئەداتە گروپە ئسولیەکان بۆتوندو تیژی وتیرۆر لەگەڵ دان نانمان بەپێویستی ڕەتکردنەوەی ئەنجامە تاڵەکانی کەلە زۆربەی حاڵەتەکاندا خەڵکێکی بێگوناه توش ئەکەن .

بزوتنەوە ئسوڵیەکان دواجار جۆرێکن لەجۆرەکانی تەعبیرکردن لەشوناس , کاتێك کەڕەهەندە کۆمەڵایەتیو ڕۆشنبیریەکانی تریان ئەڕوخێت و تێك ئەچێت , ئەو ڕەهەندانەی مانایەکی ئەدایە بونی مرۆڤایەتیان . ئیتر ئایا ئەم شێوە تەعبیرکرنە شێوازە نیگەتیڤەکەی تەعبیرکردن وەرئەگرێت کەبریتیە لە پاشەکشێ کردن لەژیانی کۆمەڵایەتی و داخران بەسەر خوددا ؟ یان شێوە پۆزەتیڤەکەی تەعبیرکردنە کەبریتیە لەناڕەزای و یاخی بون لەبارو دۆخە خراپەکان و هەوڵدان بۆ گۆڕانکاری کەزۆرجار ئەگاتە ڕادەی نەهێشتنی ئەوی تر بەهەمو ڕێگەیەك و پەنا بردن بۆ بۆپاکتاو کردنو

سڕینەوەی لەپێناو دابین کردنی مانەوەی خود .وادیارە ئەمەیە کەوا هەندێك گروپی ئیسلامی توندڕەو هەستی پێئەکات لەهەڵوێستی ڕەتکەرەوەی بۆخۆرئاوا کە دەکرێت هەر گروپێکی تری ئسوڵی هەستی پێبکات لەهەڵسوکەوت کردنی لە بارودۆخە تایبەتیەکەی خۆیدا بەرامبەر ئەو ڕێکخستن و هێزە نەیارانەی کەڕێگەی ژیانێکی مرۆییانە نادەن بەئەندامەکانیان و بەڵکو بەوڵات وکۆمەڵگاکانیشیان .

پەیوەندیەکی پتەو هەیەلەنێوان بزوتنەوە ئسوڵیەکان وخواست وپێداویستیەکانی شوناس و هەست کردن بەخود بەرامبەر هێزە ستەمکارو دەسڵاتگەراکانی ناوخۆو ئەوانەیش لەدەرەوە ئەیانەوێت هەژمونی خۆیان بسەپێنن . بەتایبەتی کاتێك ئامانجی ئەو هێزانە نەهێشتن وسڕینەوەی بونیادە پێك هێنەرەکانی کولتوری کۆمەڵگا ستەم لێکراوەکانە , هەربۆیە دەبینین چالاکی ئسوڵیەکان زیاد ئەکات دوای کۆتای هاتنی شەڕی ساردو ڕوخانی یەکێتی سۆڤیەت وتاکڕەوی ئەمریکا وەك گەورەترین زلهێزی جیهان کەباڵادەست بوە بەسەر کارو باری جیهاندا بەگشتی , دواجار ((تایبەت بەجیهانی عەرەبی وئیسلامی)) لایەنگیری ئاشکرای و پشتگیری بێشەرمانەی بۆئیسرائیل وبێتوانایی دەوڵەت و سیستەمە عەرەبی وئیسلامیەکان لەڕوبەڕوبونەوەیدا . هەربۆیە ئسوڵیەت ڕەگێکی قوڵی لەواقعی کۆمەڵایەتی و سیاسی وئابوری و نەتەوەی و نێودەوڵەتیدا هەیە , یاخود کێشەیەکی کۆمەڵایەتیە زیاتر لەوەی ئاینی ولاهوتی بێت . چارەسەر کردنیشی یان کەم کردنەوەی توندو تیژیەکەی پێویستی بەتێگەیشتن

www.dengekan.com

لەهۆكارەكانی دەركەوتن و دروست بونیان هەیە , پێویستی بەنەهێشتنی ئەم هۆكارانەو دان نان بەمافی ژیانێكی پڕكەرامەت وسەربەخۆی سەقامگیر هەیە , بەبێ ئەم چارەسەریانەیش مەسەلەكە بەرەو خراپتر بون ئەڕوات و هیچ هێزێكی سەربازی ناتوانێت ئەو ڕێكخستنە ئسوڵیانە بفەوتێنێت كەوا هێزی خۆیان هەر لەئاینەوە وەرناگرن وەك ئەوەی هەندێك بڕوایان پێی هەیە , بەڵكو هێزی خۆیان لەحەزی مانەوە و بەردەوام بون وئامادەیی خود بەهێزكردنیش وەردەگرن ؟

ئەم بابەتە لەم سەرچاوەوە وەرگیراوە
www.Freemediawatch.org

تاریك خوازەكان لەبازنەی شەڕێكی دۆڕاودا

هاشم ساڵح

www.dengekan.com

زۆرلەڕۆشنبیرانی عیراق و عەرەبیش چەپڵەیان بۆڕوخانی دیکتاتۆریەتی بەعس لەبەغداد وپێشتریش حکومەتی تالیبان لێدا .بەلاَم هەرئەوکات زۆرلەڕڕۆشنبیران وکەناڵە ئاسمانیەکانیش بەرگرییان لەم دووحکومەتە تاریکەکرد .هەراو زەنای خۆیان کردو مەسەلەکەشیان زیادلەپێویست گەورەکردەوە ..!هەمان وتەزازبرو وساوەکانی ئایدۆلۆژیای عەرەبیان بلاَوکردەوە ,هەمان ئەو دروشمە غەوغائیانەی کەبەدرێژای پەنجا ساڵەکەڕی کردوین جارێکی تربینیمانەوە . بەلاَم ئێستا دوای دەرکەوتنی ئاسۆیەکی ڕوناك لەعیراق ئایا ئەوانە هەڵوێستی خۆیان گۆڕیوە ؟تاڕادەیەك بەهیوای بینینی ئەمەین .ئایا تێگەیشتون لەوەی ڕوخانی سیستەمێکی وەك تاڵیبان یان بەعس کەدژی ساکارترین پرەنسیپەکانی کەرامەتی مرۆڤە لەبەرژەوەندی هەمو مرۆڤایەتی دایە نەك هەر گەلانی عیراق وئەفغانستان ؟لەوانەیە تێگەیشتبن وبەهیواین کەتێگەیشتبن . ئێمە خوازیاربوین ئەوان هەرلەسەرەتاوە ڕاستیەکانیان بدیایەو سورنەبوایەن لەسەر هەڵەکانیان وبەکەلەڕەقی خۆیان بەرهەڵستی ڕەوتی مێژوویان نەکردایە بەوجۆرەی کەمایەی سەرسوڕمان بوو . وەك چۆن هەندێکیان تائێستاش هەر سورن

لەسەر چەواشەیی وسەرلێشێواوییا ن . هیگڵ پێناسەی فەلسەفەی کرد لەسەر ئەو بنەمایەی کەوا کەوادەرگیربونە لەگەڵ واقعدا لەڕێگای فکرەوە , ئەمەش بەو مانایەی کەفەلسەفە کاتی خۆی بەفیڕۆنادات لەگەڵ تەمو مژوگشتگیریدا بەپێچەوانەی ئەوەی ئێمە تێی گەیشتبوین لەسەرەتای ژیانی ڕوناکبیریمانادا ئەو کاتەی خوێندکار بوین لەزانکۆی دیمەشق, چونکە فەلسەفە قسە لەسەر شتە بەرهەست وبەرجەستە کان ئەکات ,ئەو شتانەی پەیوەندیان بەواقعی ژیانەوە هەیە .هیگڵ وەها تێگەیشتبو لەفەلسەفە کەدیاری کردنێکی قوڵە بۆکێشەکانی واقع لەساتەوەختێکی دیاری کراوی مێژودا . دۆزینەوەی چارەسەرە بۆکێشەکان دوای ئەوەی سەرکەوتو ئەبێت لەدیاری کردنیاندا بەوردی ,هەروەها دەڵێت فەلسەفە کچی ڕۆژگارەکەی خۆیەتی وفەیلەسوفی گەروە فەیلەسوفی تەنها کێشەیەکە , لەهەمو سەردەمێکدا کێشەیەکی بنەڕەتی هەیە زاڵ ئەبێتە سەرکێشەکانی تردا وکەسیش نایبینێت ,لەگەڵ ئەمەشدا کێشەگەلێکی ترهەیە لەپەراویزو سایەیدا کەوا ڕۆشنبیرەمامناوەندی وبچوکەکان بەردەوام خۆیانی پێوە خەریك ئەکەن .

خەسڵەتێکی بیریارە گەورەکان ئەوەیە کەکاتی خۆیان بەکێشەناوەندی وپەراوێزکەوتوەکانەوە بەفیڕۆنادەن بەڵکو دەچنە کرۆکی بابەتەکەوەو ڕاستەو خۆ دوای ئەوەی گرفتەکەیان بۆدەرئەکەوێت ئەو نەخۆشیە ئەبینن کەهەڕشە لەنەتەوەو کۆمەڵگاکەیان ئەکات . گەرئەم پێناسەیە بەسەر واقعی عەرەبی و ئیسلام وەك گشتێك جێبەجێ بکەین .دواجار چی ئەڵێین ؟

www.dengekan.com

كێشەبنەڕەتیەكانمان لەكوێـد ائـەبینین .؟دیارەلـەو شەڕەهەڵگیرساوەدا دەیبیـنین كەلـەنیوان تێگەیـشتنێكی فەندەمینتاڵیـستیتاریك بۆجیهـان وتێگەیـشتنێكی مـۆدێرن بۆهـەمان جیهـان هەیـە .هـەمو ئـەو كێـشانەی لـەعێراق وئەفغانـستان وپاكـستان وجـەزائیرو ئـوردن و...هتـد دەیبیـنین دەكرێت كـورتی كەینـەوە بۆئـەم هاوكێـشە ساكارە ,هـەمو شـتەكان وەسـتاون لەسـەریەكلاكردنەوەی ڕۆژێـك لـەڕۆژانی ,گـەرهیگڵ ڕۆشـنبیرێكی عـەرەب بوایە هەمو كاتی خۆی بەلێكۆڵینەوەی ئەم بابەتـەوە خـەریك ئـەكرد ,بـەلاّم چونكە بیریارێكی ئەڵمانی بو ولەسێبەشی یەكەمی سـەدەی نۆزدەهەمـدا ژیـا وبـیری كـردەوەو نوسـی , ئـەوەبو هـەمو هەوڵـەكانی خـۆی چـڕكردەوە بـۆ چارەسەری كێشەی فەنـدەمینتالیزمی مەسیحی لەگـەڵ جیهـانی مۆدێرنـدا . هەرئەمەیە دەمانگێڕێتەوە بۆهەمان خاڵ . ئالێرەدایە گرنگی كانـت وهیگڵ وگشت فەیلەسوفە ڕۆشـنگەرەكانی تـر بۆئێمـە . ناكرێـت لەئـەبو موسعەب زەرقاوی وبوغزو قینەكەی لەبەرامبـەر مۆدێرنـەو ڕۆحـی شارستانیەتەكەی تێبگـەین تـەنها ئـەو كاتـە نـەبێت كەبـەراوردیان ئەكـەین بـەو پاسـەوانە بڕواییانەی كەئاگری دادگاكـانی تەفتیـشیان بەردایـە ئـەوروپا ,تێگەیـشتنیان زۆرزەحمەتە گەرگەربەراوردیان نەكەین بەوانەی زمـانی ((جیوردانـو برینـو)) یـان بـڕی لەبەرئـەوەی دانـی نـا بەڕاسـتی یتیۆرەكـەی كۆپەرنیكۆسـدا , ئـەوەبو هـەمو ئەنـدامانی جەسـتەیان بـڕی ئەوسـا سـوتاندیان . بـەلاّم ئـەو جەلاوزانـە كۆتاییـان هـات وجیهـانی مـۆدێرنیش سـەركەوت , بۆیـە دەبینـین شـەڕی ئـسولّیەكانمان پێـشوەخت دۆڕاوە وەك چـۆن ئـسولّیە مەسـیحیەكان

شـەڕەكەیان دۆڕانـد , ئەوانـەی هـەولّیان دا ببنـە كۆسـپی بـەردەم ڕەوڕەوەی مێژو . بەلاّم پێش ئەوەی ئەم شەڕەبدۆڕێنن چەند قوربانی ئەدەن وچـەندە خـوێن ئەڕێـژن ؟ لێـرەدا دەبیـنین هیگـڵ لەڕێگەكەماندایـەو چـاوەڕوانمانە پێمان بلّێت : مێژو هەنگاوێك پێشناكەوێت بێ ئەوەی باجەكەی بدات ,مێژو هەرگیز پێشناكەوێت گەرلەڕێگای ململانێو زۆران بازیەوە نەبێت ,هـەروەها زیـاتر لەمـەمان پـێ ئـەلّێت كاتێـك جـەخت لەسـەر ئـەم وتـەزا بەناوبانگـە ئەكاتـەوە ((مكرالتـاریخ)) فێڵـی مێـژو ,هەنـدێك جار مێـژو پێـشناكەوێت تەنها لەڕێگای خراپترین دەروازەیەوە نەبێت , یان لـەدەروازە شاراوەكانیەوە ,ئەمـە پێویـستی بەخـەڵكانێكی وەكـو بـنلادن وزەرقـاوی وزەواهـری هەیـە بۆئـەوەی بـەوجودی خۆیـان ئـەو نەخۆشـیە كوشـندەمان بۆكەشـف كـەن كەلەهەناوی مێژودا هەیە ,گەرتوندڕەوی وقەڵبی ئەمانە نەبوایە ئیتر بۆچی خەڵكی هەستی بەپێویـستیبەرهەمهێنانیی تەفسیرێكی تـازە ئـەكرد جیـاواز لەو تەفسیرە حەرفیـە چەقبەستوەی مـاوەی سـەدان ساڵە بـاوە , ئالێرەدایـە فێڵی مێژو ,كەلەڕێگەی ناهەمواریەكانەوە پێش ئەكەوێت .ئـەو تالیبانانـەی كەچەند ساڵێكی كەم حوكمیان كرد خزمەتێكی گەورەی گەلی ئەفغانـستانیان كرد چونكەوایان لێكردن ئیتر قەت ملكەچی حوكمێكی لەو جۆرە نـابن دوای ئەو هەمو چەپەڵیەی لـەتالّیبان دییـان . دواجار هـەر هەڵـەكردنێك بۆخـۆی پێویـستیەكە بۆدەركـەوتنی ڕاسـتیە كـان ,هەرچـەندە شـەوگارتاریكتربێت كازیوەی بەیان خوازراوترە

www.dengekan.com

لێـرەدا جارێکی تـر ئەگەڕێمـەوە بـۆلای نـاپلیۆن پۆناپـارت وبـۆش وبلێـر وهەموو کۆمەڵگای نێودەوڵەتی کەبەم دواییانە پێیانەوە لکا , لێـرە بـەدواوە نەتـەوە یـەکگرتوەکان وفەرەنـساو ئـەڵمانیاش هـاوڕان لەسـەر ناچار کردنـی ئەژدیهای فەندەمینتاڵیزم و پاککردنەوەی نیشتمانی خۆیان لێیـان ,چونکە شـەڕەکە هـەر شـەڕی بـەریتانیاو ئـەمریکا نیـە بەتـەنها بـەڵکو شـەڕی هەموشارستانیەتی مرۆڤایەتیە بەگشتی .لێرەدا کۆمـەڵێك بـەهای گـەردونی هەیە کەخۆی بەسەر هەمو مرۆڤایەتیدا ئەسەپێنێت ئەمـە باشـتر دەرکـەوت لەڕاگەیاندنەکانی مافی مرۆ‌ڤ و مافەکانی هاووڵاتی بوون لەئەنجامی شۆڕشی فەرەنسادا ساڵی 1789 دواجاریش ڕاگەیاندنی نەتەوە یـەکگرتوەکان 1948 .ئەم ڕاگەیاندنە بەناوبانگانە کۆمەڵێك ڕاستی بەڵگە نەویستی سەلماند وەکو ئەوەی : تۆبەرپرس نیت لەشوێنی لـەدایك بونـت ,نابێـت هەتاهەتایـە بـاجی لـەدایك بونەکـەت بـدەیت ,هـیچ هەڵبـژاردنێکت لەبەردەمـدا نـەبووە بـەوەی لـەخێزانێکی موسـوڵمان بیـت یـان مەسـیحی - یـەهودی - بـوزی - هینـدۆسی ....هتـد لـەدایك بویـت . تۆمرۆڤیـت پـێش هـەمو شـتێك ,یـەکێکیت لەبونەوەرەکانی خودا گەرهەر ئەسڵ ورەگەزو شـیوەیەکت هـەبێت ,دواجار کەرامەتت پارێزراوە وەکو هەر بونەوەرێکی تـری مرۆیـی بەسـیفەتی ئـەوەی کـە مرۆڤیـت . نەکـەمترو نـەزیاتریش ,هەربۆیـە خـەڵکی لێـت دەپرسـنەوە لەسەر کردەوەکانت بـەباش وبـەخراپ بـەڵام نـەك پێشئەنجامدانی .ئەمەیـە جەوهـەری نـاوەڕۆکی مافـەکانی مـرۆڤ وهـەمو فەلـسەفەی مۆدێرنـەو ڕۆشنگەری .

ئەمـە تـەواو ناکۆکـە لەگـەڵ تێگەیـشتنی فەندەمینتاڵیزمداکـەپێك هـاتووە لەسـەر جیاکـاری مەزهـەبی و تـایفی وئـاینی ,لـەنێوتا تاکـەکانی کۆمـەڵگا ومرۆڤایەتیدابەشێوەیەکی گشتی , هەروەها ناکۆکە لەگەڵ ئـەو وێنا کردنـە ڕەگەز پەرستیانەدا کـەزاڵبو لـەڕۆژگاری سـەرکەوتنی نازیـەکان وفاشیەکانی ئەوروپا دا.

ناکرێـت فەندەمینتاڵزمـەکانی لای خۆمـان خـەیاڵی ئـەوە بکـەن بلیمـەتی وتازەگـەرن لەکاتێکـدا تـەکفیری دیموکراسـیەت ئەکـەن ,پێـشەوان زۆربـەی پاپاکـانی ڕۆمـا و کاسـۆلیکە تونـدڕەوەکانیش تـەکفیریان کـردووە ,بـەڵکو لیبرالیەت مافەکانی مرۆڤ وعەقلانیەتی فەلسەفەشیان تەکفیر کرد ,ئـەتوانم فتواکانیان بخەمە بەردەستی

خوێنەران دوای وەرگێڕانی بۆعەرەبی کەلەڕاستید اهیچ فـەرقی نیـە لەگـەڵ فتواکانی بنلادن وزەرقاوی ,بـەڵکو هـەمان پێداویـستیە لاهوتیـەکان وهـەمان عیبـارەتیش بـەکار ئـەهێنن ((ئەمـە بەشـێك لـەو کتابـەم پێـك دێنێـت کەبەناوی زانستی بـەراوردکاری فەندەمینتاڵیزمـەکان بـەهیوام بـڵاو بێتـەوە لـەکاتی گونجـاودا)) ئەمانـە دژی ڕەوتـی مێـژو ڕێئەکـەن بەماناحـەرفی وهیگڵیەکـەی وشـەکە ,دواجـار تێـك ئەشـکێن وەك چـۆن فەندەمینتاڵیـستە کانی تری پێش خۆیان لەئەوروپا تێك شکان کەترسناکی و فشارو وزۆریان هیچ کەمتر نەبو لەئەمانە .

....

سەرچــاوە :ڕۆژنامــەی شــەرق الاوســت / ژ / 9569 ی ڕۆژی 8/2/ 2005

دیاردەی فەندە مینتاڵیزم و ئیشكالیەتەكانی

گفتوگۆی هاشم ساڵح لەگەڵ محمد ئارگۆن

پێشەكییەك

دەمویست لەم چاوپێكەوتنەدا دەربارەی دیاردەیەك پرسیار لە محمد ئـارگۆن بكەم كە ئێستا هەمو جیهانی بە خۆوە خەریك كردووە ,مەبەسـتم دیـاردەی فەندەمینتالیزمە ((ئـسولێەت)).دیـارە وەك شێوازیهەمیـشەیخۆی كەوتـە

www.dengekan.com

باسکردنی هۆکارە وردو قوڵە کانی ,بەوتە کانیا دیارە پێی وایە دیاردەیەکی بونیادیالموچوع:ەو بۆماوەیەکی دورودرێژ کۆمەڵگا عەرەبی و ئیسلامیەکان بە خۆوە خەریك ئەکات .لەوانەیە ئەم شە پۆلەیان بڕوات بەلاّم ئەو پرسیارانەی خستومەتە ڕو هەردەمێنێتەوە مادام دەستنیشانکردنێکی ڕاست و چارەسەرێکی گونجاوی بۆ نەدۆزرێتەوە .ئەرگۆن بۆئەوەی زیاتر تیشك بخاتە سەر بابەتەکە لەگۆشەی میتۆدی بەراورد کارییەوە قسەی لەسەر ئەکات , بەراوردی ئەکات بە فەندە مینتالێزمی مەسیحیەت کەوا ڕۆژئاوای بۆماوەی دوو سەدە بەخۆوە خەریك کرد .هەروەها لەچاو پێکەوتنەکەد ا ڕوبەڕوی چەند مەسەلەیەکی تردەبێتەوە کەوا تایبەتە بەلێکۆڵینەوە لەکەلەپور ((تراپ)) وەك جیاکاری نێوان پرۆژەی (ڕەخنە لەعەقڵی عەربی)محمد عابد جابری و پرۆژەکەی خۆی (ڕەخنە لە عەقڵی ئیسلامی) .

هاشم

دەقی گفتو گۆکە

هاشم : فەندە مینتالێزم بوە بەبابەتی خەریك کردنی جیهانی عەرەبی بەدرێژای ئەم ساڵانەی دواى .چۆن لەم دیاردەیە تێدەگەیت و,چۆن هۆکارە کانی شی ئەکەیتەوە ؟

ئارگۆن :ناتوانین لە فەندە مینتالێزم تێبگەین لەناو ئیسلامدا تەنها ئەو کاتە نەبێت بەراوردی بکەین بە فەندە مینتالێزمی ناو ئاینە کانی تر .وەناکرێت بەشێوەیەکی ڕاست شیبکەینەوە تەنها ئەو کاتە نەبێت میتۆدە مێژوییە کانی بە سەردا جێبەجیّ ئەکەین ,ئەوەی کەوا جێیبە جێکرا لەسەر فەندە مینتالێزمی مەسیحیەت, بۆنمونە ئێستا کاتی ئەوە هاتووە فکری عەرەبی ئیسلامیدا دەستبکات بە خوێندنەوەی ئەوانەی واڕوئەدات لە دەرەوەی خۆیدا ,بە تایبەتی لە بواری ئەو لێکۆڵینەوە تازانەی لە سەرئاینەکان ئەکرێت بەشێوەیەکی گشتی .مەبەستم لێکۆڵینەوەکانی پەیوەست بەدیاردەی ئاین و ئەو ئەرکانەی بەجێی دێنیّ لە کۆمەڵگادا .لێرەدا داوائەکەم لەموسوڵمانان بایەخی زیاتر بدەن بەوەی کە مێژوو فێرمان ئەکات ,بەوەی لەزانستە کۆمەلاّیەتیەکانەوە فێر ئەبین لەبارەی ئاینەوە .وە دواجاریش بۆئەوەی لە دیاردەی ئاین تێبگەین ناچارین بەناو زانستە کۆمەلاّیەتیە کاندا بێین . مەبەستم ئەوەیە زانستە کۆمەلاّیەتی و مرۆڤایەتیەکان بەکابێنین بەسەر کەلەپوری ئیسلامیدا وەك چۆن ماوەیەکی زۆرپێشتر بەسەر کەلەپوری مەسیحیەت لە ئەوروپادا هەمانشت کرا .بێگومان ئیسلامە کۆنزەر فاتیڤ (کۆنەپارێز) و فەندەمینتالێستەکان جوابمان ئەدەنەوە بەوەی کە زانستە کۆمەلاّیەتیەکان لەسەر کەلەپوری ئیسلام جێبە جێناکرێت چونکە بەرهەمی خۆرئاوایەو هیچ پەیوەندیەکی بەئیسلامەوە نیەئەم هەڵوێستە خراپە لەزانستە کۆمەلاّیەتیو مرۆڤایەتیەکان هەر لای فەندە مینتالێستە کان نیە بەتەنها ئەڵکو ئەمە

www.dengekan.com

هەڵوێستی زۆرێك لە ڕۆشنبیرانی عەرەب و ئیسلامە تائێستا ,بەڵام خۆشبەختانە هەندێك هەڵاواردن (استسناو) هەیە .بەم جۆرە ئیسلام بە داخراوی دەمێنێتەوە لەناو بازنەیەکی کەلەپوری داخراو بەسەر خۆیدا ,ئەمانە نایانەوێت دەرگای گفتو گۆیەکی فراوان بخەنە سەر پشت بۆئەوەی کەشێکی تازە دروست کەن .نایانەوێت زانستە کۆمەڵایەتیەکان جێبەجێکەن بەسەر کەلەپوردالەپێناوی تازەکردنەوەو جارێکی تر لێکدانەوەی ئیسلام وەك دیاردەیەکی دینی گەورە لەناو کۆمەڵێك دیاردەی تردا .ئەوان تێناگەن لەوەی میتۆدی بەراورد کاری چەند بە کەڵکە بۆتێگەیشتن لە خود .چونکە ئاینی دیکە هەیە لە جیهاندا جگە لە ئیسلام ,وەك مەسیحیەت ,جولەکە,بوزیەت ,هیندۆسی ...هتد .ئیسلام وەکو دیاردەیەکی ئاینی بەشێوەیەکی ڕەها جیاواز نیە لە دیاردە ئاینیەکانی تریتایبەت بەوئاینانەی پێشتر ناومان بردن .دیارە ئەم هەڵوێستەشمان هەڵوێستێکی زانستیانەیە و ناکۆکە لەگەڵ هەڵوێستێکی ئیمانی و بڕوای یان تەسلیمی وسۆزداری کە لە با وباپیرانەوە مابێتەوە .ئیسلامێکی تەقلیدی وفەندە مینتاڵیست لە هیچ شتێکدا جیا نیە لە هەڵوێستی مەسیحیە کی تەقلیدی یان جولەکەیەکی تەقلیدی .هەر یەك لەمانە لەناو کەلەپورەکەی خۆیدا داخراوەو بەرەهای ئەزانێت و هیچ شتێکی تری جێگای بڕوا نادۆزێتەوە ئەمە نەبێت و هەموو ئەوانی تریش بە هەڵە ئەزانێت . مەبەستم لە هەڵوێستی تەسلیمی وسۆزداری ئەوانەیە کەدەیانەوێت قسە لەسەر ئیسلام بکەن بەس لە ڕێگای ئیمانێکی تەقلیدیەوە کە هەموو ڕێچکەیەکی شیکاری و زانستی وعەقڵانی

ڕەتئەکاتەوە .مادام ئەم ڕەتکردنەوەیەش باوە مەحاڵە هەنگاوێك پێشکەوین .بێگومان ڕەخنەی مێژویی ئازاد پێویستە بەسەر فەندەمینتالیستەکان وخەڵکانی تریشدا جێبەجێ بکرێت ,لەسەر فکری تەقلیدی بەشێوەیەکی گشتی .

هاشم :هەندێك دەڵێن فەندە مینتاڵیستەکان تەنها ڕەوتێك لەناو ئیسلامدا وەردەگرن ورەوتە عەقلانی و هیومانیستەکانی تر فەرامۆش دەکەن ,وەکو موعتەزیلەکان و فەیلەسوفەکان ,ڕات چیە لەسەر ئەم بۆچونانە .

ئەرگۆن :ئەمە ڕاستە. بەڵام ئەم تەیارە فەندە مینتاڵیستە ((سەلەفیە)) سەرکەوتووە وجێگیربووە هەر لەسەدەی سیازدەهەمەوە ,ئەمە داهێنانی ئەمڕۆنیە .فەندەمینتاڵیسەکانی ئێستا ڕەگیان لەڕابردوداهەیە ,بەڵکو ڕابردویەکی دوریش .ئەمانە کاردەکەن وپێگەیشتون لەناو زەمینەیەکی گونجاودا ,زەمینە یەك کەواماوەیەکی زۆرە ئامادە کاری بۆئەکرێت .ئالێرەدایە نهێنی خێرا بڵاوبونەوەوهێزیان .لەزۆربەی وڵاتە ئیسلامیەکانداقوتابخانە فقهیەکان بڵاوبونەوە .هەروڵاتەو ئاینزایەکی زیاتر لەئاینزاکانی تر خواست و وەرگرت .لەتورکیا ئاینزای حەنەفیان پێخۆشبو ,لەسعودیە حەنبەلی ,لەمسر شافعی ,لەمەغربی گەورە مالکی ,لەئێران جەعفەری شیعی .....هتد.ئەم تایبەت کردنە تەسکە وەکو گەڕانەوەیەك وابو لەو فرەیی و پلورالیزمە فکری وبڕواییەی کەواباو بو لەسەردەمی کلاسیکیدا یان سەردەمی زێرینی شارستانیەتی عەرەبی-ئیسلامی,هەمە ڕەنگی و فرەیی ئاسایی بو پێش هاتنی سەردەمی دواکەتن

www.dengekan.com

وخۆدوبارەکردنەوە وداخستنی دەرگاکانیئیجتهادکردن .بۆیە هەرئەوە بەس نیە بلێین فەندەمینتالیزم لادانە لەئیسلام ,یان پەیوەندی بەئیسلامەوەنیە ...ئەمە کێشەکەمان بۆچارەسەر ناکات .کێشەکە قولترە لەمەو فەندەمینتالیستەکان وخەلکانی تریش دەگرێتەوە .ئەوان خەلکانێك نین هەمو دەقەکانی فکری ئیسلامی بناسن ,بۆیە ئەوەی دەیزانن ئەو ئاراستەیە لەمێژودا زالبووە .ئەویش ئاینزاکانی شیعەو سونە .بەلام هەردو مەزهەبی شیعەو سونەش توشی تەسك بیری وچەقبەستنێکی ترسناك بووە هەرلەسەدەی سیازدەهەمەوە .,ئەمەش بەردەوامە تارۆژگاری ئەمرۆمان .ئەم داخرانە مێژوییە تائێستا لەلایەن ئیسلامەکانەوە لێی نەکۆلراوەتەوە بەشێوازێکی زانستی .گەرلێکۆلینەوەیان تیا بکردایە تێئەگەیشتن ئەو بارودۆخەی ئێستادەنالێنن بەدەستیەوە دەگەرێتەوە بۆئەو سەدە تاریکانەی تائێستا یش لێی دەرنەچوون .

ئەمەش مانای وایە ئێمە میراتگری ئەو سەردەمانەین کەبەتالە لەهەمو دەولەمەندی وپلورالیزمێکی فکری و بروایی ,میراتگری ئیسلامی سەردەمی کلاسیك نین ((ئیسلامی سەردەمی کلاسیك شەش سەدەی سەرەتای مێژوی ئیسلام دەگرێتەوە ,یان تاوەکو مردنی ئیبن الروشد))ئەمە راستیەکی مێژویی بەلگە نەویستە .دواجار پێویستە لەروانگەیەکی مێژوییەوە سەیری مەسەلەکان بکەین بۆئەوەی تێبگەین بۆچی ئەمرۆش دەشلەژێین لەوشتانەی کەهەمیشەتیا شلەژاوین .گەرئەمە نەکەین ئەواتێناگەین بۆچی فەندەمینتالیزم گەشە ئەکات ولەهەمو شوێنێك بلاو ئەبێتەوە .ناکرێت لەم

شتانە تێبگەین گەرلەمەدایەکی کورتی زەمەنیدا سەیری بکەین ,یان لەبیست سالی رابردووەوە بیبینین(بابلێین لەشۆرشی خومەینی 1978)وە .پێویستە مەسەلەکان لەروانگەی مەدای دوری مێژوەوەببینین وەك ئەوەی مێژو نوسی بەناو بانگ (فرنان برۆدێل)کردی بۆئەوەی تێبگەین لەنهێنی ئەم دیاردە بلاوەی جیهانی ئیسلامی .بۆتێگەیشستن لەریشەکانی ئەم دیاردە پێویستە هەشت سەدە بگەرێینە دواوە .بەم جۆرە دەبینین زانستی مێژوزۆربەباشی مەسەلەکانمان بۆرۆشن ئەکاتەوە گەربزانین چۆن میتۆدەکانی بەکارئەهێنین لەگەل کەلەپوری ئیسلامیدا .ئەوە فکری رەخنەگرانەیە ئیسلام لەناخەوە تازەئەکاتەوە کەوائێمە ئێستا زۆرپێویستمان پێیەتی .وەهەر ئەمەش هزری ئیسلامی دەکاتەوە بەسەر میتۆدەکانی زانستە مرۆڤایەتیەکان و زاراوەکانیو دەسکەوتە مەعریفیەکانی کەزۆرمەحالە بتوانین لەمرۆبەدواوە فەرامۆشی کەین .بەوجۆرە دەبینین بەکارهێنانی میتۆدەتازەکان لەکەلەپوری ئیسلامیدازۆرپێویستە بۆئەوەی هزری ئیسلامی پێئازاد کەین لەو وەستانەی ئێستای .

هاشم :بەلام لەکاتێکدا میتۆدی مێژویی جێبەجێکرا لەسەر مەسیحیەت لەسەدەی نۆزدەهەمدا کاردانەوەو هەلچونێکی توند رویدا لای فەندەمینتالیزمی مەسیحی ,تازەگەرەکانیان تاوان بارئەکرد بەتێکدان ووێرانکردنی کەلەپور ودەرچون لەبروای ئاینی و...هتد .

ئەرگۆن : بەلێ.ئەمەراستە .بەلام دەتەوێت چیبکەین ؟یان ئەوەتابجولێین وشتەکان ببزوێنین ,یان ئەوەیە تەسلیمی قەدەرەکان بین .پێویستە شتێك

www.dengekan.com

بکەین بەرامبەر ڕەوشی ئێستا .ناتوانین دەستە پاچە دانیشین بەرامبەر ئەوانەی ڕو ئەدات .ئەزمونی مەسیحیەت لەسەدەی نۆزدە لەگەڵ مۆدێرنەدا ئەوەمان نیشان ئەدات کەوائێمە لەبەردەم سایکۆلۆژیایەکی ئاینی هاوبەشداین لای فەندەمینتالێزمیئیسلام ومەسیحی وەك یەك .ئەمە گەورەترین بەڵگەیە لەسەر گونجاوی ئەو میتۆدانە بۆبەکارهێنانیان لەسەر کەلەپورە ئاینیەکان .پێم وایە زانستە کۆمەڵایەتی مرۆڤایەتیەکان دەوڵەمەند ئەبێت و ڕاستگۆییەکی زیاتر بەدەست دێنێت گەربەکار بهێنرێت لەگەڵ کەلەپوری ئیسلامیدا .چونکە تائێستا هیچ ئەزمونێکی پراکتیکی نیە لەگەڵ کەلەپوری مەسیحی ئەوروپیدا نەبێت ,ئەمەش بەس نیە بۆسەلماندنی متمانەیان پێویستە بەسەر کەلەپورێکی قورسی وەکو ئیسلامیدا جێبەجێبکرێت بۆئەوەی مەدای ڕاستگۆیی میتۆدو زاراوەکانیان تاقی بکرێتەوە .لەڕاستیدا ئەمەیە کەوارۆژهەلأت ناسە گەورە کان دەستیان پێکرد لەسەدەی نۆزدەهەمدا .,لێکۆڵینەوەکانیان کاردانەوەی هەڵەشانەی دروست کرد لەنێو ناوەندە کۆنزەرفاتیڤە ئیسلامیەکاندا ,وەك چۆن لێکۆڵینەوەی هاوکارەکانیان هەمان کاردانەوەی دروست کرد لای مەسیحیە کونزەرفاتیڤە کان لەکا تێکدا هەمان میتۆدیان جێبەجێکرد بەسەر کەلەپوری مەسیحیدا .لێرەدا میتۆدی بەراورد کاری زۆرشتمان بۆڕۆشن ئەکاتەوە ,نابێت بەحەپسی وداخراوی لەناو ماڵ وکەلەپوری خۆماندا بمێنینەوە .زۆرپێو یستە بکرێینەوە بەسەر کەلەپورەکانی تردا وببینین چی تیا ڕوئەدات .

مەبەستم چیە لەسایکۆلۆجیای ئاینی هاوبەش لای ئیسلام ومەسیحی وەکو یەك ؟مەبەستم پێکهاتنی ئەو عەقڵیەتەکۆمەڵیەیە کەبەدرێژایی چەند سەدەیەك لەڕێگای سیستەمی فێرکردنیقوتابخانەیی (سکولاستیکی)ەوە دروست بووە .ئیتر لەمەوە زۆر زەحمەتە عەقڵە کان لەم عەقڵیەتە تەقلیدیە جێماوەی بابو باپیران ئازاد بکەین .ئەم عەقڵیەتە کۆمەڵیە وەکو چیمەنتۆ چیایەکی کەڵەکە بوی لێپێك هاتووە بەهۆی بەجێگەیاندنی ئەرك وسروتە ئاینیە ڕۆژانەییەکان وئاهەنگە ئاینیەکانەوە وای لێهاتووە ئازاد کردنی عەقڵی خەڵکی لێیکارێکی زۆر زحمەت بێت. بەلأم جیاوازی نێوان لایەنی مەسیحی ئەوروپی و لایەنی عەرەبی ئیسلامی ئەوەیە لایەنی ئیسلامی تائێستا ڕوبەڕوی لێکۆڵینەوەیەکی زانستی نەکراوەتەوە, ئێمەچاوەڕێبوین ئەمە بکرێت دوایبەدەستهێنانی سەربەخۆی .بەلأم زۆربەی سیستەمە سیاسیەکان سیستەمی فێرکردنی تەقلیدی ئاینیان هێشتەوە وەك خۆی ,فێرکردنێکی تەسکی دلخۆشکەرە .ئەوەبو فێرکردنی ئاینیان جیاکردەوەلەخوێندنی زانستە مرۆڤایەتی و فەلسەفیەکان .بەڵکو تێبینی ئەکەین تائێستا زانستە مرۆڤایەتیەکان نەچۆتە ناو پرۆگرامی فێرکردنمانەوە بەشێوەیەکی چاك ,گەر وانیە چۆن دەکرێت مەسەلەکان تەشەنە بکەن وتوشی ناسەقامگیری بن ؟لەبارو دۆخێکی وادا بۆچی سەرکەوتنی ڕەوتی ئیسلامی فەندەمینتالێزمی توندڕەوت بەسەر ئیسلامی عەقلانی کراوەی لێبوردەدا پێسەیرە ؟نابێت سەرسوڕماو بین بەرامبەر ئەو

www.dengekan.com

شتانەی کەئەمرۆ ڕوئەدەن .ئەوەی ئەمرۆ لەجەزائیر ,مسر ,پاکستان ,...هتد ڕوئەدات شتێکی ئاساییە ونابێت پێمان سەیربێت .

دواکەوتنێکی ترسناك هەیە لەسیستەمی خوێندنی زانکۆیی عەرەبی - ئیسلامیدا.وتاری ڕۆژنامەو گۆڤارو کتێبەکان بخوێنەرەوە ئەمەی تیادیارە .ئەوەندە بەسە لاپەڕەکانیان هەڵدەینەوەو لەمە دڵنیا بین .وەهەروەها لەناو ئەو گفتوگۆساووو دوبارانەی‌لەجیهانی عەرەبیدا ئەکرێت ڕنگی داوەتەوە ,هەر هەمان قسە دوبارە ئەکاتەوە و دەڵێت :نا..نا تێکەڵی مەکە لەنێوان هەمو موسڵمانان وفەندەمینتاڵیستەکان لەیەکتری جیاوازن بەلاّم ئەم قسانە زۆرئایدیالیستیانەو تەمبەڵانەیەو لەبەردەم هیچ تاقی کردنەوەیەکدا خۆی ناگرێت .ئەمە قبوڵ ناکرێت گەرسەیری مەسەلەکان بکەین لەڕوانگەیەکی مێژوییەوە .چونکە لەفۆرمە فەندەمینتاڵیستەکەی ئیسلامدا شتێك لەهزری ئیسلام ئامادەیی هەیە ,ئەم ئامادەییەش بریتیە لەبیری فەندە مینتالّیزمی پشت بەستو بەئسولّەکانی ئاین وفقهی ئیسلامی.ئەوفەندەمینتاڵیزمەی کەواسەرچاوەیەکی گرنگی بیری ئیسلامی ئەمرۆپێك دێنێت تائیستا ڕوبەڕوی پیاچونەوەیەکی ڕەخنەگرانەی جدی نەکراوە لەبەرڕۆشنایی میتۆدە نوێکانی زانستی مێژوو,زانستی زمانەوانی مۆدێرن ,سۆسۆلۆجیا ,سایکۆلۆجیا ی‌میژویی وهەمو لقەکانی تری زانستە مرۆڤایەتیەکان .تائێستا ئسوڵی فقهی و ئسوڵی ئاینی لەکۆلیژەکانی شەریعەت وپەیمانگاتەقلیدیەکان ئەخوێنرێت وەك ئەوەی کە لەسەدەکانی ناوەڕاستدادەخوێنرانٍ .باشە چۆن ئەتەوێت نەوەیەکی تازەی عەرەبی ئیسلامی دروست بێت و ڕێنسانس بکات

ونەوەیەکی کراوەی ئازاد لەعەقڵیەتی سەردەمە بەسەرچوەکانی لێدەرچێت .ئەم ئسولاّنە لەسەدە ناوەندیەکانی سەرەتادا دەخوێنران باشترلەوەی کەئێستا هەیە ,بۆچی ؟چونکە ئەو کاتەدیالۆکی نێوان ئاینزاکانی‌شافعی ,حەنەفی ,مالکی وتەنانەت شیعەو سونەش دەکراو بەردەوام بو .دیالۆکی نێوان شیعەوسونە بەشێوەیەکی ئاشتیانە بەردەوام بو تاوەکو سەدەی دەیەمی زاینی,یان سەردەمی پلورالیزمی داهێنەرانەی شارستانیەتی‌عەرەبی - ئیسلامی .دواجار ئەم دەسکەوتە شارستانیانە بەجۆرێك کۆتایی پێهات ئاینزاکان کەوتنە ناکۆکی وگۆشەگیریەوە بەرامبەر یەکتری وەك ئەوەی دیواری چین لەنێوانیاندا هەبێت .وایان لێهات وەك ئەوەی وابەستەی یەك ئاین ویەك قورئان ویەك پێغەمبەرنەبن .

گفتوگۆی نێوان شیعەو سونە لەگۆڕەپانەکەدا تەواو ونبو دوای سەدەی (11ز) وسەرکەوتنی سەلجوقیەکانی تورك ,ئەوانەی کەوا گۆشەگیریەکی مێژوییان بەسەر ئاینزاکانی ئیسلامدا سەپاند و هەرئەوان بون دەرگای ئیجتهادیان داخست وئەو پلورالیزمە بڕواییەی لەئیسلامدا هەبو نەیان هێشت ,بۆیە سەردەمی ئەوان بەسەرەتای داڕوخان و تێکشکان دائەنرێت .

هاشم /تۆهەمو پرۆژە فکریەکەی خۆت دەخەیتە ژێرئەم ناونیشانە دیارەوە :ڕەخنە لەعەقڵی ئیسلامی مەبەستت چیە لەمە ؟

ئەرگۆن :ئەم پرۆژەیەبۆیەکەم جار دەستی پێکرد کاتی خەریك بونم بەتێزی دکتۆراکەم لەسەر مسکویە ((هیومانیزمی عەرەبی لەسەدەی چوارەمی کۆچی :مسکویەی‌فەیلەسوف ومیژوناس)) ,ئیبن الخلدون ئاماژەی

بەچاکی مەسکویە کردووە ,ئەمە بەڵگەی گرنگیەتی .ئەم بیریارە ئاسۆیەکی فراوانی بۆکردمەوە ,من ئازادیەکی سەرسوڕهێنەرم لابەدی ئەکرد بەبەراورد بەدۆگماتیزمی عەقڵی ئاینی ئەمڕۆ.بۆم دەرکەوت کەواعەقڵ بەکارئەهێنێت بەشێوازی فەیلەسوفەکانی یۆنان .تەواو هزری یۆنانی هەرس کردبو کەوادەقەکانی وەرگێڕرابون بۆسەرزمانی عەرەبی پێش لەدایك بونی ئەو لەسەدەی (4 ك)و (10 ز)ئەم بیریارە ئیسلامە تەبەنای عەقڵی ڕەخنەگرانەی فەلسەفی کرد بەهەموو ڕەهەندەکانیەوە .دواجار توشی بیریارەکانی تری سەردەمی مسکویە بوم پێشهەمویان ,(ئەبوحەیانی تەوحیدی) .بەم جۆرە تێزێکی تەواوم نوسی دەربارەی ئەو نەوەڕۆشنبیرە ,نەوەی مەسکویەو تەوحیدی .دیارە ئەوان کتابێکیان داناوە بەشێوازی پرسیارو وەڵام ونامە گۆڕینەوە ,ئەم کتابە هاوبەشە کتابی ((الهوامل والشوامل)) هاوشیوەی نادۆزمەوە لەزمانە کانی تردا ,ئەمە یەکێکە لەگەنجینە بەنرخەکانی کەلەپوری عەرەبی ئیسلامی .ئەوەخوێندنەوەی مسکویەوتەوحیدی بو ئازادی کردم لەعەقڵیەتی دۆگماتیزمی تەسك ,ئەو عەقڵیەتەیکە تائێستازاڵە بەسەرماندازۆربەداخەوە .

هاشم : جیاوازی نێوان پرۆژەکەی تۆ((ڕەخنە لەعەقڵی ئیسلامی))
وپرۆژەکەی محمد عابد جابری ((ڕەخنە لەعەقڵی عەربی)) چیە

ئەرگۆن : بڕوام وایە جابری بەشداری کرد لەبزوتنەوەی بەرخۆری (استهلاك) ئایدۆلۆژی کەلەپوردا .بەمانایەکی ترهەوڵی ئەدا هەندێك خەسڵەتی سەردەمی کلاسیك دەرخات (سەردەمی زێڕینی شارستانیەتی

عەرەبی - ئیسلامی)) و عەرەبی ئەمڕۆ ڕازی کات بەوەی ڕابردویەکی پرشنگداریان هەیە و دەتوانن پشتی پێ ببەستن بۆئەوەی ڕوبەڕوی مۆدێرنیتەی ئەوروپی پێ ببنەوە .بەلاّم گرفتەکە لێرەدایە کەچارەسەرلەبەرخۆری ئایدۆلۆژی کەلەپوردا نیە,یان لەشانازی کردن بەباب وباپیرانەوە نیە ,بەڵکو لەوەدایە ئەم کەلەپورە وەکو خاڵی دەرچون بۆگەیشتن بەڕەوڕەوەی شارستانیەتی هاوچەرخ دابنرێت .کەلەپوری عەرەبی - ئیسلامی سەرەڕای گەورەی وگرنگی هەرلەناو ئەو بارو دۆخە عەقڵیەی سەدە ناوەندیەکان دەرناچێت کەتێیدا سەوزبووە .لەڕاستیدا چارەسەر لای ئەم ڕابردووە زێڕینە نیە, بەڵکو دەکرێت وەك ئامرازێك گەربزانین چۆن بەکاری بێنین وگەشەی پێبدەین و تێیپەڕێنین بمانگەیەنێتە چارەسەرێك .سەرەڕای ئەمەش چەمکی عەقڵی ئیسلامی هەستپێکراو ترە تاچەمکی عەقڵی عەرەبی . عەقڵی ئیسلامی ئامادەیی هەیە لەدەقەکان وعەقڵەکانیشدا ,دەتوانین دەستەبەری کەین بەشێوەیەکی بەرجەستەو هەمو ڕۆژێك لەگەڵی دەرگیرین .دەتوانین لێکۆڵینەوەیەکی ڕەخنەگرانەی مێژویی لەسەر بکەین نەك نەك ڕامانی وتەجریدی .ئەم ڕەخنە گرتنە لەعەقڵی ئیسلامی هەنگاوی یەکەم پێك دێنێت کەدەکرێت موسڵمانان لەڕێگایەوە بچنە ناو مۆدێرنەوە و زاڵیش بن بەسەریدا .لەڕاستیدا جابری دوری گرتووە لەبەکارهێنانی چەمکی ڕەخنە لەعەقڵی ئیسلامی و گۆڕیویەتی بە ڕەخنە لەعەقڵی عەرەبی بۆئەوەی بەدووربێت لەکێشەو بەرپرسیاری .ئەمە فێڵێکی ئاشکرایەو لەکەس شاراوە نیە, کیشەی بەردەم ئەمڕۆو سبەینێشمان کێشەی

www.dengekan.com

ڕەخنە کردنی عەقڵی ئیسلامییەنەك عەرەبی , چونکە عەقڵی عەرەبی خۆیشی عەقڵێکی ئاینیە,یان نەچۆتە قۆناخی پاش ئاینەوە .چۆن دەکرێت ڕەخنە لەعەقڵی عەرەبی بگیرێت بێڕەخنە گرتنی عەقڵی ئاینی ؟!ئەمە مەحاڵە .دواجاریش زیاد لەسەدان ساڵە ڕەخنە گرتنی عەقڵی لاهوتی سەدەناوەندیەکان وەکو ئەرکێکی گرنگ لەبەردەمماندایە ,بێ هەستان بەم ئەرکە نەئازادئەبین و نەرێگای دەربازبونیش ئەدۆزینەوە.بەڵگەی ئەمەش ڕوداوەکانی دنیای ئێستامانە .

ئەمە مانای وانیە جابری هیچی نەکردووە .هەوڵەکەی زۆربەکەڵکەو یەکێکە لەگرنگترین هەوڵەکانی ناو ڕۆشنبیری عەرەبی. بەڵام بەس نیە .پێویستە تێپەڕێنرێت بۆهەولی قوڵترو دورتر .بەکورتی پێویستە بچینە کرۆکی کێشەکانەوە ولێی دورنەکەوینەوە بەبیانوی ڕازی کردنی خەڵك و جەماوەر .پێویستە ڕەخنە بچێتە ناوناوەڕۆك وریشەی شتەکانەوە نەك هەر ختوکەیان بدات یان بەتەنکی بەریان کەوێت .

هاشم :بۆچی ئەوروپا ڕینسانسی بینی ودابڕا لەسەدە ناوەندیەکان کەچی ئێمە نەمان دی .

ئارگۆن :ئێمە دوهەولی لەبارچومان هەیە بۆڕێنسانس .یەکەمیان لەسەردەمی کلاسیك بو وەك ئەوەی وتمان و دووەمیان سەدەی‌نۆزدەهەم .گەرڕێنسانسی یەکەممان بواری بەردەوام بونی هەبوایە ئەوائێمە پێشەنگی بزوتنەوەی مێژو ئەبوین .ئێمە پێش ئەوروپا گەیشتینە ڕۆشنگەری وکەڵکی زۆریان لێوەرگرتین .بەڕاستی پێشەنگ بوین لەبوارەکانی زانستەکان و

ئەدەب وفەلسەفە بەدرێژایی هەردو سەدەی((9 و10 ز)) ((3 و4 ك)),ئەوروپا زۆرشتی لێوەرگرتین تاسەدەی دوازدەهەم .بەداخەوە ئەم ڕێنسانسە جوانە زۆرنەژیا ,وەپشتگیریەکی کۆمەلایەتی چینێکی کراوەی وەکو چینی بورژوازی ئەوروپای نەبو .دیارە گەر ئەم چینە دروستنەبوایەو بەڕوی هزرە تازەکاندا نەکرایەتەوەو پشتگیری فەیلەسوفە ڕۆشنگەرەکانیان نەکردایە لە سەدەی هەژدەهەمدا ئەوروپا نەیدەتوانی ئەو شارستانیەتە دروستبکات کە ئەمرۆدەیبینین .ئەوەچینی بورژوازی بو کۆت وسنورەکانی دەربەگایەتی‌لەکۆمەڵگادا شکاند ,ئەوە ئەوان بون چینەخانەدانە کانیان جێڵەق کردو بەشداری دروستکردنی مۆدێرنەیان کرد ,بەلاّم ئەو چینە بورژوازیە بازرگانیەی لەرۆژگاری خەلیفە مەئموندا گەشەی کرد و پشتگیری هزری ڕۆشنگەری موعتەزیلەکان وفەیلەسوفەکانیان ئە کرد زو لەناو چو بەهۆی گۆڕانی هێڵی بازرگانی جیهانی عەرەبی ئیسلامی . ڕێنسانسی سەدەی نۆزدەهەممان تاوەکو سەرەتای پەنجاکانی سەدەی بیستەم بەردەوام بو ئەویش تێکشکا بەهۆی چەند فاکتەرێکی دەرەکی وناوەکیەوە .هەمیشە چاوەڕوانی ڕێنسانسێکی تری نوێین .گەربێت وهەرزارجاریش شکست بێنین لەڕێنسانسدا هەردەبێت جارێکی تر هەوڵبدەینەوە .هەمو ئەوەی ئێستا دەیکەین بریتیە لەئامادە کاری بۆڕێنسانسێکی تری عەرەبی -ئیسلامی ئەمەش ناکرێت لەرێگای هزرێکی تازەوە نەبێت .

هاشم : ئایە ڕۆشنبیرانێکی ڕەخنە گرمان هەیە کەوابتوانێت میۆدە تازەکان لەخوێندنەوەی کەلەپوری ئیسلامیدا بەکاربهێنێت ؟

www.dengekan.com

ئەرگۆن : هەست دەکەم تائیستا هیچ ڕۆشنبیرێکی ئیسلام نیە بوێرێت
هەڵکۆڵین لەڕەگی کێشەکاندا بکات ,بێگومان هەندێك هەوڵهەیە بەلاَم
زۆرناڕوات پێویستە بزانین هزری عەرەبی –ئیسلامی لەداهێنان کەوتووە
لەدوای (ئیبن الرشد 1198 ز)و(ئیبن الخلدون 1406 ز).
کیشوەرێکیگەورە لەشتە حەرام وبیرلێنەکراوەکان یان ئەوانەی مەحاڵە
بیریان لێبکرێتەوەدروستبووە کەڵەکەبووە لەڕۆشنبیری عەرەبیدا بەدرێژای
ئەم ماوەیە .ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کەلێنێکی مێژویی گەورە هەیە
وپێویستە پڕبکرێتەو .دەبێت هەموو ئەو ئەو شتانەی کەهەبوون
لەڕێنسانسی سەدەی نۆزدەهەمەوە تاسەرەتای پەنجاکانی سەدەی بیست
لەبەرچاوبگیرێ ,ڕۆشنگەرەکانی هاوشێوەی تەها حسین بەدرێژکراوەی ئیبن
الرشد و ابن الخلدون دائەنرێت .ئەم ڕەوتە عەقلاَنیە ڕەخنەگرە بەردەوام
نەبون لەبەر چەند هۆکارێکی ناوەکی ودەرەکی .

دەکرێت بڵێین خوێندنەوەی ڕەخنە گرانەی کەلەپوری ئیسلامی دواخراوە
بەدرێژای ئەم ماوەی دواییە .دوائەخرا بەبیانوی تێکۆشان دژی کۆلۆنیالیزم
.ئەمە لێی تێئەگەین لەکاتی خۆیدا ڕەوایە, چونکە ئازادی ویستی نیشتمانی
لەپێشەوەی هەموو شتەکانی تردێت . ئەوە کەلەپورە یەکانگیری کۆمەڵێو
نیشتمانی دروست ئەکات بۆیە نابێت ڕەخنەی لێبگرین لەماندوێتی
ململانێی لەدژی کۆلۆنیالیزم و ئامادەیی مەترسیە دەرەکیەکاندا. بەلاَم
ئێستا شتەکان گۆڕاون .دوای ئەوەی ئێستا هەربۆخامان ئەژین
ولەکۆلۆنیالیزم ڕزگار بوین لێکۆڵینەوەی ڕەخنەگرانەی وازۆرپێویستە

لەپێناو ئازاد بون لەکلێشەیەکی دۆگماتیزمی چەقبەستوی کەلەپور .دوای
ئازادی لەدەستی دەرەوە ئێستا کاتی ئازادیە لەدەستی گرفتە ناوخۆییەکان
,ئەم بلاَوبونەوەی بزوتنەوە فەندەمینتالیزمیەکان ِچیە گەربەڵگەیەکی
گەورەنەبێت بۆپێویستی دەستپێکردنی ئەم خوێندنەوە ڕەخنە گرانە
قوڵەی کەلەپور .

سەرچاوە (قضایا فی نقد العقل الدینی ((محمدارکون))
ترجمە والتعلیق هاشم صالح
الگبعە الاولی / دارالگلیعە للگباعە والنشر .لبنان / بیروت /
لاپەڕە 325-333

www.dengekan.com

دەربارەی وەرگێرانی ئەدەب

میلان كۆندیرا

لەزانكۆكانا وەك نەریتێكی لێهاتووە كەهەمو جارێك تەماشای كارە ئەدەبیەكان ئەكرێت لەڕوانگەی ئینتمای دەقەكەوە بۆگەلێكی دیاری كراو . هەروەها دەبینین تەنها پسپۆرەكانی بواری ڕۆشنبیری ئەڵمانی بۆیان

www.dengekan.com

هەیە خۆیان بەکارەکانی هیرمان بروخەوە((H . broch)) خەریك بکەن, گەرکەسێکیش بیەوێت کار لەسەر بەرهەمەکانی { جۆیس و بروست } بکات هەرهەمان شێوازە . ماوەیەکی زۆرە ئەم جۆرە کارانە نیگەرانم ئەکات . چۆن دەکرێت هەست بەرەسەنایەتی بروست وبروخ بکەین گەربێتو ئیشکالیەتی ڕۆمانی هاوچەرخ لەبەرچاو نەگرین , کە ئەم ئیشکالیەتە دواجارلەسەرویی ناسیۆنالیزمەوەیە .ئەمرۆ گەر خوێندکارێك بیەوێت لێکۆڵینەوەیەك لەسەر ((غۆمبرۆفتش)) بنوسێت مامۆستاکانی ناچاری ئەکەن یەکەم جار دەبێت زمانی پۆڵەندی بزانێت . وەهەر بەهۆی ئەم دەنگۆنەتەوەییەوە یە ئەبینین بەگۆشەگیریەکی لادێیانەی بەجیهانی کراوەوە حوکم ئەدەن بەسەر هەمو ئەو لێکۆڵینەوانەی لەسەر غۆمبرۆفتش ئەکرێت , بەتایبەتی ئەوانەی دورن لەپۆڵەنداوە .ئایابەرزکردنەوەی مەرجی لێکۆڵینەوەی نوسەران بەزمانە ڕەسەنەکەی خۆیان بەس بۆبینینی وردبینیەکی زانستیانەی زیادەڕۆیە , ئایا هەر کەسێك زمانی دانیمارکی نەزانێت مافی ئەوەی نیە کیرکگاردبخوێنیتەوەو گفتوگۆی لەسەر بکات ؟

لەوانەیە لێرەدا بێهودە نەبێت چەند پرسیارێکی لەم جۆرە بکەین :- ئایا کاری ئەدەبی قابیلی گواستنەوەیە بەبێ کەم وکوڕی ؟ ئایا لەتواناداهەیەکۆششی ستاتیکی نوسەرێك بگوێزرێتەوە و وەربگێڕرێت ؟ ئەمەیە ئەو پرسیارە گرنگەی تایبەتە بەوەرگێڕان .گەربێتو وەرگێڕانی پاك و ڕاستگۆمان نەبوایە چۆن ئێستا ئەدەبێکی گشتیمان ئەبوو .

هەمو جارێك دەوترێت وەرگێران وەك ئاوێنەیەك وایە یان ئەوەتا شتەکان وەك خۆی نیشان ئەداتەوە یان ئەوەتا جوانتر لەخۆی , من هیچ بۆچونێك نابینم لەمە گەمژەتر بێت !هیچ وەرگێڕانێك جوان نیە تائەو کاتەی پاك وڕاستگۆنەبێت , دەکرێت کەسێك بڵێت ئەمە نابێت ومەحاڵە ,چونکە هەمووو وشەیەك لەزمانێکی دیاریکراودا بەرامبەرێکی هاوواتای نیە لەزمانێکی تردا کەکوت ومت وەك خۆی وابێت .بێگومان ئەمە ڕاستە , بۆنمونە وشەی sehnsucht کەوشەیەکی بەناوبانگی ناوشیعری ئەڵمانیە نەبەواتای نوستالیژیا دێت ونەبەواتای یادکردنەوە .هەربۆیە پێویستە لەسەر وەرگێڕکەبەهەر ڕێگایەك بێت بگەڕێت بۆگونجاوترین وشەیەك کەهەمان مانا ببەخشێت لەزمانی فەرەنسی... یان هەر زمانێکی تردا . باپرسین ئەم ڕێگا گونجاوە کامەیە ؟ ئایا لەنیشان دانی مانادایە ؟ یان لە لەگوزارشکردن بەوەسفێکی زیاترەوە ؟یان بەکارهێنانی وشەیەکی تازە کەپێشتر بەکارنەهێنراوە ؟ دیارە پاکی وڕاستگۆیی وەرگێڕهەرگیز بەشێوەیەکی ئالی دروست نابێت , ئەمە پێویستی بەتوانای دۆزینەوەو هەستێکی داهێنەرانە هەیە ,چونکە ئەم پاکی وڕاستگۆییە گرانترین هونەرە .هەربۆیە هێزی نوسەر لەخەیاڵگەکەیدا نیە بەتەنها ئەوەندەی کە لە توانانیدایە بۆداهێنانی بەهێزترین زمان و وشە لەڕوی دەلالەتیەوە . هەرلەم سۆنگەوە دەڵێین وەرگێڕانی بروست ئاسانترو بێگرفت تر نیە لەوەرگێڕانی دیکارت . ئینگلیزی وئەمریکیەکان ڕۆمانە بەناوبانگەکەیان ناسی بەناوی ((یادی شتەکانی ڕابردوو)) rememrance of things

www.dengekan.com

وەئەمەش ئاماژەیەبۆ سی هەمین سوناتای شكسپیر , مەحاڵە ناوێك past هەڵبژێرین لەمە جوانترو ئەزمونكراوتر بێت لەهەمانكاتدا ,بۆیە ئەو ناوەی بروست هەڵی بژاردوە تەعریفێكی زۆر وردبینانەیە بۆ ڕەوشێكی مرۆیی تایبەت , وشەكانی ناوەكەیش بەهیچ جۆرێك قابیلی ئاڵو گۆڕنیە . بەم جۆرە بۆم دەركەوت وەرگێڕانە ئەڵمانیەكەی كتابەكەی ڤیفان دینون ((V.denon)) ڕەوشی سبەینێ point deludemian بووە بە ((شەوێكی ترە بەردەوام)) nureine nacnt ئەم ئاسایی بونە سۆزداریە ساویلكەی كەهەموو هونەر كاریەكانی ناوی فەرەنسی تیا پەرش بڵاو بووە تاڕادەیەك ڕوكارێكی تراژیدی بەدەست هێناوە , لێرە بەدواوە وەك گریمانێكی هیدۆنی لێهاتووە .

ڕۆمانەكەی‌بڕۆخ بەناوی ((بێگوناهان)) ((unschuldigen)) كەكرا بەفەرەنسی ناوەكەی بوبە ((نابەرپرسەكان)) ((Irresponsables)) . ئەو پارادۆكسە فراوانەی لەڕۆمانەكەی بڕۆخدایە قسە لەگوناهباركردنی بێگوناهەكان ئەكات , كەچی ناولێنانە فەرەنسیەكە ی نەیهێشتۆ تەوە . بەم جۆرە دەبینین هەر لەیەكەم عیبارەتەوە كەناوەكەیە مەغزای كتابەكە لەباربرا .

جارێكیان كتابێكم دەست كەوت كەساڵی 1989 دەرچووبو .ئەم كتابە بەشێوەیەكی جادوگەرانە سەرنجی ڕاكێشام ,كتابەكە وەرگێڕانێكی پوختەی كارەكانی فرۆیدبوو لەگەڵ پاشكۆیەكدا بەناوی ((كەفرۆید وەردەگێڕرێت)) . وەرگێڕەكان ئەوەیان ڕونكردبوەوە كەكارەكەیان پشتی بەچی بەستووە ,

ئاگایشیان لەو هۆكارانە هەیە وای لێ كردون ئەو زاراوانە هەڵبژێرن بۆوەرگێڕان لەفەرهەنگەكەیانا نەك هی تر ,,بەم جۆرە فەرهەنگێكمان پێشكەش ئەكەن بەناوی ((فەرهەنگی بیرۆكەكان raisonne Dictionnaire)) كەپێكهاتووە لە شەست وشە , ئەمەش وەك دەروازەیەكە بۆفرۆید و تایبەتە بەشیكاری دەلالەتی وشەكان بەزمانی ئەڵمانی . هەروەها لەوەرگێڕانەكانی پێشتری وشەكان كۆڵیبونەوەو ئەو هۆكارانەیش كەوای كردووە ئەم وشانە هەڵبژێرن بۆوەرگێڕان , من ئەو كات بەخۆمم وت : ئەم نمونەی هەوڵ وماندوبونی جدیە , پێویستە نەك هەر لەگەڵ كارەزانستیە بەنرخەكان بەڵكو لەگەڵ ڕۆمانە مەزنەكانیشدا بخرێتە گەڕ. زۆرجار من نەفرەت لەو وەرگێڕانە خراپانە ئەكەم كەهەستكردن بەبەرپرسیاری تیا ڕەچاو نەكراوە , مەرجنیە ئەم وەرگێڕانە خراپانەیش هەمو جارێك وەرگێڕەكان لێی بەرپرسبن .

جارێكیان پیربلانشۆ P. blanchaud نوسیبوی ((هەندێك جار نوسەرەبیانیەكان خۆشكرد ن و جوانكردنی ئەوەی لەسەر دەقەكانیان ئەوترێت , یان خۆش كردنی مەغزای دەقەكانیان لەئەنجامدا ئەسەپێننە سەر وەرگێڕە فەرەنسیەكانیانا . پێویستە ئەو نوسەرانە بزانن ئەم خۆشكردنە بەرهەمی هەوڵی وەرگێڕەكان نیە , لەزۆربەی حاڵەتاكاندا بڵاوكەرەوە كان درێژە بەم كارە ئەدەن !)) بەم وشانە بلانشۆ واقعێكمان بۆئەگێڕێتەوە كەزۆر ئاساییە , زیاترە لەوەی ئەگەرێكی دوربێت و هەر تەنها پەیوەندی بەوەرگێڕانی ((ڤۆن كلایست von klaist ەوە هەبێت ((

www.dengekan.com

ئەوەبوو کە بلاّوکەرەوە کە ڕای گەیاند ئەیەوێت دەستکاریەکی ئەو دەقە بکات کە زۆر جوانو ئاسان دانرابو , بەلاّم ئەو وەرگێڕەی کەبەپاکی و ڕاستگۆییەوە دەقە ئالۆزو سەختەکەی وەرگێڕابوو ڕازی نەبوو بەدەستکاری کردنی .دیارە لەکاتی ئەم پرۆسەی ڕوبەڕو بونەوەدا ئەوەی لەپەیوەندی نێوان بلاّوکەرەوەو وەرگێڕدا ئەبینرێت ئەوەیە کەوەرگێڕەکە لایەنی لاوازە)) , ئەوەبوو چاپێکی تازەی ڤۆن کلایست دەرچوو , بەلاّم ئەنجامی کاری کەسێکی تر بوو , وەئەم جارەیان هەلگری قەدەرو قورساییەکی تربوو کەبەرەو نائومێدی ئەبرد , بلانشۆ مەسەلەکەمان نیشان ئەدات بەپێشت بەستنی بەچەند دەقێکی وەرگێڕراو دواجار حالّەتە کە کورت ئەکاتەوە بۆئەوەی کە ئەلّێت ((بەجەخت کردنەوە لەسەر زۆربلاّوبونەوەی دیاردەکە لەجیهاندا)) کاتێك وەرگێڕێك دەقەکەی خۆی ئەنێرێت بۆبلاّوکردنەوە یەکسەر بلاّوکەرەوەکە پێی ئەلّێت دەقەکەی تۆ پێویستی بەوردبینی هەیەو زۆرخالّی ناشارەزایشی تیایە ,بەمەش ئەیانەوێت بەهەر جۆرێك بێت شتێك بەو نوسەرانە بلّێن کەکارەکانیان وەرئەگێڕرێت .گەرهاتو ڕستە کانیان درێژبوو کورت ئەکرێتەوە , یان گەر کورت بوو درێژئەکرێتەوە ,ئیتر بەم جۆرە دەست ئەکەن بەبەکار هێنانێکی زۆری ((ئامرازی پەیوەندی)) و لەئەو شوێنە تایبەتانەی نێو دەقەکەیشدا دوبارە بونەوە پێویستە وەك بەشێك لەستاتیکای دەق ئەوان فەرامۆشی ئەکەن .

ئێستاکە بابپرسین ئایا ماڤ سانسۆرو بلاّوکەرەوەکانە سەرلەنوێ دەقەکە داڕێژنەوە ؟ ئەمە کۆکەرەوەیەکی گشتیە بۆهەمووشتێك , نە لەسەر

بناغەی دەستنیشانکردن و نە لەسەر شێوزای هەلّژنین بە بەرزاییەکاندا , بەلّکو ئەمە نوسینێکە کەبۆسوپەر مارکێتەکان بشێت ,چونکە بلاّوکەرەوەکان بڕوایان وایە سوپەرمارکێتەکان تەنها شوێنە زۆرترین کتێبی تیا ئەفرۆشرێت .

دەقەکەی بلانشۆ گرنگیەکی زۆری هەیە ,بەلّکو بانگەشەیەکە لەپێناو بەرگری کردن لەوەرگێڕان وەك هونەری ڕاستگۆیی , ئەم هونەرە گرنگی خۆی لەدەست ئەدات گەر دوور بخرێتەوە لەو بۆچونەی غیتە دەربارەی ئەدەب بەگشتی هەیەتی ,ئەوەی کارێکی وای کرد دانیشتوانی ئایسلەنداو فەرەنساوەك یەك لەبروست تێبگەن .

*** ئەم وتارە لەژمارە 6 لۆمۆندی ساڵی 1995 بلاّوکراوەتەوە / عدنان موبارەك کردویەتیە عەرەبی ولەم سایتەدا بلاّوکراوەتەوە .www.iraqstory.com

بەزمانی کوردیش لەژمارە 19 ی گۆڤاری نمادا بلاّوکراوەتەوە .

www.dengekan.com

گەڕانەوە بۆپرسیارەکەی ڕۆلان بارت میژوو یان ئەدەب؟

میژووی ئەدەب – ئایا شتێکی وا دەکرێت هەبێت ...؟

ماریا یانیۆن *

بەدڵنیاییەوە ئەمە یەکێکە لەپرسیارە زۆرسەختەکان . ماوەیەکی دورو درێژە مێژووی ئەدەب ئەو ڕۆشنی و بڕواپێکراوییەی خۆی لەدەستداوە کە وا لەلایەن بیانوگەراکانی سەردەمی زێڕینیەوە پێی بەخشرابوو .بۆنمونە مامۆستای ڕەخنەی بونیادگەری ڕۆلان بارت بڕوای وابوو ئەم مێژووە کارێکی گونجاوە بەڵام بەشێوەیەکی تایبەتی و (لەدەرەوەی کارە ئەدەبیەکان) , یان ئەوکاتەی تایبەت ئەبێت بۆئەو شتەی کە بە (دەزگای ئەدەب) ناوئەبرێت , ئەوکاتە (مێژوویەکە نەك هەر بۆئەدەب بەڵکو بۆئەرکەکانی) . بەدەربڕینێکی تر ئەم مێژووە کارێکی گونجاوە لای بارت تەنها لەیەك حاڵەتدا: ئەوکاتەی ئەبێتە سۆسیۆلۆجیای ئەدەب . جگە لەمە ئەوا دەبێتە ڕیشاڵێك بۆڕەخنەی ئەدەبی , بەپێی ئەو بۆچونانەی قوتابخانەکانی ڕەخنەی نوێ بلاوی کردەوە , ئەو کاتەی ڕوبەڕوبونەوەیەکیان لەنێوان مێژووی ئەدەب و ڕەخنەی ئەدبی دروست کرد .

ئەوەی کەبارت وەکو مەسەلەیەکی زۆر بڕواپێکراو خستیەڕوو بەلای خەڵکانی ترەوە بەو جۆرە بڕوا پێکراو نەبوو .. لەناونیشانی دەقەبەناوبانگەکەیدا (مێژوو یان ئەدەب) ساڵی 1960 دەیویست خیارێکی لەم جۆرەمان بخاتە پێشچاو : یان مێژوو یان ئەدەب . بێگومان دەکرێت لەنێوان هەردوکیاندا گونجانێك دروست بکەین بەڵام بەشێوەیەکی دابڕ و

لەگەڵ سنور بەندیەكی توند . پرسیارێكی لەم جۆرە ئەوەدەرئەخات قەیرانێك هەیە لەمێژووی تەقلیدی ئەدەبدا , لەلایەكی تریشەوە هەرئەم پرسیارە ڕێگەی دەرچون لەقەیرانەكەمان بۆخۆش ئەكات . لەكاتی ئەو جەنگانەی لەگەڵ بونیادگەرەكاندا ئەكرا زۆرجار ئەو وتەزای ماركسیان ئەوتەوە (ئێمە هەر یەك زانست ئەناسین ئەویش زانستی مێژووە) . قەیرانی مێژووی ئەدەب لەقەیرانێكی گەورەترەوە سەرچاوەی گرتووە كە ئەویش لەڕاستیدا دووقەیرانە , یەكێكیان تایبەتە بەچەمكی (ئەدەب) ,ئەوی تریشیان چەمكی (مێژوو) , یاخود هەردوو ڕەگەزە بنەڕەتیەكەی ئەم لقەی مەعریفە , قەیرانی (چەمكی تەقلیدی ئەدەب) قەیرانی ئەو ئەدەبەیە كەوەها لەئەدەب ئەگات , كۆمەڵێك بەرهەمە لەبەرزترین بەرهەمەڕۆحیەكانی مرۆڤ و وەك گەنجینەیكی بەهاپیرۆزەكان كە لەلایەن كاهینە شیكارەكانەوە كاری لەسەرئەكرێت و بەرز ڕائەگیرێت . هەر لەچوارچێوەی ئەم جۆرە هەڵسوكەوتكردنە لەگەڵ ئەدەبداچەمكی كولتور (ڕۆشنبیری) لەدایك بوو لەوەرچەرخانی هەردوو سەدەی هەژدەهەم و نۆزدەهەمدا و لە دەورو بەری ستاتیكای ئایدیالیستی ئەڵمانیادا كە هاوشان بە زانستە مرۆییەكانی ئەڵمانیا وەكو زانستی ڕۆح چەمكی وەهم و داهێنانیان بەكارئەهێنا . ئەم جۆرە بۆچونانە توشی دەستكاریكردن و پیاچونەوەی بنەڕەتی بون لەئاكامی دیموكراتیزەكردنی كۆمەڵگاكان و دروستبونی ئەو ناوەندە زۆرگەورە كولتوریانەی كەهەڵئەسان ئەفراندن و بلاوكردنەوەی ڕۆشنبیری كۆمەڵەیی (الجماعیە) . هەربۆیە ئەم گۆڕانكاریە

وەك ئەنجامی ئەو گومانەگشتیە بوو لەو دابەشكردنەی كەئەوكات بۆڕۆشنبیری هەبوو , چونكە ئەو كات ڕۆشنبیریان دابەش ئەكرد بۆڕۆشنبیریەكی (بالا) و ڕۆشنبیریەكی (نزم) . بەلام بەهۆی ئەنترۆپۆلۆجیای كولتوریەوە , بەتایبەتی بەشەئەمریكاییەكەی , زانستی مرۆڤایەتی هاوچەرخ هەستا بەجارێكی تر هەڵسەنگاندنەوەی چەمكی تەقلیدی كولتور . ئەوەبوو تەعریفێكی نوێیان پێشكەش كرد كەپێی وابوو كولتور كۆسیستەمێكە بۆڕەوشی ڕفتاری مرۆڤ لەكۆمەڵگاداو هەروەها ئەنجامەكانیشی . ئەوەی كەتازە بێت لەم بۆچونەدا ڕێگە نەدانە بەكورت كردنەوەی كولتور بۆئەو بەرهەمانەی كەبەبەها ڕۆحیە بالاكان ناوئەبرێت , ئەمەش بەهەلاوێردی ئەو كەرتانەی كەئەمرۆ بەڕۆشنبیری كۆمەڵەیی ناوئەبرێن ,وەك وێنەگیراوەكان و چیرۆكە خۆشەویستیە زۆرباوو بێنرخەكان و ئەو ڕۆمانانەی كە بە بەش لەڕۆژنامەكاندا بلاو ئەكرێنەوە و زنجیرە دراما تەلەفزیۆنیەكان و ...هتد . بەم جۆرە تاڕادەیەكی دیار چەمكی ئەدەب گۆڕا و فراوان بوەوە , ئەم (ڕۆشنبیریە جەماوەریە) ئێستا بەشێكی هاوشانی ئەو ئەدەبەیە , ئەو مەسەلەی كەوا ماوەیەكی زۆر سوریالیەكان داوایان ئەكرد . بەم جۆرە بوو سنوری مەملەكەتیان شكاندو پاڵەوانە نوێكانی وەك تەڕەزان و فانتوماس و دكتۆرمابوسەو خەڵكانی تریش هاتنە ژورەوە . كەسایەتی تەرەزان كەبۆرۆز دایهێنا بەنوسینی 26 ڕۆمان كە كۆی نوسخەكانی گەیشتە نەوەت ملیۆن , و 24 فلمی سینەمایی و, 57 فلمی تری تەلەفزیۆنی و زیاتر لە500بەرنامەی ڕادیۆیی و زیاتر

www.dengekan.com

له12000 وێنەی فۆتۆگراف . تیۆری ڕۆشنبیری هاوچەرخ ناتوانێت ئەم ڕاستیانە فەرامۆشبكات . دیاردەی پاڵەوانە ڕۆشنبیریە زۆرباوەكان ئەو پرەنسیپەی بەتەواوی جێلەفكرد كەبە چونیەكبونی تەفسیری ناوئەبراو وەك پێویستیەك دائەنرا لای خوێنەرانی (ئەدەبی مەزن) , دەركەوت هاوشێوەی ئەم چونیەكبونە زۆرپێویست نیە . جیرارجینیت كەیەكێكە لەدیارترین ڕەخنە گرەبونیادگەرەكان لەكتێبەكەیدا (كەسایەتیەكان) ساڵی 1966 نوسیبوی, ئەڵێت : (فانتمۆس و پیاوە ڕیش ماش وبرنجیەكە بەو جۆرە تایبەتیە قسەمان بۆناكەن كەوا هاملێت و سوان موخاتەبەمان ئەكەن , بەلاّم دواجار ئەوانیش زۆرشتمان فێرەئەكەن) . هۆكاری یەكەم لێرەدا ئەوەیە كەئەوان دووكەسایەتی ئەفسانەین . تەرەزان كە (بەهێزە وەك هرقل و ئەنالّێنێت وەك یۆلسیس و سوارچاكە وەكو لانسیلۆت , ئەمە دەمامكێكی تازەیە كەوا خراوەتە ڕوی یەكەم نموزەجی كۆن , ئەمە ژیانەوەو دەمامك پۆشیەكە لەدارستانەكانی ناوچەی هێڵی یەكسانی بۆچەند پاڵەوانێك كەوا پێش ئەوان هەبوون) .

ئێستا ئاسۆكانی بینینی ئەدەب گۆڕاوە بەهۆی دروست بونی واقعێكی نوێوە كەوا ئەم ئەدەبە وەك كۆمەڵەكارێكیناوداری پیرۆز خۆی دەرناخات , بەڵكو وەكو مەملەكەتێكی هاوبەش بۆئۆلسیسەكان و تەرەزانەكان دەرئەكەوێت. لێرەداچەند فاكتەرێكی تر هەیە بۆ گۆڕینی بیرورای ئەدەبی , هەر ئەو فاكتەرانەیش بو بە هۆی گۆڕینی شێوازەكانی نوسین , ئەوەی كەوا تاڕادەیەكی زۆرلێی تێئەگەین گەر هاتو هەستمان كرد بە هێزی پشت بەخۆ

بەستنی ئالّوگۆڕپێكراو و خالّی دەستپێكردنی هاوسەنگ بۆهەر یەك لە زانستە مرۆڤایەتیەكان و ڕەوشی هونەر .گۆڤاری پێشەنگ (تل كیل) ی فەرەنسی كەوا ڕۆلّێكی گرنگی گێڕا لە بێدار كردنەوەی ڕۆمانی نوێدا بیروباوەڕێكی یەكلاكەرەوەی داڕشت , كاتێك پێی وابوو :{ لەهەموحالّەتێكدا (مێژوی ئەدەب) وەك پرۆسەیەك دەمێنێتەوە كەچاوەڕێی جێبەجێكردنە : ئەوەی لەژێرئەم ناونیشانەدا پێشكەشمان ئەكرێت ئەوەیە , كە پێویستە زۆربەڕۆشنی بلّێین , سەرچاوەیەكە بۆ وەهەم و تراویلكە , دوكانێكە بۆفرۆشتنی ئەو شتە كۆنانەی كەبەپێی سەدەكان پۆلێن كراون , ئەمە مۆنتاژێكی ئەمبیری و شریتێكی هەوالّیە } . دیارە ئەمە هەلّوێستێكی دژبەپرەنسیپی بیانوگەرایی مێژوویە كە ئەیەوێت ڕابردوو هەلّگەڕێنێتەوە , گۆڤاری پێشەنگ پێی وابوو ئەمە پرەنسیپێكە لەسەر وەهەم بنیادنراوە و ئێمە هیچی تری تیا نابینین جگە لەئاژاوەی وشە فرێدراوەكان بە شێوەیەكی نائورگانی و دەربارەی چەندبابەتێكی پەرتەوازە كەهیچ كۆبەند و نزیكایەتیەك نیە لەنێوانیاندا .

هەمو جۆرە پێشەنگە هاوچەرخەكانی ئەمڕۆ (مەبەست ئەو گۆڤارانەیە كەهاوشێوەی پێشەنگی ناوبراون . و .كوردی) خۆیان بەدورئەگرن لەوەی كەبەلۆژیكی بیانوگەرایی مێژوویی ناوئەبرێت ,بەهەمان شێوە ئەو میتۆدە جەبریەیش كە لەشیكردنەوەی بونیادنراو لەسەر هۆكارگەرایی (السببیە) دروست بووە , بەتایبەتی لەشیكردنەوەی میكانیزمە جیاوازەكانی ئەفراندن . لەكاتێكدا بەلّگەكانی مارسیل بروس ئەخوێنینەوە لەدژی سان-

www.dengekan.com

بیف شێوەزمانێکی نزیك لەشێوە زمانی پێشەنگیەکان ئەبینینەوە لای ئەویش . لێرەدا هیچ پێویستمان بەوە نیە کەجەخت لەو ڕاستیە بکەینەوە کە وا جورج بولیت بروستی بە ئەفرێنەری ڕاستەقینەی ئەو ڕێبازە ناوبرد کەبەرەخنەی سیماتیکی ناوئەبرێت . لێرەدا مەبەست ئەوەیە کە بروست گومانی لەگرنگی (منی دەرەکی) یان (منی ئیمبیری) کرد بۆنوسەر لەپێناو تێگەیشتن لەئەزمونی ڕاستەقینەو ئیلهام و کارەکانی نوسەر. بروست ئاماژەی بۆئەوە کرد کە سان – بیف بەتەواوی هەستی بەوە نەکرد کەوا کامیان گرنگترن , ئەمەش لەو ڕاستیەوە سەرچاوەئەگرێت کە (نوسەر بەرهەمی " من " ێکی ترە جیاواز لەومنەی کە ڕاهاتوین هەموجارێك بیدۆزینەوە , لەنێو کۆمەڵگادا و لەنێو کەم و کوڕیەکانماندا . ئەو منە بریتیە لە (منێکی قوڵ) .

بەم جۆرە بروست هەر ئەوەنەبو کەگورزێکی توند لەنەزعەی بیانوگەرایی بدات لەنوسینی مێژوی ژیاننامەدا , بەڵکو ئەو لە تەواوی میتۆدی ڕونخوازی دا , ئەومیتۆدەیکەوای دائەنا شتەدیارو بەرچاوەکان جەوهەرن و ئەو ئاژاوەیش کەئەیوت : هەموئەوانەی دەرەکین ئەوانە سیستەمی ناوەکی شتەکانن . ئیترئەوەبوو ژیاننامەی دانەر کە پێکهاتبو لەچیرۆکی سەرەڕۆییەکان و حاڵەتە ناوێزەکان و ...هتد دانرا , بەبێ زانیاری ئەوەی کەژیانی ڕاستەقینەی نوسەرلە چەندبابەتێکی تردایە . هەر بۆیە ئەم میتۆدە سەرکەوتوو نەبو لەشیکردنەوەو تێگەیشتنی هیچ شتێکدا . لێرەوە ئیتر (ڕەخنەی نوێ) بەتوندی دژی ڕێبازەکانی ڕەخنەی کۆن وەستایەوە

دوای ئەوەی کە لەبروستدا کۆمەڵە شتێکی جوانیان دۆزیەوە . لەڕاستیدا مرۆڤ پێویستی بەوەنیە پێشەنگێکی کارامە یان تازەگەربێت بۆئەوەی خاڵەلاوازەکانی قوتابخانە کۆنەکانی سەدەی نۆزدە و ئەو قوتابخانانەی تر کەدرێژکراوەی ئەو بون بۆدەرکەوێت .

وەرچەرخانەکە ڕویدا , ئەوەبوو (بیرو باوەڕەکۆنەکانی بابەتگەرایی مێژوویی) ڕەتکرایەوە ,ئەوەی کەوا هەڵسوکەوتی لەگەڵ ڕووداوەئەدەبیەکان ئەکرد وەك تەنها مێژوویەکی گونجاو بۆئەدەب . بەڵام ئەم شێوازەی (ڕەخنەی نوێ) وەك بونەوەرێك تەماشای ئەدەب ئەکات , بۆنمونە , بەشێوەیەکی جیاواز لەڕوداوێکی سیاسی , ئەمەش بەهۆی خوێنەرەکانیەوە , زۆربەی لێکۆڵیارەهاوچەرخەکانی ئەدەب ئەنجامگیری دورمەدایان کرد لەبواری مێژووگەرایی لە لێکۆڵینەوەی ئەدەبیدا , یان ئەم (مێژووە تایبەتە) کەوا مێژوی ئەدەبە . لەڕاستیدا مێژوگەرای کۆتایی نەهات , نەبەشێوە بیانوگەرایەکەی و نەبەوشێوەیش کە ناکۆکەبە بیانوگەرایی ,ئەمە قەیرانەکەیە . یەکەم ئیدانە کرا بەهۆی ئاسۆ تەسکی و جەبریەت و سنورداریەکانی , دووەمیان بەهۆکارێکی تەواو ناکۆك بەمە : سنوری ڕامان موتلەقەو شێوازەکانی سەرنج وەرگرتنیش وەك بەڵگە نەویستە زانستیەکان دائەنرێت .

دەرکەوت ڕۆلان بارت لەسەرهەقە ئەوکاتەی ئاماژەی بۆئەوەئەکرد کەکێشەی گرێدانی مێژوو بەئەدەبەوە ئەکرێت وادابنرێت چارەسەرکراوە , بەڵام تەنها لەیەك حاڵەتدا ئەویش (ئەوکاتەی لەسەر میتۆدێکی وەك

www.dengekan.com

میتۆدەکانی هیگڵ و تین و مارکس دەچەسپێنرێت) , دیارە شێوەی ئەم سیستەمانە مێژووییە ,بەڵام لەچوارچێوەی بەردەوامی خۆیدا چەندحاڵەتێکی وەرگەڕانی تایبەتیان لێوەدەرئەکەوێت , باتەنها یەکێك لەوحاڵەتانە بهێنینەوە : شیکردنەوەکانی ئالتۆسێربۆمارکسیزم کەبەتەواوی دائەبڕێت لەمێژوو گەرایی . لێرەدا دیسان ناکۆکیەکی تر هەیە کەلەنێوان لیڤی شتراوس و سارتەردا ڕویدا کەوا قەناعەت پێهێنانی یەکەمیان ئەوەی ڕەتنەکردەوە کەمێژوو بونیادێکی میتۆلۆژی ئاسایی هەیە , بەڵکو بۆئەوەی ئیمانی بەسروشتی بۆماوەیی سیسیتەمی هەواڵی (کرۆنیکلی) لەدەست بدات .

بەگشتی چەند ئەفسانەیەکمان هەبو بۆمێژوگەرایی کەوا ڕەتکرایەوەو درایە دواوە , لەپێشی هەمویانەوە (ئەفسانەی ڕەسەن) کەوا مارك بلوش بە (فیتیشی ڕەسەن) و (هاجسی ڕەسەن) ناوی ئەبرد . هەروەها ئەو بۆچونە ڕۆژهەلآتیەکۆنەی خستەوە بەردەم گروپی مێژووناسان کەپێی وایە (خەڵکی زیاتر لەسەردەمەکەی خۆیان ئەچن نەك بە باب و باپیرانیان) . لەم جۆرە ڕەوشەدا نابێت ئەو هەوڵە فرەلایەنەمان پێ سەیربێت کەبۆ سەرلەنوێ بنیاتنانەوەی مێژوی ئەدەب ئەدرێت . هەندێك لەم هەولآنە کۆنە , بەڵام هەندێکی تریان تازەیەو هەردوولایەن لەو گریمانەوە دێن کەمێژووی ئەدەب تواناای ئەوەی هەیە وەلآمی پێداویستیە مەعریفیە هاوچەرخەکان بداتەوە , مادام لەتوانادا هەیە بەرگری لەبیرۆکەی (مێژوو) بکەین ئەوا دەکرێت بڵێین مێژووگەرایی هەڵوێستێکە تواناای ئەوەی هەیە

خۆی ڕابگرێت لەبەرامبەر هەمووئەو هەوڵانەی کەئەیەوێت گومان لەدروستی بکات . هەر بۆیەئاماژە مارکسیەکان و بیروباوەڕەکانیان دەربارەی مێژووگەرایی و کۆمەڵناسی مەعریفە لەزۆرشوێندا بەڕۆشنی دیارە .

باوترین و فراوانترین شێوزای مێژوو لەنێو ڕێبازەمێژوویەکانی تردا ئەو مێژووەیە کەوا زیاتر کارلەسەر دانەرەکان ئەکات ,وەك چۆن بارت بەشێوە زمانەهێرشکەرەکەی ئەڵێت (ئەوە مێژووی ئەدەب نیە , بەڵکو مێژووی ئەدیبەکانە). چونکە ئەو پێی وایە گەیشتن بەوانە لەڕێگەی مێژووەوە نابێت و زیاتر دەرونزانی پێویستە , لێرەدا بارت زۆربەباشی ڕەوتی بەهێزی (سایکۆلۆجیای مێژووگەرایی) هەڵناسەنگێنێت . مێژووی ئەدەبی کەسێنراو (الشخصانی) کەوا ڕۆمانتیکەکان پشتیان پێ بەستبو , یان مێژووی ئەدەب وەك مێژووی دانەران , هەتاوەکو ئەمرۆیش ئەم جۆرە دارشتنە مۆنۆگرافیە (یان ژیاننامەو کارەکانیئەدیب) بەکارئەهێنێت . ڕۆمانتیکیەت وەها هەڵسوکەوتی لەگەڵ ئەدەبدا ئەکرد کەوا دەربڕینێکی تاکە لەخودی خۆی و لەوێشەوە لە کۆمەڵەکەی و دواجاریش چین و توێژە کۆمەلآیەتیەکەی . ئەم جۆرە نزیکایەتیە لەئاماژەکانی ئیستاتیکای ڕۆمانتیکیەت ئەمانباتە سەرئەو بۆچونەی کەوا مێژووی ئەدەب ئەیەوێت کورت ببێتەوە لەسەرگەڕان بەدوای سەرچاوەکانی کاریگەریی و ئاماژەکان لەئەفراندنی ئەدەبیدا , یان ئەم مێژووە هەر خەریکی سایکۆلۆجیای ئەفراندن ئەبێت , هەندێك جار پەنائەبات بۆ کۆمەڵناسی ئەفراندن , بەلآم لەهەمو حاڵەتێکدا مێژویەکی بینراو و هەستپێکراوە لەلایەن دانەرەوە .

www.dengekan.com

لێرەدا دیسان ناکۆکیەك هەیە لەنێوان دوو تێگەیشتندا بۆدانەر : (دانەری وەزیفی) و ئەوی تریان (دانەری جەوهەری) , یەکەمیان پەنائەبات بۆکۆمەڵناسی ئەدەبێك کەوا خاوەنی نەزعەی بونیادگەریەو هەمووسەرنجەکانی لەسەریەك ڕۆڵ بۆنوسەر چڕئەکاتەوە بەبێ بەرینکردنەوەی هەمووڕۆڵەکۆمەلأیەتیەکانی تری , بەلأم تێگەیشتنەکەی تریان کەوا ڕەگی لەڕیشەیەکی ڕۆمانتیکیەوە وەرگرتووە دەربارەی کەسایەتی و شاعیر , ئەوەتا ئەمڕۆ ئەیانبینین کەئەیەوێت فراوان بێتەوە بۆئەوەی کە بەرەخنەی سیماتیکی ناوئەبرێت , بەجۆرێك ئەیەوێت بچێتە ناو ئەزمونی ژیانی نوسەرەوە .

شێوازی مێژووی ئەدەب وەك مێژووی دانەر خراوەتە بەردەم پێداچونەوەیەکی ڕادیکاڵانە بەناونیشانی (مێژووی ئەدەب لەپێگەی خوێنەرەکانیەوە) , یان ئەمە مێژووی دیالۆکی نێوان خوێنەرانی کارە ئەدەبیەکانە , لێرەدا گوێگر , نەك قسەکەر هەڵئەسێت بەیەکلایکردنەوە و بکەری سەرەکیش ئیستاتیکای ئیلهام نیە , بەڵکو ئەوی تری وەرگرە بۆ وەرگرتن و کاریگەربون . لێرەداکاری ئەدەبی وەك بانگەوازێکی لێدێت کەوا خوێنەر بەشداری لەداهێنانیائەکات , سارتەر لەوتارەکەیدا (کامەیە ئەدەب ؟) ئاماژە بۆ ئەوەئەکات (نوسەر بەکارەکەی بانگەشەبۆئازادی خوێنەرەکەی ئەکات بۆئەوەی پێکەوە و بەهاریکاری کارەکە دابهێنن) . ئەوەبوو بەدوو جۆر بیرلە(مێژووی خوێنەران) کرایەوە : جارێکیان وەك ئەوەی کەسۆسیۆلۆجیایەکی مێژوییە بۆ جەماوەری ئەدەب و مێژویەکیشە

بۆئەو خوێنەرەی کە لەسەر ئەدەب تۆمارکرا .بەم جۆرە لەجێگەی بیۆگرافیای نوسەر ئێستا سۆسیۆلۆجیای خوێنەرانمان هەیە , لەجێگەی مێژووی دروستبونی کارەئەدەبیەکان ئێستا مێژوی خوێندنەوەو کاریگەری دانانمان لەسەر ئەو (خوێنەرە ناوخۆییە) هەیە .

کێشەی فرەڕێگایی مێژووی ئەدەب دەکرێت لەلایەنێکی تریەوەو لەبەشێکی تریەوە و لە گۆشەی بینێنێکی ترەوە قسەی لەسەربکەین , هەرچەندە تارادەیەك تایبەتە بەدابەشکردن بۆ (دانەر) و (خوێنەران) . بۆنمونە جۆرێك لەکارکردن هەیە لەگەڵ مێژوی ئەدەبدا وەك مێژووی کارە گەورەکان , ئەمەش مانای وایە مێژووی ئەدەب گۆڕاوە بۆهونەری لێکدانەوە (هرمینیۆتیکا) کەوا سەرنجەکان لەسەر سێ مەسەلە کۆئەکاتەوە :- یەکەمیان ئەوەیە کە وابەستەیە بەپەیوەندی نێوان بیرکردنەوەو نوسینەوە , نێوان هۆشیاری و نەست ,هەروەها نێوان لۆژیکی یاساکانی عەقڵ و ئازادی فەنتازیاکردن و ئەفراندن . دووەمیان بریتیە لەڕامانێکی بەئامانج بۆدۆزینەوەو خستنە ڕوی پەیوەندی نیوان وردەکاریەکان و گشت , یان بەشە بچوکەکان و کۆی تێکستەکە لەکاری هونەریدا (مایکرۆ لە ماکرۆ داو پێچەوانەکەیشی) . مەسەلەی سێیەم بریتیە لەدروستکردنی پەیوەندیەك لەنێوان هەردووکردەی : نوسین و خوێندنەوە , هەربۆیە جۆرج بۆلیت دەریخست کەوا لەڕێگای خوێندنەوەیەکی زیرەکانەوە ئەمانەبەدەست دێن . لێرەدا دەڵێت وەك چۆن (کاتی بەدەست هێنراو) ی بڕۆستی هەیە

www.dengekan.com

بەڵكو هەر لەهەمان سیستەمدا (خوێندنەوەی بەدەستهێنراو) یش هەیە , (بەدەستهێنانى ئەزمونى ژیانگە) و (تێگەیشتى خاوێنكراو) .

هەمووئەوەی كەوتمان تایبەتە بەفرەرێگایی كارێكى ئەدەبى , ئەمەش بەجۆرێك كارى لەسەر بكرێت وەك بونیادێكى زمانەوانى چەسپیو كەتارادەیەك پشتى بەخۆى بەستووە . یان لەو شوێنەی كەتایبەتە بەئەدەبەوە وەك كۆمەڵێك كارى هونەرى پێكەوەیى هەڵسوكەوتى لەگەڵ ئەكرێت , وەك ئەوەی لەدەرەوەی شوێنكاتێك بن و لەنێو یەكێك لەنەریتەكانى نەتەوەیەك لەنەتەوەكان یان هەندێك ناوچەی كولتوریدا ئامادەیى هەبێت . لەزەمەنى كارە هوونەریە كۆشەگیرەكاندا زەحمەتە قسەلەسەر مێژووی ئەدەب بكرێت , نەك لەو فەزا مێژوویەی كە وەك پرۆسەیەك بۆئەو شتانەی وا روویانداوە , بەڵكو لەفەزایى نەریتە ئاشناكانى وەك دیاردە جێگیرەكان و بەردەوامیەكى جێگیر بۆ بۆبەهاكان .

تائێستایش بیانوى بەهێزهەیە بۆئەوەی مێژووی ئەدەب و مێژووی كارە مەزنە رێكخراوەكان لەیەك پۆلدا دابنێین . بۆمێژوویەكى لەمجۆرە كروتشە ئەلتەرناتیڤێك یان روبەڕوبونەوەیەكى پێشنیاركرد ,ئەویش : مێژووی ژیانى ئەدەبى , هەر لەو چوارچێوەیشیدا دەكرێت روبەرێكى وا بدۆزرێتەوە كە هەموو ئەو نوسراوانەی تیابێت وا نەگەیشتونەتە لوتكەی ئەدەب . هاوشێوەی ئەم مێژووە وەك ئەوەی كەدەرئەكەوێت ناتوانێت لەبەرژەوەندى كارەمەزنەكاندا بێت بەهۆی نەبونى پێوەرى وردو جێگرەوە كەوا شوێن و ئاستى ئەو كارانەمان بۆدیارى بكات , هەروەك چۆن هاوشێوەی

ئەم پرۆسەیە بۆخۆی ملكەچى ڕامانێكى كۆمەڵناسیانە و رەخنەگرانە ئەبێت وشتێكى ئاساییە , فشارەكانى ڕۆشنبیرى كۆمەڵەیی (جەماوەرى) لەتوندبونەوەی بەردەوامدایەو زەحمەتە لێرەدا بكرێت هەڵاوێردى تواناى دەركەوتنى (كارەگەورەكان) بكەین .

لێرەدامێژوویەكى تر هەیە بۆئەدەب وەك مێژووی هزر , مێژووی هزرە ئەدەبییەكان , مێژوی هەموو جۆرو ژانرێكى ئەدەبى وەك شیعریەتى مێژووی . لە مێژووی هزرە ئەدەبیەكاندا نمونەی وەك (مێژوی دۆزەكان) پێشنیاركرا , وەك پرۆژەیەك كەوا كارلەسەر هەموتیۆرە عەقیدەییەكان ئەكات لەبەر ڕۆشناى دوولایەنەی : زانستەكانى كۆمەڵناسى و دەرونزانى .

دیارە گومانێكى زۆر هەیە دەربارەی تواناى ئەم جۆرە مێژووە كەوا هەڵسوكەوت لەگەڵ ئەدەب ئەكات وەك ئەوەی فەلسەفەبێت , یان زنجیرەیەك پەیوەندى بێت لەگەڵ (مێژوى ڕۆح) , فەرامۆشكردنى ڕاستى ئەو فاكتەر و پێكهاتانەی كەوا ئەكات لەئەدەبێك ئەدەب بێت . دیارە تارادەیەكى زۆر ڕاستگۆ بووە ئەوكەسەی كەوا وتویەتى كەس ئەو پرسیارە لەخۆى ناكات بڵێت :- بۆچى هونەرمەندان شیعرو شانۆگەرى و چیرۆك و ڕۆمان ئەنوسن لەكاتێكدا زۆرئاسانتر و ڕۆشن تریشە گەر بێتو هەمووئەمانە بخەنەناو چوارچێوەی چەمكە فەلسەفیە ئەبستراكتەكانەوە .؟ بەدڵنیایەوە (مێژووی ژانرە ئەدەبیەكان) خۆى بەدورئەگرێت لەم جۆرە تۆمەتانە , بەڵكو ڕوبەڕوی شتى تر ئەبێتەوە , چونكە ئەم جۆرە مێژووە

www.dengekan.com

هەمووشتێك ئەكاتە سیستەمێكی پتەو و دائەنێت بە (ئەدەبیەتێكی ڕوت) دا.

بامێژوویەكی تربێنینەوە بەرباس بەڵام نەك وەك دوامێژوو , چونكە تواناكانی داهێنان كۆتای نەهاتوە هێشتا , ئەوە مێژوی ئەدەبە وەك مێژویەكی سیماتیكی , چونكە هلموت بیتریكونی پێشنیاری ئەم مێژووەی كرد بۆئەدەب وەك مێژوی خەون و ئارەزووەكان و نمونە سەرەتاییە یۆنغیەكان بەپێی ڕوانگەی ڕەوانبێژی یۆنانیەكۆنەكان . ناتوانین لێرەدا هەڵوێستی سیماتیكی فەرەنسی بیرنەخەینەوە كەوا بانگەشەی مێژویەكی ترئەكات كەوا مێژوی خەیاڵگەی شیعریە و بەپشكنینەكانی غاستۆن باشلاردەستی پێكرد . ئەوە ئاشكرایە كەوا باشلار زۆرنزیكە لەتیۆری شیعری ڕۆمانتیكی و سوریالیەوە . بەڵام بۆلیت وای دائەنا كەوا شۆڕشی باشلار وەك ئەو كودەتا كۆپەرنیكۆسیە بوو لەفەلەكناسیدا رویدا .. پێش ئەو هۆشیاری , لانی كەم لەبواری ڕەخنەدا لەسەر بنەمای شیكردنەوەی دەرونی دروست نەبو بو, یان هۆشیاریەكی ماركسیانە نەبوو . ئەو كەمتر ماتریالیست بوو لەنێوان هەموو شتەكەینونەییەكاندا . پێویست بوو ئەم هۆشیاریە ڕێك لەلایەنە ئامادیەكەیەوە بگیرێت ,هەروەها دەڵێت دوای تێگەیشتنی باشلارجیهانی هۆشیاری گۆڕاو لەئەنجامیشدا : جیهانی شیعرو ئەدەب . باشلارگەورەترین دۆزینەوەی كرد لەژیانی زهنیدا دوای فرۆید. بەڵام ڕێگەیەكی تری هەڵبژارد تەواو جیاواز بوو لەڕێگە نەمساییەكە . ئەوەبوو لایەنگرەكانی باشلار پێیان وابوو كەوا دەیەكانی ئەم دواییەی

سەدەی بیستەم بۆئەو دەبێت . بائێستا بپرسین : ئایاشتێكی گونجاوە ئەوشتەی وابەمێژووی خەیاڵگەی شیعری ناویان ناوە كە بەلای باشلاری دیاردە ناسی بەناوبانگەوە چەندوێنەیەكی دیاری كراوە لەحاڵەتی بەردەوامی و لێكجیابونەوەدان لەنێوان خۆیاندا ؟ لەوانەیە لێرەشدا هەمان پرەنسیپ شتەكان بباتە ڕێوە كەوا لەمێژووی كارە ئەدەبیە مەزنەكاندا ڕوبەڕوی بوینەوە , ئەم نمونە زۆرانە بواری ئەوەمان ئەداتێ كەبڵێین دەكرێت و بەڵكو زۆر پێویستیشە مێژوویەك بۆئەدەب هەبێت , وەك (مێژویەكی تایبەت) كەهەمووئەو دارشتنانە مافی ئامادەبونیان هەبێت تیایدا كەوا جەخت لەسەر جیاكاری ئەدەب ئەكەنەوە كەوا ناكرێت ببێتە پاشكۆیەكی مێژوو , بەڵكو هاوبەشێكیەتی بە هەمان ئەو ماف و تایبەتمەندیانەوە وا مێژوو هەیەتی .

ئەم بابەتە لەم سایتەوە وەرگیراوە (iraqstory.com) عەدنان موبارەك وەری گێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی و لە دەقەعەرەبیەكەیەوە كراوەتە كوردی .

- / ژنە لێكۆڵیارێكی پۆڵەندیە.

www.dengekan.com

ناوەڕۆك :-

چەند وشەیەك لەبری پێشەكی

لەمۆدێرنەو پاش مۆدێرنەدا : چارەنوسەكانی مۆدێرنە .... ئالان تۆرین

ئەفسانەكانی جیهانی مۆدێرن ....میرسی ئیلیاد

ئەریك فرۆم : بەرەو بەمەدەنی كردنی تەكنۆلۆجیا .... زوقان قرقوت

ئسولێەت وەك ئەوەی ئەمرۆ هەیە ...

ڕاكردنە لەواقع یان بەرگری كردنە لەشوناس ؟.............. نەسر حامد ئەبو زەید

تاریك خوازەكان لەبازنەی شەڕێكی دۆڕاودا ....هاشم صالح

دیاردەی فەندە مینتالێزم و ئیشكالیەتەكانی...

گفتوگۆی هاشم سالەح لەگەڵ محمد ئارگۆن

دەربارەی وەرگێرانی ئەدەب .... میلان كۆندیرا

گەڕانەوە بۆپرسیارەكەی ڕۆلان بارت : مێژوو یان ئەدەب ....ماریا یانیۆن

www.dengekan.com

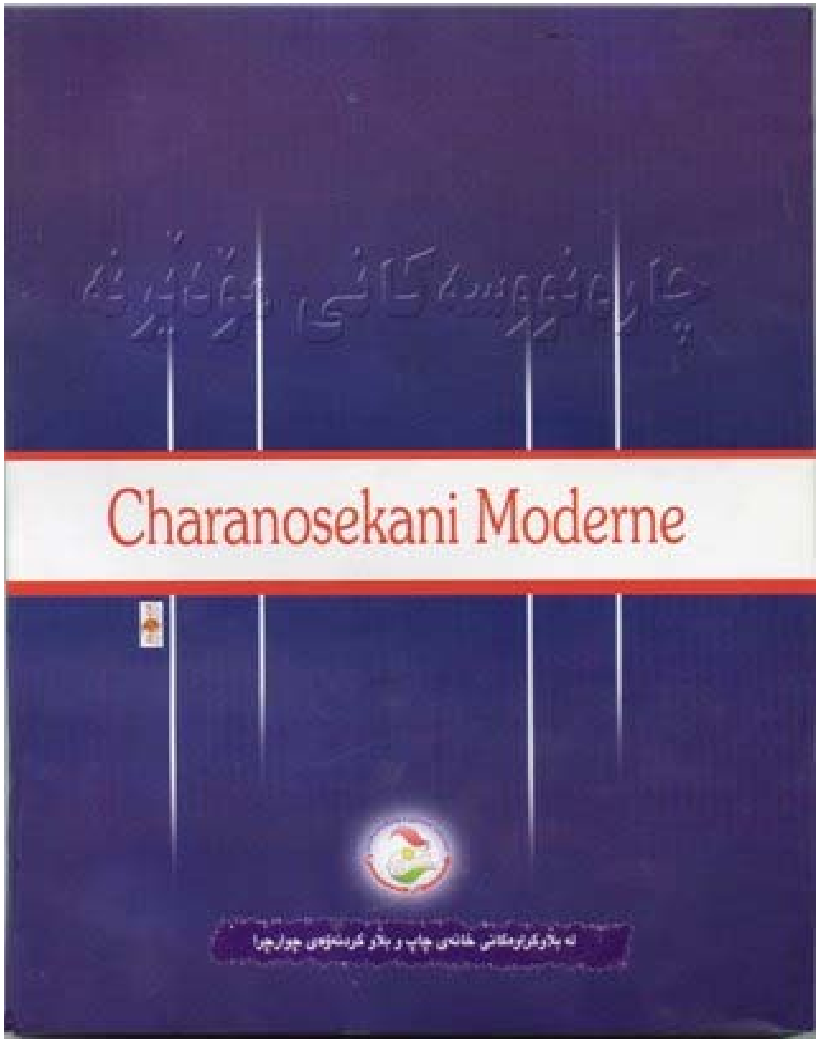

www.dengekan.com